

**T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TÜRKİYE’NİN DOĞU AKDENİZ POLİTİKASI

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Ahmet AYSALAR**

**Enstitü Anabilim Dalı: ULUSLARARASI İLİŞKİLER
Enstitü Bilim Dalı: ULUSLARARASI İLİŞKİLER**

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Zelha ALTINKAYA

NİSAN 2022

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU
BEYAN BELGESİ

Tez Başlığı: Türkiye'nin Doğu Akdeniz Politikası

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın toplam 96 sayfalık kısmına ilişkin aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve 21/04/2022 tarihinde şahsıma iletilen ithenticate intihal tespit programı raporuna göre tezimin benzerlik oranı % 11'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

Kaynakça hariç,

Alıntılar dâhil,

5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç.

Bu bilgiler doğrultusunda tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespiti halinde doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

İmza

Adı Soyadı : Ahmet AYSALAR
Öğrenci Numarası :187207014
Ana Bilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Programı : Uluslararası İlişkiler
Türü : ( ) Proje (*) Yüksek Lisans Tezi ( ) Doktora Tezi

Danışman
(Adı, Soyadı, İmzası, Tarih)

ÖNSÖZ

Türkiye genç ve dinamik bir nüfusa sahiptir. Siyasi, ekonomik yönden gelişmeler göstermekte ve uluslararası ticarete önem veren bir ülke konumundadır. Petrol ve doğalgaz kaynakları üretimi açısından yetersiz olması nedeniyle her yıl önemli bütçesinin bir bölümünü hidrokarbon ithalatına ayırmaktadır. Trakya ve Doğu Anadolu Bölgesi'nde petrol ve doğalgaz arama faaliyetlerine devam etse de çok büyük rezervler elde edememektedir. Bu nedenle Doğu Akdeniz'de keşfedilebilecek hidrokarbon kaynaklarından faydalanmak ve enerji açığını kapatmak istemektedir. Bölgede uzun bir kıyı şeridine sahip olan ülkenin Kıta Sahanelığı'ndan doğan hakkını kullanarak bölge ülkeleriyle hem iş birliği yürütmekte hem de bazı sorunlarla karşılaşabilmektedir. Bu gelişmelere paralel olarak Türkiye'nin; Doğu Akdeniz politikaları sadece kıyı devletleri ile değil, bölgede yer alan diğer devletleri de ekonomik ve siyasi yönden etkilemektedir. Bu açıdan bölgedeki gelişmeler siyasi, ekonomik yönden incelenerek değerlendirilmiştir.

Çalışma sürecinde katkı ve desteğini esirgemeyen, yardımlarıyla daima yol gösterici olan değerli danışman hocam Doç. Dr. Zelha Altınkaya'ya teşekkürlerimi arz ederim. Ayrıca manevi destekleriyle daima yanımda olan babama, anneme ve fikir ve görüşleriyle desteklerini esirgemeyen kardeşime teşekkürlerimi sunmayı borç bilirim.

Ahmet AYSALAR

28/03/2022

İÇİNDEKİLER

BEYAN BELGESİ.....	i
ÖNSÖZ	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	vi
TABLolar	vii
ŞEKİLLER	viii
GRAFİKLER	ix
ÖZET	x
SUMMARY	xi
GİRİŞ	1

BÖLÜM 1: AKDENİZ BÖLGESİ'NİN TARİHSEL AÇIDAN ÖNEMİ ve KIBRIS ADASI

1.1. Akdeniz Bölgesi'nde Güç Mücadelesinin Tarihi: Bizans-Sasani Savaşı	19
1.1.1. Bizans İmparatorluğu ve Pers İmparatorluğu arasında yapılan savaşlar ve bölgede yaşanan gelişmeler	20
1.1.2. Bizans'ın Sasanilere karşı zafer kazanması	20
1.2. Akdeniz Bölgesi'nde Emevi ve Abbasi Devletlerinin Etkileri	21
1.3. Anadolu Selçuklu Devleti ve Denizcilik Faaliyetleri	22
1.4. Osmanlı Devleti'nin Kuruluş-Yükselme Dönemleri ve 19. Yüzyılda Kıbrıs Adası ..	24
1.4.1. Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Dönemi	24
1.4.2. Osmanlı Devleti'nin Yükselme Dönemi ve Kıbrıs'ın Fethi	25
1.4.3. Yunanistan bağımsızlığına giden süreç ve Yunanistan'ın Megali İdea (Büyük Ülkü) Stratejisi	28
1.4.4. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı (93 Harbi) ve 19. yüzyılın sonlarına doğru Kıbrıs ile ilgili gelişen süreçler	29
1.5. 20. ve 21. Yüzyılda Türkiye Cumhuriyeti ve Doğu Akdeniz-Kıbrıs Adası ile İlgili Gelişmeler	31
1.5.1. San Remo Konferansı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulma süreci	32
1.5.2. Menteşe Adaları (On İki Ada) Sorunu ve Türkiye-Yunanistan ilişkileri	33
1.5.3. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kıbrıs ile ilgili gelişmeleri ve 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı	36
1.5.4. Kıbrıs Sorunu ve Annan Planı	39

BÖLÜM 2: DOĞU AKDENİZ'İN ÖNEMİ ve ULUSLARARASI HUKUK BAĞLAMINDA DENİZ YETKİ ALANLARI ve HİDROKARBON SAHALARI

2.1. Doğu Akdeniz Bölgesi'nin Günümüzde Stratejik Önemi ve Keşfedilen Doğalgaz Rezervleri	41
2.2. Uluslararası Deniz Hukuku ve Doğu Akdeniz	44

2.3. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Bölge Devletleriyle Anlaşmalar Yapması ve Kıyı Devletleri Arasında Yaşanan Deniz Alanları Sorunları.....	46
2.3.1. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin kıyı devletleri ile ilişkileri.....	47
2.3.2. Türkiye ve Yunanistan arasında yaşanan Ege Denizi Kıta Sahanelığı Sorunu..	48
2.3.3. Türkiye ve Yunanistan arasında Meis Adası Sorunu	49
2.3.4. İsrail ve Lübnan'ın Deniz Yetkilendirme Sorunu	50
2.4. Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki Kıta Sahanelığı Anlaşmaları ve Libya ile İlişkileri..	51
2.4.1. Türkiye-Libya ekonomik ve siyasi İlişkileri	53
2.4.2. Libya'nın Türkiye ile ticari ilişkileri ve petrol üretimi.....	54
2.4.3. Türkiye ve Libya Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılması Anlaşması	55
2.5. Doğu Akdeniz Bölgesi'nde Parsellenmiş Hidrokarbon Saha Alanları ve East-Med Projesi	57
2.5.1. Doğu Akdeniz Boru Hattı (East-Med) Projesi	59
2.5.2. East-Med Projesinin finansal ve teknik zorlukları	60
2.5.3. Türkiye'nin East-Med Projesine karşı tutumu.....	60

BÖLÜM 3: TÜRKİYE'NİN DOĞALGAZ-PETROL BORU HATLARI ve ENERJİDE EKONOMİK DURUMU

3.1. Türkiye'nin Enerji Ulaşımında Politikaları ve Doğalgaz-Petrol Boru Hatları	63
3.1.1. Türkiye'nin enerji ulaşımına yönelik hedefleri: NABUCCO Projesi	65
3.1.2. Türkiye-Azerbaycan: TANAP Projesi.....	66
3.1.3. Türkiye-Rusya: Türk Akım Projesi ve taşınan doğalgaz-petrol miktarları	67
3.2. Türkiye'nin Enerjide Ekonomik Durumu	69
3.3. Türkiye'nin Cari İşlemler Hesabı ve Büyüme İstatistikleri	73

BÖLÜM 4: DOĞU AKDENİZ'DE ORTAYA ÇIKAN GELİŞMELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

4.1. Arap Baharı ve Mısır'da Keşfedilen Rezerv: Zohr Bölgesi.....	77
4.2. Türkiye-Suriye İlişkileri ve Rusya'nın Doğu Akdeniz Bölgesi'nde Aktif Rol Oynaması	78
4.3. Enerji Açısından Avrupa Birliği ve Süveyş Kanalı'nın Bölge Ticareti Açısından Önemi.....	80
4.3.1. Avrupa Birliği'nin bölgeye bakış açısı	81
4.3.2. Süveyş Kanalı ve Doğu Akdeniz.....	82
4.4. Türkiye'nin Doğu Akdeniz Güvenliği ve Güç Açısından Konumu	83
4.4.1. Türkiye'nin Dünya askeri harcamalarındaki yeri	84
4.4.2. PKK Terör Örgütü'nün enerji güvenliğine yönelik tehditleri	86
4.4.3. Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi'nde keşfettiği doğalgaz rezervleri ve deniz güvenliği	87
4.4.4. Türkiye'nin Gaz Hidrat enerji yatakları	90

4.4.5. Doğu Akdeniz’de yapılan tatbikatlar: Mavi Vatan-Deniz Kurdu ve Eunomia Tatbikatı.....	91
SONUÇ	93
KAYNAKÇA.....	97
ÖZGEÇMİŞ	109

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BM	: Birleşmiş Milletler
BMDHS	: Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi
EAST-MED	: Doğu Akdeniz Boru Hattı
EOKA	: Kıbrıslı Savaşçıların Milli Örgütü
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
GKRY	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
İHA	:İnsansız Hava Aracı
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
MAPEG	:Maden ve Petrol İşleri Genel Müdürlüğü
MEB	: Münhasır Ekonomik Bölge
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
PKK	: Kürdistan İşçi Partisi
PYD	:Suriye Demokratik Birlik Partisi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SIPRI	:Stockholm Barış Araştırmaları Enstitüsü
SİHA	: Silahlı İnsansız Hava Aracı
Sm³	: Standart Metreküp
TANAP	: Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C	: Türkiye Cumhuriyeti
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TPAO	: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UAD	: Uluslararası Adalet Divanı
YPG	:Halk Savunma Birlikleri

TABLÖLAR

Tablo 1. Doğu Akdeniz’de Keşfedilen Rezervler	44
Tablo 2. Türkiye’nin Doğalgaz Boru Hatları Uzunluğu ve Taşınan Doğalgaz Miktarı ...	67
Tablo 3. Türkiye’nin Petrol Boru Hatları Uzunluğu ve Taşıdığı Toplam Petrol Miktarları	68
Tablo 4. Türkiye’nin 1996-2021 Yılları Arasındaki Ham Petrol İthalat Değerleri	72
Tablo 5. Türkiye’nin 1975-1985 arası Cari İşlemler Hesabı (Milyon ABD Doları)	73
Tablo 6. Türkiye’nin 1986-2002 arası Cari İşlemler Hesabı (Milyon ABD Doları)	74
Tablo 7. Türkiye’nin 2003-2020 arası Cari İşlemler Hesabı (Milyon ABD Doları)	76
Tablo 8. Türkiye ile Libya’nın İkili Ticari İlişkileri (2014-2019) (Milyon ABD doları) .	54
Tablo 9. Uluslararası Enerji Ajansı Verilerine Göre Dünya Ham Petrol Rezervleri (2020).	55
Tablo 10. Dünya Askeri Harcamalarında İlk 16 Devletin Yeri	86

ŞEKİLLER

Şekil 1. Osmanlı Devleti'nin Yükselme Dönemi'nde Akdeniz Bölgesi	28
Şekil 2. İsrail ve Lübnan'ın Deniz Yetkilendirme Sorunu	51
Şekil 3. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Tarafından Paylaşılan Doğu Akdeniz'deki Kıta Sahaneliği ve Sınırları Gösteren Harita	52
Şekil 4. Türkiye ve KKTC Arasında 21 Eylül 2011 Yılında New York'ta İmzalanan Kıta Sahaneliği Sınırlandırma Anlaşması.....	53
Şekil 5. Türkiye ve Libya'nın Karşılıklı Kıta Sahaneliği Alanları.....	57
Şekil 6. Doğu Akdeniz'deki GKRY tarafından Oluşturulan 13 Parsel ve ihtilaflı Parseller	58
Şekil 7. Kıbrıs'ın Güneyindeki 13 Parselde Yer Alan Petrol Şirketleri	59
Şekil 8. East Med Projesi (Doğu Akdeniz Boru Hattı Projesi).....	62
Şekil 9. Türkiye'nin Doğalgaz Boru Hatları.....	64
Şekil 10. Türkiye'nin Petrol ve Doğalgaz Boru Hatları	64
Şekil 11. Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi'nde Kıta Sahaneliği	88
Şekil 12. Türkiye'nin Karadeniz ve Akdeniz Bölgesi'nde Yer Alan Gaz Hidrat Yatakları	90

GRAFİKLER

Grafik 1. Türkiye'nin Doğalgaz Üretimi (Milyon m ³)	70
Grafik 2. Türkiye'nin Doğalgaz İthalat Rakamları Milyar m ³)	71
Grafik 3. Türkiye'nin 1999-2020 Arası Petrol Üretimi (Milyon ton)	71

ÖZET

Tezin Başlığı: Türkiye'nin Doğu Akdeniz Politikası

Tezin Yazarı: Ahmet AYSALAR   **Danışman:** Doç. Dr. Zelha ALTINKAYA

Kabul Tarihi: 28/03/2022   **Sayfa Sayısı:** xi (ön kısım) 109 (tez) +(ekler)

Ana Bilim Dalı: Uluslararası İlişkiler **Bilim Dalı:** Uluslararası İlişkiler

Akdeniz Bölgesi; Afrika, Asya ve Avrupa kıyıları ile sınırlanan, Çanakkale Boğazı ile doğuda Süveyş Kanalı ve batıda Cebelitarık Boğazı'na kadar geniş bir coğrafyayı içine alan bir bölgedir. Bölgenin kontrolü bazı dönemlerde başka devletlerin egemenliği altına girmiştir. Yönetim ve devlet yapısını kaybedenler bölgeden çekilmiş ve yeni kurulan devletlerin paylaşmak istediği bir denizalanı olmaya devam etmiştir. Günümüzde, Akdeniz'e; Kıbrıs ve 20 devletin kıyısı vardır. Doğu Akdeniz Bölgesi de coğrafik olarak merkezi ve stratejik bir konumdadır. 2000 yılından itibaren Kıbrıs'ın güneyinde keşfedilen doğalgaz rezervleri kıyı devletlerin ilgisini çekmiştir. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin kıyı devletleriyle anlaşmalar yapması ve bölgeyi 13 parsel bölerek petrol şirketlerine ruhsatlandırma girişimleri, bölgede sorunları artırmıştır. Bölgede uluslararası hukuk kurallarının ihlal edildiği ve ittifak halinde bulunan devletlerin, diğer kıyı devletlerinin çıkarlarını yok sayması bölgede gerginliği artırmaktadır. Bu nedenle dış devletler de bölgede yer almak için girişimlerde bulunmaktadır. Bu çalışmada, Doğu Akdeniz Bölgesi'nin hem tarihsel hem de günümüz açısından önemi, Kıbrıs Sorunu, kıyı devletleri arasında yapılan anlaşmalar ve projeler, bölge dışı devletlerin ve petrol şirketlerin tavırları, keşfedilen doğalgaz rezervleri ve Türkiye'nin Doğu Akdeniz politikaları üzerinde durulmuştur. Devletler arasında yaşanabilecek olası tehditler ve sorunlar için de çözüm mekanizmaları oluşturulması hedeflenmiştir. Çalışma 4 bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde Akdeniz Bölgesi'nin tarihsel açıdan önemi ve Kıbrıs Adası ile ilgili gelişen süreçlere değinilmiştir. İkinci bölümde Uluslararası Hukuk bağlamında deniz yetki alanları ve hidrokarbon saha alanları ele alınarak kıyı devletlerin yaptığı anlaşmalar ve projeler ortaya konulmuştur. Üçüncü bölümde Türkiye'nin doğalgaz-petrol boru hatları ve enerjide ekonomik durumu incelenmiştir. Son bölümde ise Doğu Akdeniz'de ortaya çıkan gelişmeler ele alınarak bölge analiz edilmeye çalışılmıştır

Anahtar Kelimeler: Doğu Akdeniz, Türkiye, Kıbrıs, Enerji, Bölgesel Güvenlik

SUMMARY

Thesis Title: Turkey's Eastern Mediterranean Policy

Thesis Author: Ahmet AYSALAR **Advisor:** Doç. Dr. Zelha ALTINKAYA

Date of Acceptance: 28/03/2022 **Total Number of Pages:** xi (pre text) 109 (main body)
+(appendices)

Department: International Relations **Field of Study:** International Relations

The Mediterranean Region; It is a region bordered by the coasts of Africa, Asia and Europe, covering a wide geography from the Dardanelles to the Suez Canal in the east and the Strait of Gibraltar in the west. The control of the region came under the sovereignty of other states in some periods. Today, there are Cyprus and 20 states that have a coast on the Mediterranean. The Eastern Mediterranean Region also geographically takes place in a central and strategically important location. Since 2000, natural gas reserves discovered in the south of Cyprus have attracted the attention of coastal states. The Greek Cypriot Administration's agreements with the coastal states and its attempts to license the oil companies by dividing the region into 13 parcels increased the problems in the region. The fact that the international law rules in the region are violated and that the allied states ignore the interests of other coastal states has been increasing the tension in the region. For this reason, foreign states are also attempting to take part in the region.

In this study, the importance of the Eastern Mediterranean Region both historically and presently, the Cyprus Problem, the agreements and projects made between coastal states, the attitudes of non-regional states and oil companies, the discovered natural gas reserves and Turkey's Eastern Mediterranean policies are emphasized. It is also aimed to establish solutions for possible threats and problems between states. The study consists of 4 chapters. In the first part of the study, the historical importance of the Mediterranean Region and the developing processes related to the Island of Cyprus are mentioned. In the second chapter, the agreements and projects made by the coastal states were discussed by considering the maritime jurisdiction areas and hydrocarbon field areas in the context of International Law. In the third chapter, Turkey's natural gas-oil pipelines and its economic situation in energy are examined. In the last chapter, the developments in the Eastern Mediterranean were discussed and the region was tried to be analyzed.

Keywords: East Mediterranean, Turkey, Cyprus, Energy, Regional Security

GİRİŞ

İnsanlık varoluşundan beri hep bir savaş halinde bulunmuştur. Savaşan şehir devletleri veya imparatorluklar bir amaç, bir idea, yurt arayışı veya tehdit gördüğü bir devlete karşı savaşmıştır. Bir devletin toprakları yapılan fetihlerle ele geçirebilmekteydi. Bu yolla bir imparatorluğun toprakları daha fazla genişlemekte ve ülkesi, nüfusu büyüyen devletin izlediği politikalar da değişmekteydi. Geçmiş dönemlerde devletler birbirini böyle etkilemekteyken verimli topraklar ve denizler her zaman kontrol altında tutulmak istenen bölgeler olmuştur. Verimli topraklarda daha kaliteli besinlerin yetiştirilmesiyle ticaret yapılmış ve limanlarda uluslararası ticareti yöneten alanlar olmuştur. İnavosyonun her zaman etkisini hissettirdiği bir dünyada, uluslararası bir rekabette geride kalan devletler ekonomik açıdan zayıf düşmüştür. Yeni dünya düzenleri başka bir yeniliğin habercisi olmuş ve altın, kömür gibi madenler insanlık için çok önemliyken, petrol ve doğalgaz gibi maddelerin keşfi de dünya devletleri için yeni bir dönüşümün kapılarını açmıştır.

Birçok maddenin yapımında, teknolojik alanda, ısınmada temel etken olan hidrokarbonlar şüphesiz bir devletin topraklarında fazla bulunması iç tüketimini karşıladığı gibi ihracatçı ülke konumuna yükselerek ekonomik yapısına büyük katkı sağlamaktadır. Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelişen süreçlerle birlikte dengeler değişmiş ve teknolojik alanlarda yenilikler ortaya çıkmıştır. Tarihin de ticaretle uğraşan Ortadoğu, Körfez ülkeleri topraklarında keşfettiği hidrokarbon rezervleriyle ekonomik yapılarını da güçlendirmiştir. Nitekim 1973 ve 1979'da yaşanan petrol krizleriyle ortaya koyulan fiyat dalgalanmaları, enerji yoksunu olan devletleri ekonomik yönden olumsuz etkilemiştir.

Avrupa, Afrika ve Asya kıtalarının kesişim noktasında yer alan Doğu Akdeniz, tarih boyunca küresel ve bölgesel olarak güç mücadelelerinin ve jeopolitik çekişmelerinin yaşandığı bir bölge olmuştur. Batı-Doğu yönlü ticaret ve göç yolları üzerinde önemli bir geçiş güzergâhı olan bölge, özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra petrol ve doğalgaz kaynaklı güç mücadelelerinin önemli merkezlerinden biri haline gelmiştir. Enerji rezervleri açısından zengin bölgeler olan Kafkaslar; Ortadoğu'ya coğrafi yakınlığıyla dikkat çekmektedir. Doğu Akdeniz; Orta Doğu'daki doğalgaz ve petrol rezervlerinin Avrupa ulaşımı konusunda önemli bir çıkış noktasıdır. Hazar bölgesinin enerji kaynaklarını Avrupa'ya nakli için de önemli bir güzergâh vazifesi görmektedir. 2000 yılından sonra kıyı devletleri tarafından keşfedilen doğalgaz rezervleri bölgeyi daha önemli bir konuma getirmiştir. Bu gelişmelerle birlikte uluslararası aktörlerinin faaliyetlerine devam ettiği sondaj ve keşif çalışmaları yeni dengelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Öztek, 2020:2-3).

Doğu Akdeniz Bölgesi'ndeki hidrokarbon keşifleri, geleneksel rollerin benimsendiği ve birbirini tamamlayıcı eylemlerin ortaya çıkışıyla gelişmeleri şekillendirmiştir. Coğrafyadaki gelişmeler sadece kıyı devletlerini değil, Avrasya olarak yeni dünyayı, eski dünyayı ve geleceği etkileyebilecek düzeydedir (Akkoyun, 2020:418). Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin; Afrodit ve Calypso, İsrail'in; Tamar, Leviathan ve Mısır'ın, Zohr bölgelerinde keşfettiği doğalgazlar ve bölge için hazırlanan raporlarda tahmin edilen rakamlar, bölgenin hidrokarbonlar açısından zengin bir alana sahip olduğunu göstermektedir (Aksoy M. , 2016:3). Geçmişte doğalgaz veya petrolün bulunduğu deniz alanlarında ve

topraklarda bir savaş durumu da ortaya çıkmıştır. Devletlerin bu tür kaynaklara sahip olması, başka devletlerin kötü niyetlerinin ortaya çıkmasına neden olmuş ve bunun en açık örneği Kuzey Afrika ve Ortadoğu Bölgesi'nde yaşanmıştır. Bu bölgelerde yer alan devletler çok fazla siyasi istikrarsızlık yaşamaktadır. Siyasi istikrarsızlık, devlet yönetimini zayıflamakta ve devlet yönetimi zayıfladığında toplumsal yönetim sağlanamamaktadır. Dinamik bir toplumsal yapıya sahip olamayan devlet yapıları da iç savaş ve toplumsal kargaşa yaşayarak yönetimlerini sürdürememektedir.

Bu açıdan, Doğu Akdeniz gibi coğrafi bir merkeze kıyısı olan devletler, uluslararası deniz hukuku kurallarını ilke edinmeleri gerekmektedir. Ayrıca kıyı devletlerinin dışında bölgeye fazla müdahil olabilen devletler, bölgeyi istikrarsız bir duruma ve kargaşaya sürükleyebilmektedir. Bunun aksine; bölgenin yapılandırılması ve mevcut sorunlarının çözümünde bölge barışında kilit rol oynamaları kıyı devletleri için önemli bir durumdur. Fakat bu devletlerin, hangi alanda söz ve hak sahibi olduğunu hukuk kuralları çerçevesinde yürütmesi önemlidir. Böylece Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgelerinde yaşanmış olan siyasi, ekonomik ve toplumsal bozulma gibi kötü sonuçların önüne geçilebilecektir.

Araştırma Probleminin Tanımı

Doğu Akdeniz Bölgesi tarihsel açıdan birçok devletin ilgi duyduğu deniz alanların başında gelmektedir. Bölge de siyasi ve ekonomik yönden de güç mücadeleleri yaşanmış ve günümüzde yer alan kıyı devletleri de bölgede politikalar yürütmektedir. Doğu Akdeniz'de keşfedilen doğalgaz yatakları küresel ve bölgesel güçleri yakından ilgilendirmektedir. Bu doğrultuda kıyı devletleri tarafından uygulanmaya çalışılan politikalar önemli olmakta ve Türkiye ise; Doğu Akdeniz'de Kıta Sahaneliği'ndan doğan haklarını kullanmaktadır. Kıbrıs Adası'nın güneyinde yer alan parsellerin bir kısmı ile Türkiye'nin Kıta Sahaneliği ile çakışmaktadır. Bölgede kıyı devletleri tarafından uygulanmaya çalışılan projelerle de Türkiye kendi Kıta Sahaneliği'nin gerisine Antalya Körfezi ve çevresine hapsedilmek istenmektedir.

Bu bağlamda giriş kısmında verilen bilgiler ile birlikte problemin tanımı, Türkiye'nin; Doğu Akdeniz'de çakışan parseller konusunda nasıl çözümler üretmelidir? Bu çözümler uygulanmaya çalışılırken ne şekilde politikaları yürütmelidir. Bu kapsamda Türkiye'nin Doğu Akdeniz Politikaları açısından tezde sorulan sorular şu şekildedir;

- a. Türkiye'nin bölgede uygulamaya çalıştığı politikalar ile kıyı devletleri ile sorun yaşamadan önemli miktarda rezervlere ulaşabilecek midir?
- b. Bölgede yer alan devletlerin deniz yetki alanlarının sınırlandırılması ile yapılan anlaşmalar doğrultusunda planlanan hedefler nelerdir?
- c. Türkiye'nin; Doğu Akdeniz'de Meis Adası, Kıbrıs Adası açısından kıyı devletleri ile ilişkileri ne yönde gelişmektedir.
- d. Doğu Akdeniz'de ortaya çıkan ittifakların ve karşılıklı yapılan anlaşmalar ve öne sürülen tezlerin doğruluğu ve yanlışlarına karşı uluslararası hukuk kurallarına ne ölçüde uyulmaktadır?

e. Doğu Akdeniz’de keşfedilen doğalgazların enerji kartı olarak kullanılarak kıyı devletlerinin arasındaki ilişkilerin olumlu yönde gelişmesine etkisi olabilir mi?

f. Bölgedeki sorunların, anlaşmazlıkların, olası tehdit ve saldırılara karşı teorik yaklaşımlar çözüm sunabilir mi?

Çalışmanın Konusu ve Hipotezleri

Türkiye’nin kara ve deniz alanlarında yaptığı hidrokarbon araştırmaları, ülkesinin mevcut enerji açığını kapatmak için yaptığı girişimlerdir. Ayrıca coğrafik, stratejik ve merkezi bir bölgede yer almasıyla enerji ulaşımında önemli bir aktör konumundadır. Devletlerin birbiriyle etkileşimleri ve yaptıkları anlaşmalar ikili ilişkilerin gelişmesi veya taraflar arasındaki sorunların ortadan kaldırılması için de yapılmaktadır. Türkiye; Rusya, İran, Irak ve Azerbaycan ile enerji ulaşımında projeler gerçekleştiren bir ülkedir. Bu ülkelerle yaşadığı olası sorunlar da bile enerji kartı ilişkileri tekrardan olumlu açıdan geliştirebilmektedir. Doğu Akdeniz’in son 20 yılda enerji keşifleri açısından önemi artmış bir bölge olmakla birlikte kıyı ülkeler arasında bazı sorunlara neden olmuştur. Türkiye, Karadeniz Bölgesi’nde Münhasır Ekonomik Bölgesi açısından bir sorun yaşamamaktadır. Adalar Denizi’nde ise zaman zaman tarihsel sorunlar ortaya çıktığı görülmekte ve bu durum aşılmaya çalışılmaktadır.

Türkiye’nin sanayi alanında yaptığı girişimler, Türk Silahlı Kuvvetlerinin savunma ve saldırı modernizasyonunda gelişmesine neden olmuştur. Doğu ve Güneydoğu alanında terörizme karşı geliştirdiği güvenlik önlemleri, ülkenin bu açıdan tecrübeli bir konumda olmasını gerektirmiştir. Bölgesel olarak geliştirdiği güvenlik önlemlerini artırarak denizlerindeki güvenliğine de önem vermiştir. Bir devletin şüphesiz deniz alanlarına sahip olması önemlidir. Sadece kara alanlarına hapsedilmiş bir devlet, komşu devletlerden tehdit görebileceği gibi, denizlerinden faydalanacağı besinler dâhil birçok kaynaktan yoksun kalabilecektir. Denizleri ile çevrili bir ülke her ne kadar denizlerinden gelebilecek tehditler olsa da, güvenlik önlemi ve savunma hattı kurarak bu durumu aşabilecektir.

Türkiye, önemli deniz alanlarına sahip olmasıyla birlikte coğrafik olarak verimli bir bölgede yer almaktadır. Bu açıdan Doğu Akdeniz’de gemileriyle faaliyetlerine devam etmesi, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Libya ile iş birliğini geliştirmesi ve kıyı devletlerinin geliştirebilecek projelere karşı politikalar yürütmesi önemli olmaktadır. Bu nedenle Doğu Akdeniz Bölgesi’nde Türkiye tarafından sürdürülen politikalar ve çalışmalar ile birlikte tarihsel süreç de ele alınarak incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Bu bağlamda çalışma ile ilgili hipotezler de aşağıda yer almaktadır.

Hipotez 1: Doğu Akdeniz’de yer alan bölge dışı ülkelerin enerji şirketleri denize kıyısı ve hakkı olan başka bir devletin deniz alanında çalışmalarını sürdürürse bölgede sorunlar artar.

Hipotez 2: Türkiye’nin gaz hidratın var olduğu Karadeniz Bölgesi’nde doğalgaz keşfetmesi durumunun bir benzerini gaz hidrat yataklarının tespit edildiği Antalya ve çevresinde aynı şekilde çalışmalarını sürdürürse doğalgaz rezervi keşfetme ihtimali yüksektir.

Hipotez 3: Türkiye’nin Doğu Akdeniz Politikaları ile beraber bölgesel güvenliğini de en iyi şekilde sağlarsa bölgede yürüttüğü sondaj arama ve sismik araştırma faaliyetlerinin uygulanabilme seviyesi artar.

Hipotez 4: Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de büyük miktarlarda doğalgaz keşfetmesi durumunda enerji bağımlılığı azalır.

Hipotez 5: Doğu Akdeniz'de kıyı devletleri arasında yapılan deniz yetki alanları sınırlandırılması anlaşmaları başka devletin deniz alanlarını ihlal etmesi durumunda sorunlar artar.

Hipotez 6: Doğu Akdeniz'de yer alan askeri güçlerin artması durumunda, kıyı devletleri arasında yaşanabilecek anlaşmazlıklar neticesinde bölgenin güvenliği tehlike altına girer.

Çalışmanın Önemi

Doğu Akdeniz Bölgesi'nde keşfedilen doğalgaz rezervleri sonrasında bölgeye kıyısı olmayan devletler ve petrol şirketlerinin ilgisi artmıştır. Kuzey Afrika ve Ortadoğu'nun bölgeye kıyısı olması ve Kıbrıs Adası gibi stratejik bir adanın bölgede yer alması bölgenin önemini ortaya koymuştur. Avrupa Birliği, hidrokarbon üretimi açısından yetersiz bir konumda olduğundan, Doğu Akdeniz'deki gelişmeleri takip etmektedir. Avrupa Birliği kendine özgü yapısıyla birlik içindeki devletlerle uyum içinde politikalar izlemekte, bu politikalarda enerji mevzuatı dâhil birliğin bu yönünü güçlendirmek için çalışmalar yürütülmektedir.

Bu açıdan bölgede sadece kıyı devletleri değil, diğer devletlerde bölgeye etki edebilmekte, bölgede yaşanan gelişmeler de taraflarını göstermeye çalışmaktadır. Uzun bir kıyı şeridine sahip olan Türkiye, diğer devletlerin birbirleriyle anlaşma yaptığı gibi, kendisi de Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Libya ile anlaşmalar yapmıştır. Bu açıdan bölgenin dinamik yapısı ve gelişen olaylar bölgeyi şekillendirmektedir.

Türkiye'nin; Doğu Akdeniz'de yaptığı anlaşmalar ve üç sondaj, iki sismik araştırma gemileriyle faaliyetlerine devam etmektedir. Türkiye'nin bölgede yaptığı girişimler ve çalışmalar bölgedeki gelişmeleri takip eden devletleri ekonomik ve siyasal açıdan etkilemektedir. Kıyı devletlerin ve dış ülkelerin bölgede yer almaya çalışması, Türkiye'nin bölgede daha aktif politikalar izleyerek hareket etmesi karşılaştırılarak, ortaya çıkan gelişmeleri değerlendirmek ve incelemek amacıyla yapılan bu çalışma, bu bağlamda önem arz etmektedir.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin; Doğu Akdeniz'deki gelişmeleri ve politikaları değerlendirmek ve kıyı devletleriyle yaşanan ilişkileri ele almaktır. Çalışmada, bölgede keşfedilen doğalgaz rezervlerin incelenmesinin yanı sıra bölgede önemli sorunlardan olan Kıbrıs, Meis Adası'nın sorunlarına değinilmiş ve bölgenin tarihsel süreçleri de incelenmiştir. Bu açıdan ümidim, çalışmanın araştırmacılara ve ilgili literatüre katkı sağlamasıdır.

Çalışmanın Teorik Çerçevesi: Jeopolitik Teoriler-Kopenhag Okulu-Neorealizm

Dünya coğrafyasında Türkiye ve Doğu Akdeniz gibi bir bölgenin önemi yadsınamaz. Türkiye bölgesel olarak jeopolitik teorilerde önemli bir konumda olduğu vurgulanmaktadır. Bu nedenle Türkiye'nin, ulusal güç kavramında realist ve jeopolitik teoriler kapsamında kendi bölgesinde olası tehditlere karşı güvenliğini artırmak lehine olmaktadır. Denizlerdeki

gücünü ve topraklarındaki tehditlere karşı güvenliğini artırması da önemlidir. Doğu Akdeniz Bölgesi'nde yer alan kaynaklar olası sorunları beraberinde getirmesi halinde barışçıl bir çözüm masası oluşturulmazsa, deniz altında yer alan kaynaklarında çıkarılması sorunlu hale gelebilecektir. Türkiye'nin bölge de diplomasi niteliğini, NATO ve Birleşmiş Milletler çerçevesinde geliştirmek istemesi bölgenin sorunlarının ortadan kalkmasını sağlamak içindir. Türkiye'nin bölgesel kazanç noktasındaki hedefi uluslararası hukuk çerçevesinde bölgede hakkı olan hakların ihlal edilmeden kazan-kazan taktiği ile kaynaklardan yararlanabilmektir. Bölgede siyaseti iyi yönetmek kadar deniz ve karaların gücü de önemlidir. Aşağıda incelenen jeopolitik teorilerde Türkiye açısından denizlerin ve karaların gücü ön plana çıkmaktadır.

Deniz Gücü Hakimiyeti Teorisi

Alfred Thayer Mahan'ın (1904), Deniz Gücünün Tarihe Etkisi eserinde, İngiltere'nin deniz alanlarındaki rolüne değinmiştir. İngiltere'nin büyük bir imparatorluk haline gelmesinin nedeni, denizlerdeki hâkimiyet gücünden çok fazla yararlanmasıydı. İngiltere'nin, deniz alanlarında yaptığı askeri hükümlerle birleştirilen dostane girişimler savunmanın en iyisi olmaktadır. Denizlerdeki kararlı üstünlük, dağınık ve geniş bir imparatorluğu güvence altına alabilmektedir. Çünkü beklenmedik bir saldırının felakete neden olabileceği düşünüldüğünde, denizlerdeki güvenlik bu saldırıların önüne geçebilmektedir (Mahan, 1904:83). İngiltere'nin hüküm sürmek istediği denizlerden biri de Akdeniz'dir. Akdeniz Bölgesi, dünya tarihinde hem askeri hem de ticari açıdan çok önemlidir. Bu nedenle İngiltere'nin imparatorluk döneminde, Akdeniz hâkimiyeti kurma çabası, mevcut ticaret ağını genişletmek ve askeri yapısına daha iyi harekât alanı sağlamak için yaptığı girişimlerdir (Mahan, 1904:33).

Doğu Akdeniz geniş bir coğrafik yapıya sahip olmasıyla bölgede yaşanan gelişmeler ve geçen zamanda artan ticaret gelişimi bölgeyi önemli bir konuma yükseltmeye devam etmektedir. Jeopolitik teoriler kapsamında bölge, Dünya'nın merkezi olarak görülmektedir. Türkiye ise coğrafik yönünden farklı bir konumdadır. Ortadoğu gibi bir bölgeyle sınır komşusu olması, bazı tehditlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. İngiltere'nin deniz alanlarındaki güvenliğini askeri bir hükümle birleştirerek hareket etmesi dağınık imparatorluğunu elinde tutmak ve istikrarsız dönemler yaşamamak içindir. Bu açıdan Türkiye'nin, Doğu Akdeniz'de; Kıbrıs ve Libya ile anlaşmalar gerçekleşmesi ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkları engellemek ve mevcut haklarını korumaya yöneliktir.

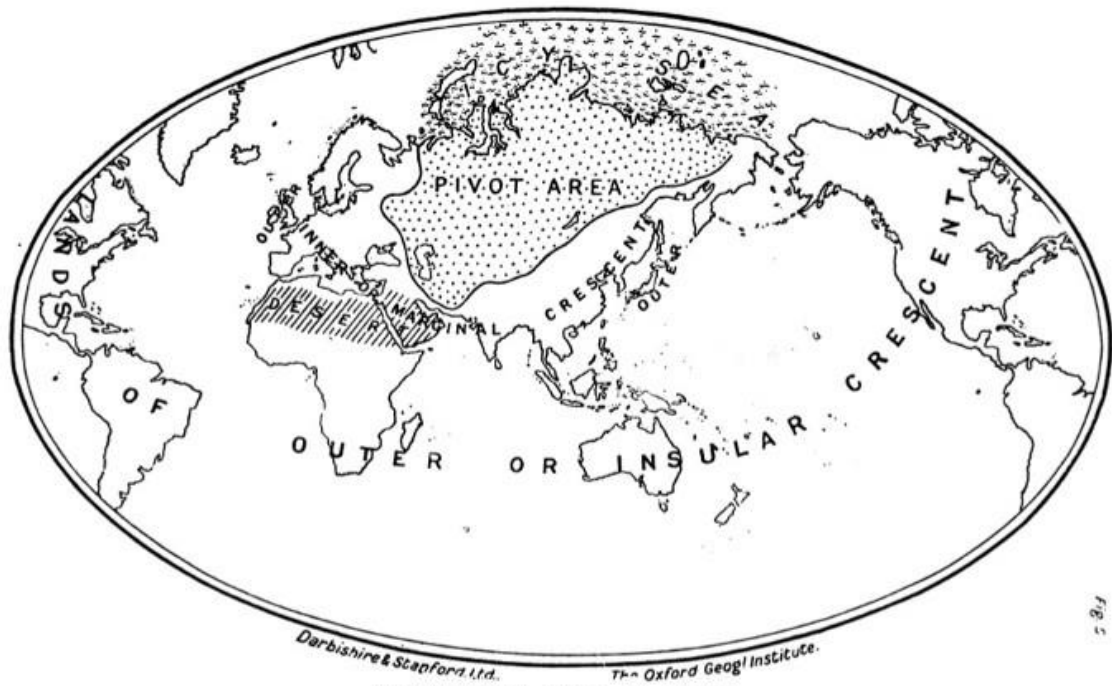
Kara Hakimiyeti Teorisi

Sir Halford Mackinder (1919), yazdığı eserler ve ortaya koyduğu teorik görüşleriyle, kara hâkimiyet teorisini ortaya koymuştur. Bu alanda yaptığı çalışmalarıyla deniz güçlerinin göreceli üstünlüğünün geçici olduğunu, yeni dünya düzeninin ve gelişen teknolojinin etkisiyle kara gücünün tekrardan önem kazanacağını belirtmiştir.

Jeopolitik teoriler açısından Halford Mackinder'in kara hâkimiyet teorisindeki analizleri önemlidir. Kendisinin yaptığı çalışmalara göre; Sibiryaya ve Doğu Avrupa, stratejik ve merkezi bir bölge olarak adlandırılarak bu bölgeye, uluslararası politikanın üssü (pivot area) denilmektedir. Mackinder, "Pivot Area" (Anakara) olarak adlandırdığı bu bölgeyi

daha sonra ‘‘Heartland’’ (Dünya’nın Kalbi) olarak ifade etmiştir. Bu bölgeyi iki hilale bölerek, dış ve iç olarak adlandırmıştır. ‘‘dış hilal’’ dediği bölgede; Japonya, Güney Afrika, İngiltere ile çevrili iken, ‘‘iç hilal’’ denilen bölgede ise; Türkiye, Hindistan, Almanya ve Çin yer almaktadır. Mackinder, bu görüşlerini şöyle formüle etmiştir. Doğu Avrupa’yı kontrolü altına alan Anakara’ya hâkim olur. Anakara’yı ele geçiren Dünya Adası’nı (Avrasya’yı) ele geçirir ve Dünya Adası’nı kontrolü altına alan ise Dünya’ya hâkim olur (Mackinder, 1919:191-192).

Sir Halford Mackinder’in Anakara Yaklaşımı

THE NATURAL SEATS OF POWER.
Pivot area—wholly continental. Outer crescent—wholly oceanic. Inner crescent—partly continental, partly oceanic.

Kaynak: Mackinder (1904:312).

Mackinder, çalışmalarında karaların önemi üzerinde dururken tamamen denizleri dışlamamaktadır. Bir güç olan imparatorlukların dünya egemenliği kurması için denizleri de kontrolü altına alması gerekmektedir. Nitekim denizlerin gücü büyük önem taşımakta ve bir dünya devletinin bu gücü de yönetiminde toplaması gerekmektedir. Mackinder, Anakara’nın kontrolü ele geçirenin, Dünya Adasını da kontrolü altına alabileceğini belirtirken, bu yolla deniz gücünün de dünya devletinin egemenliğini altına girebileceğini ileri sürmektedir (Arı, 2018:178).

Kenar Kuşak Teorisi

John Spykman’a (1942), göre; bir Avrupa Federasyonu fikri sadece ABD’nin önerebileceği ve teşvik edebileceği rasyonel bir fikir değildir. Bütünleşmiş güçler yerine, ayrı ayrı dengede tutulan güçler ABD’nin çıkarınadır. Coğrafik açıdan uzaktan sistemsal bir merkezi komuta oluşturulması önemlidir. Bu nedenle Avrupa’da meydana gelecek sorunların

üstesinden gelmek için o bölgeye asker göndermektense, daima o bölge de askeri kuvvet bulundurulması gerekmektedir. Bu açıdan ABD'nin ve bölge ülkelerinin içinde olduğu bir örgüt (NATO) meydana getirilmelidir. Bu duruma göre de Türkiye ve Doğu Akdeniz bu teorinin merkezinde yer almaktadır (Spykman, 1942:466).

John Spykman'ın Kenar Kuşak teorisine göre; birçok ülkenin coğrafik merkez açısından önemli olduğu gibi bu ülkeler arasında Türkiye'de yer almaktadır. Avrasya Bölgesi'nin güç potansiyeli sadece Rusya ve Avrasya steplerinde değil, bu bölgeleri çevreleyen ve kapsayan Kenar Kuşak'ta (Rimland) olduğu belirtilmektedir. Kenar Kuşak'ta; Irak, İran, Türkiye, Pakistan, Hindistan, Afganistan, Kore ve Çin yer almaktadır. Spykman'a göre; bu ülkeleri kontrolü altına alan, Avrasya'yı kontrol altına alır, Avrasya Bölgesi'ni kontrol altına alan ise, Dünya'yı kontrol edebilmektedir (Spykman, 1942:181).

Kopenhag Okulu ve Güvenikleştirme Teorisi

Kopenhag Okulu; Barry Buzan ve Ole Waever başta olmak üzere Morten Kelstrup, Jaap de Wilde, Elzbieta Tromer ve Pieradre Lemaitre gibi Kopenhag'da bulunan bilim insanlarının Centre for Peace and Conflict Research (Barış ve Çatışma Araştırmaları Merkezi) bünyesinde güvenlik üzerine çalışmalar yapan bir gruptur. İlk olarak bu okula ismini veren McSweeney olmuş ve sonrasındaki okuldaki gelişmelerle birlikte bu isim hem akademik çevrelerce hem de grubun üyelerince benimsenmiştir. Bu doğrultuda Huysmans, okulun iki motivasyonunu açıklamış ve Kopenhag Okulu'nun güvenliği, tek temel de askeri siyasi yaklaşımdan kurtarılan, kavramın tutarsız bir şekilde olmaktan da korumaya çalışmıştır (Huysmans, 1998:490). Kopenhag Okulu 1990'larda çok boyutlu güvenlik tanımlaması ile somutlaştırdığı ve kapsamlı güvenlik anlayışıyla ortaya çıkan yeni güvenlik çalışmalarının ilgi odağı ve çekim merkezi haline gelmiştir. Kopenhag Okulu'nun güvenliği, toplumların ve devletlerin rakip güçlere karşı kimliklerini, işlevsel olarak bütünlüklerini koruma ve ortaya çıkan tehditlerden kurtulma arayışları olarak tanımlamıştır (Buzan, 1991:433).

Güvenlik kavramı çoğu zaman net ve açık bir şekilde kavramsallaştırılmaksızın uluslararası ilişkiler alanında yapılan çalışmalarda çokça kullanılan ve yer bulan bir kavramdır. Barry Buzan, kendi sözcükleriyle ifade ettiği güvenlik tanımı ise; “tıpkı özgürlük, sevgi ve güç kavramları gibi oldukça muğlak ve tartışmaya açık bir kavramdır.” Bu nedenle kavram üzerinde birçok çözülememiş kuramsal tartışmalar mevcuttur (Buzan, 1991:7). McSweeney ise güvenlik kavramının tanımlanmasının zor kavram olduğunu desteklemiş ve güvenlik kavramını “tıpkı onur, adalet ve barış gibi bir dizi başka kavramlarla ilişkilendirilebilen ancak tanımlamaya direnen bir terim” olarak açıklamıştır (McSweeney, 1999:13).

Baldwin'in bu kavram üzerindeki görüşü ise, güvenliğin kavramsallaştırmalarını sorgulayarak ona “tartışmalı demek yerine, yeterli bir şekilde açıklanmamış ve kolayca karıştırılabilen bir kavram” demeyi tercih etmiştir. Bu açıdan Baldwin'in güvenlik ile ilgili diğer fikirleri ise, güvenliğin, iki soruya verilebilecek cevaplarla daha kolay bir şekilde kavramın tanımlanabileceğini ileri sürmüştür. “Hangi değerler için güvenlik?” ve “kimin için güvenlik?” (Baldwin, 1997:13). Güvenlik kavramının tanımlanmasındaki birçok belirsizliğe rağmen genel bir ifade ile güvenlik “temel değerlere karşı olan tehditlerin

yokluğu” olarak tanımlanabilir (Baylis , Smith , & Owens, 2008:229). Ayrıca birçok araştırmacı öznel ve nesnel güvenlik arasında ayırım yapıp kavramın “tehdit” veya “öteki” olmadığına anlamsız olduğunu ve tartışmaya açık olabileceğini savunmaktadır (Lipschutz, 1995:1). Örneğin Arnold Wolfers’a göre; “güvenlik, nesne olarak bir değere yönelik bir tehdidin yokluğu iken, öznel açıdan ise, bir değer saldırıya uğraması durumunun veya korkusunun yokluğu” anlamına geldiği belirtilmektedir (Wolfers, 1952:485).

Soğuk Savaş’ın yaşandığı dönemlerde genel olarak araştırmalar yalnızca askeri konuları kapsamaktaydı. 1940-1980 yılları arasında ortaya konulan güvenlik analizi ve Stratejik Çalışmaların başlıca konularını da askeri sorunlar oluşturmaktaydı. Bu nedenle yaşanacak bazı değişimlerin etkileri ile geri planda kalan ikincil konuların da ön plana çıkmasına neden olmuştur. Bu doğrultuda Soğuk Savaş’ın son yıllarına kadar Stratejik Çalışmalar olarak adlandırılan Güvenlik Çalışmaları, Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte askeri nitelik taşımayan sorunları ve devlet dışı aktörleri de analiz kapsamına dahil etmiştir. Bu nedenle güvenliğin sadece askeri sorunlar çerçevesinde ele alınmaması gerektiği ve devlet-merkezli inceleme ve analizlerin yetersiz olmasıyla 1970’li yıllarda sorgulanmaya başlanmıştır. 1973 yılında yaşanan OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü) petrol ambargosu ile doların değerinde ani düşüş ve artan petrol fiyatları ile ekonomik güvenlik veya ekonomik sorunların güvenliği önemli bir ölçüde tehdit ettiği anlayışı ortaya çıkmıştır (Shean, 2005:65).

Bu doğrultuda güvenlik sektörleri yaklaşımı, güvenliğin sadece askerî açıdan ele alınması fikrine karşı çıkmıştır. Askeri sektörünün yanı sıra ekonomik, siyasi, çevresel ve toplumsal sektörlerinde konu olarak ele alınmasıyla, güvenliğin hem uygulanmasında hem de anlam yönünden bir genişleme olmasına katkıda bulunulmuştur. Bu açıdan Bölgesel Güvenlik teorisi ise, bölgesel dinamiklerin güvenlik yönünden öne çıkartılmasını hedeflemektedir. Bu yaklaşım genel olarak güvenliği coğrafi yakınlık ile ilgili ilişkilendirmiş ve bir bölgede yer alan aktörler arasında daha otonom bir şekilde güvenlik dinamiklerin olabileceğini savını ileri sürmüştür (Baysal & Lüleci , 2011:90).

Barry Buzan’a göre ise; tüm devletler güvenlik yönünden birbirine bağımlıdır. Fakat güvensizlik ve tehditler yakınlık ile ilgili olduğundan coğrafik açıdan birbirine yakın olan devletlerin bağımlılığı ile birbirine uzak olan devletlerin bağımlılığı aynı ölçüde benzer olmamaktadır. Bu nedenle coğrafi ayrımlar ve anarşi, güvenlik bağımlılığının çok fazla yoğunlaştığı bölgesel kompleksleri ortaya çıkartmıştır (Buzan & Waeber, 2003:46). Bu durumda kıyı devletleri arasında yaşanan gelişmeler güvenlik sorunu olarak ortaya çıkabilmektedir. Doğu Akdeniz Bölgesi’nde yaşanan gerilimler ve anlaşmazlıklar genel olarak bölgenin niteliğini ve dinamik yapısını uluslararası bir soruna dönüştürmektedir. Bu sorunların başında Mısır’da yaşanan siyasi istikrarsızlık, İsrail- Filistin gerginliği, Kıbrıs Sorunu, Suriye’de ortaya çıkan iç savaş ve savaşın en kötü sonuçlarından biri de milyonlarca insanın öldürülmesi ve göçe zorlanmasıdır. Türkiye’nin, göçmenlere kapılarını açması ve ev sahipliği yapması da iç dinamik ve ekonomik yapısını etkilemiştir. Yine de milyonlarca insanı başarılı bir şekilde barınak ve gıda yardımı sağlayabilmiştir. Suriye’de

iç savaşının etkileri günümüzde devam etmekle birlikte, yönetimi ile iyi ilişkileri olmayan Türkiye'nin, Doğu Akdeniz'e de olumsuz etkileri yansımaktadır.

Güvenlikleştirme yaklaşımında Kopenhag Okulu, dil felsefesindeki söz edimi teorisinden yararlanmaktadır. Güvenlikleştirmeyi "siyasi açıdan bir toplulukta var olan değerli bir öznenin veya bir şeyin varlığına yönelik tehdit olarak kabul edilen ve ortaya çıkan bu tehdide karşı olağandışı veya acil önlemler alınması gerektiği ve süjeler arası bir anlayışın başarılı bir şekilde inşa edildiği bir "söz edimi" olarak tanımlamaktadır (Buzan & Waeber, 2003:491).

Bu doğrultuda Doğu Akdeniz Bölgesi'nde kıyı devletleri tarafından uygulanmaya çalışılan söylemlerin neticesinde geri dönülemez bazı gelişmeler yaşanabilmektedir. Bu nedenle Türkiye, bölgedeki gelişmelere paralel olarak uluslararası hukuk çerçevesinde hareket edilmesini önemli bulmaktadır. Bölgede bulunan enerji şirketleri, sismik ve sondaj gemileri bir devletin adına hareket ettiği gibi başka bir devletin Münhasır Ekonomik Bölgesi'ni ve Kıta Sahaneliğini tehdit ve ihlal ettiği takdirde, uluslararası ilişkiler çerçevesinde devletler arasında güvenlik sorununa dönüşebilmektedir. Bu doğrultuda doğabilecek ve çözülemeyecek herhangi büyük bir sorun, bölgede yer alan askeri gemilerin etkisiyle çatışmaya dönüşmesi ve dengelerin değişmesine ve geri dönülemez bir dehşet dengesine zemin hazırlayabilecektir. Bu nedenle Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki politikaları ve söylemleri kendi kazançları açısından önemlidir. Kıyı devletlerinin lehine oluşabilecek söz edimlerinden kaçınılmalı ve bölgesel gelişmelerde en iyi şekilde haklarını elde etmeye çalışmalıdır.

Kopenhag Okulu'nun önemli kavramlarından biri de Güvenlik dışılaştırma kavramıdır. Daha önce tehdit olarak görülen bir şeyin güvenlik sorunu oluşturmayacak bir boyuta ulaşmasıyla artık tehdit olarak inşa edilmemesidir. Örneğin; Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle, Soğuk Savaş sona ermiş ve bu dönem güvenlik dışında kalarak yeni dünya düzenine odaklanılmıştır. Fakat teorik açıdan bakıldığında son yıllarda güvenlikleştirme ile ilgili gelişmeler keskin ve sık olarak bir değişime uğramıştır. Geleneksel açıdan askeri sektördeki gelişmeler her şeyin zorunlu olarak güvenlikle bağdaşmadığı ifade edilmeye değerdir. 1990'lı yılların başından itibaren birçok Batı Avrupa devleti, kendi değer ve varlıklarına karşı askeri tehditlerle yüz yüze kalmamıştır.

Bu doğrultuda önemli miktarlarda askeri kuvvete ve güce sahip olmaya çalışılmaktadır. Batı Avrupa devletlerinin askeri güçlerinin askeri ilişkilerini geliştirmesinden ziyade siyasi ve ekonomik süreçlerle bağlantılı işlevlerde kullanılmaktadır. Bu nedenle Japon birliklerinin ve İngilizlerin; Afrika veya Asya'da barışı koruma ile ilgili operasyonlara katılımları kendi ülkelerine karşı algıladıkları tehditlerden kaynaklı değil, uluslararası olarak görevlerinin siyasi olarak bağlantısı ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan güvenlik toplumunda bulunan AB ülkeleri, askeri faaliyetlerinin önemli bir kısmı kendi güvenlik endişelerinden ziyade, siyasi alana girmekte ve uygulanan faaliyetler de bu yönde gelişme göstermektedir (Buzan, 2008:108).

ABD, İngiltere ve Fransa gibi ülkeler enerji alanında maksimum pay almak için de bölgede petrol şirketleriyle yerini almaktadır. Bu şirketler bölgede sismik arama ve sondaj yapmaya devam etmektedir. Bu nedenle güvenlik anlayışının değiştiği ve bölgede kıyı devletleri

dışından yer alan devletlerin kendilerine yönelik tehditlerden değil, siyasi açıdan bölgeye konuşlanmak ve enerjiden yararlanmak için girişimlerde bulunmaktadır. Doğu Akdeniz Bölgesi'nde devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda, deniz yetki anlaşmaları yapması ve uluslararası hukuk kurallarının görmezden gelinmesi, bölgenin çözümsüzlüğe doğru sürüklenmesine ve olumsuz sonuçların doğmasına neden olmaktadır. Diğer bir olumsuz durum ise, bölgenin Soğuk Savaş dönemindeki gibi bloklaşmaya doğru evrilmesidir. Nitekim Güney Kıbrıs Rum Yönetimi; Mısır ve İsrail yönetimi ile anlaşmalara yönelmesi sorunları artırmaktadır. Bu duruma karşı, Türkiye ise; Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Libya ile Deniz Yetkilendirme Anlaşmaları yapması ve bölgede Amerika Birleşik Devletleri'nin petrol şirketinin bulunması ve Rusya'nın Suriye'ye konuşlanarak askeri yığınak gerçekleştirmek istemesi bölgede gerginliği artırmaktadır. Fakat Türkiye Doğu Akdeniz'deki yaşanan her gelişmeyi de politikaları açısından değerlendirmeli ve her konunun güvenlik kapsamına girmemesi de önemlidir.

Bu doğrultuda gündemin geniş güvenlik anlayışı kapsamında olması ve her konunun güvenlik sorunu ele alınarak değerlendirilmesi devletin işlev gördüğü normal siyasi süreçleri uygulayamadığı ve her konu da acil önlemler almasını gerektirecek sürekli bir algının etkisiyle bir "paranoya" ve alarm durumu ortaya çıkmaktadır. Bu koşulların olumsuz etkileri ile birlikte devletin baskıcı ve müdahaleci politikalar izlemesi, ekonominin olumsuz yönde etkilerini göstermesi ve sivil toplumun baskı altından tutulmasına neden olmaktadır (Buzan, Waeber, & De Wilde, 1997:208). Bölgede yer alan devletlere karşı olumsuz bir durum domino etkisi oluşturacağından böyle bir durumun oluşmaması önemlidir. Kaçınılmaz bir savaşın neticesinde ekonomik ve toplumsal bir yapının çökmesi yerine, bölgenin güvenlik durumu daha iyi analiz edilmelidir. Bu çerçevede Türkiye; Doğu Akdeniz'de uyguladığı politikaları ile kendi hakları bulunduğu deniz alanlarında başka devletlerin baskı ve caydırıcı politikalarına maruz kalmadan daha iyi sonuca ulaşabilecektir.

Realizm ve Neorealizm

Realizm, uluslararası ilişkilerin temel aktörü olarak devleti ele almaktadır. Uluslararası politika ve uluslararası ilişkileri devletler arasındaki yaşanan mücadele süreci olarak görmektedir. Bu varsayıma göre, devletlerin ortak özelliği etik değerler ve idealler yerine çoğunlukla askeri güç ve ekonomik gelişmeler üzerine olmaktadır (Şöhret, 2012:296). Bu açıdan realistler low politics (düşük politika) high politics (yüksek politika) ayırımına gitmiştir. Bu açıdan ulusal güvenlik, güç ve çıkar gibi konulara daha fazla önem verdikleri için güvenlik ve askeri konulara yüksek politika, diğer kültürel, ekonomik ve sosyal konulara ise düşük politika denilmiştir (Arı, 2008:110). Doğu Akdeniz Bölgesi yönünden değerlendirildiğinde ise, bölgenin hem düşük hem de yüksek politika gelişmelerinin gerçekleştiği ileri sürülebilir. Çünkü bölge güvenliğinin sağlanması için askeri güçlerin ön planda tutulması bölgede yüksek politikanın öne çıkmasını sağlarken, devletlerin çıkarları noktasında ekonomik ideallerinden ödün vermeyeceği bir şekilde düşük politikanın gelişmeleri gözlemlenmektedir. Bu nedenle ittifaklar kurulabilmekte ve bu doğrultuda politikalar yürütülmeye çalışılmaktadır. Bölgede bir devletin tek yönlü politika izlemesi neticesinde gelişen süreçlerle birlikte bu politikaya maruz kalan devlet de tek yönlü politika

izlemektedir. Diğer bir deyişle; bir devlet, karşısında rakip bir ittifak oluşumu görürse, kendisi de bir ittifak kurmaya çalışabilmektedir. Bu nedenle Rusya'nın son dönemlerdeki güç odaklı hamle ve girişimleri bu şekilde açıklanabilmektedir. Rusya'nın yürüttüğü politikalar neticesinde her ne kadar Eski Sovyet düzeni kurulmasa da, Avrasya'nın temsilcisi yolunda adımlar atmaya çalışmaktadır. Bu doğrultuda Rusya'nın girişimlerinin yanı sıra bölgede yürütülmeye çalışılan söylemler, girişimler, politikalar ve projeler bizi tekrardan Realizmin ileri sürdüğü güçler dengesine götürebilmektedir (Özdoğan, 2019:18).

Türkiye bağlantısız bir politika izleyerek bulunduğu bölgede en önemli dengeleyici rolü üstlenmeye çalışmaktadır. Bu açıdan Türkiye, askeri kimliği ve batıya yönelik politikaları tam olarak uyumlaştıramadığı için Rusya tarafından tam olarak güvenini kazabilmiş değildir. İki ülke arasındaki gelişen ilişkiler ekonomi, ticaret ve enerji eksenli olarak gelişmeye devam etmektedir. Bu nedenle Türkiye ve Rusya arasında kapsamlı bir siyasal boyut ortaya çıkmamaktadır. Yani Neorealizm'in de ileri sürdüğü alçak politika-yüksek politika ayrımı Türkiye-Rusya ilişkileri açısından etkisini göstermektedir (Tüysüzöğlü, 2013:74). Bu açıdan devletlerin davranışlarının ortaya konulmasında ve belirlenmesinde yapıya yaptığı vurgu sebebiyle "Yapısal Realizm" diğer bir ifade ile Neorealizm ilk olarak Kenneth Waltz'ın Theory of International Politics (Uluslararası Siyaset Teorisi) adlı eseriyle gündeme gelmiş ve ilgi odağı olmuştur (Waltz, 1979:23).

Kennet Waltz'ın bu ekolünde uluslararası ilişkileri belirleyen etkenin uluslararası sistemin yapısı olduğu ve bu kabulden yol çıkarak devletlerin uygulamaya çalıştığı dış politika ve birbirleriyle olan ilişkiler değerlendirilip incelenmektedir. Bu açıdan uluslararası sistem yerinden yönetim bir yapıya sahip olmakla birlikte anarşiktir. Bu sistemde devletlerin öncelikli amacı yaşamlarını devam ettirebilmektir. Devletlerin kendi istikrar yapısı ve toplumsal yapılarına önem verdiklerinden dolayı ileriye yönelik gelişmelerden kendilerine yönelik iş birliği sürecinde olumlu durumlar olsa dahi, diğer devletlere karşı güvenliğini ön planda tutma endişesi taşımaktadır. Bu nedenle Neorealizmin anarşik yapısı üzerindeki vurgusu, devletlerin birbirlerini korku ve endişe kaynağı olarak görebildiği varsayılmaktadır. Bu nedenle devletler böyle bir ortamda diğerlerini tam olarak güvenemeyeceklerinden dolayı, ayakta kalma ve yaşamlarını sürdürebilmek için kendilerinin ortaya koydukları "düzenlemelere" veya "araçlara" dayanmak zorundadır (İskender, 2015:16-19).

Bu doğrultuda Uluslararası ilişkilerinde devamlı olarak ortaya çıkan değişikliklere rağmen, uluslararası politikanın yapısı anarşik bir durumda olmaya devam etmektedir. Bu nedenle her devlet, diğer devlet ile iş birliği yürütse de, yürütmese de kendi yapısını korumayı önemsemektedir. Devletin liderleri ve ülkelerinin konumlarını gelişen politika ve süreçlere göre pozisyonlarını önemli bulmakta ve ortaya çıkan gelişmelere göre politikalar yürütülmektedir (Waltz, 2008:19). Bu açıdan Doğu Akdeniz Bölgesi'nde yaşanan gelişmeler neticesinde geçmişte iyi ilişkiler yaşamayan ülkeler ile ekonomi ve enerji açısından bir ittifak ve iş birliği oluşumu içerisinde olunsa bile, devletlerin ortaya koyduğu iş birliği ve gelişmelerinden daha çok öncelikli olarak kendi güvenliklerini ve yaşamlarını sürdürebilmelerini daha önemli bulmaktadır.

Literatür İncelemesi

Doğu Akdeniz Bölgesi, yüzyıllardır devletlerin egemenlik kurmak için mücadele verdikleri bir deniz alanı olmuştur. Uluslararası ticaret açısından çok önemli olan bu bölge, dünyanın merkezi olarak kabul edilmektedir. Önemli boğazları coğrafyasında bulunduran ve son yıllarda keşfedilen doğalgaz rezervleri nedeniyle de birçok çalışmanın temel konularından biri olmuştur. Konuyla ilgili yapılan çalışmalarda, kıyı ve kıyı dışı devletlerinin mevcut durumları incelenmiştir. Bu nedenle bölgede yaşanan gelişmeler ve bölgede bulunan devletlerin izlediği politikalar ve attığı adımlar bölgenin önemini artırmıştır. Özellikle 2010 yılından itibaren Kuzey Afrika Bölgesi'nde yaşanan Arap Baharı ve bölge de keşfedilmeye başlanan rezervler bölgenin dinamik yapısını şekillendirmiş ve çalışmalara yansımıştır. Bu doğrultuda bölgedeki haksız durumların giderilmesinin yanı sıra ikili sorunlar ve anlaşmalar da ele alınmıştır. Bu doğrultuda Türkiye'nin bölgede önemli aktörlerden biri olmasıyla bölgede yürüttüğü politikalar değerlendirilmiştir.

Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye adlı çalışmasında Doğu Akdeniz'in önemine değinilerek, Akdeniz'de ortalama yılda 220.000'den fazla gemi geçişi yapıldığını ve Akdeniz, dünya denizlerinin alanlarının sadece %1'ini oluşturmasına rağmen, deniz trafiğinin 1/3'ünü oluşturmaktadır Türkiye'nin böylesi dinamik bir bölge de, deniz yetki alanların sınırlandırmasına ilişkin anlaşma yapabileceği kıyıdaş ülkeleri iyi bir şekilde tespit etmek durumundadır. Kıbrıs'ın uluslararası mahkemeler tarafından ne büyüklükte bir yetki alanına sahip olabileceği ortaya konulmasının gerektiği de ifade edilmektedir. Bu doğrultuda Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile anlaşma yapan diğer kıyı ülkelerin irrasyonel bir şekilde hareket ettiklerini belirtmektedir. İsrail, Mısır, Suriye ve Lübnan kıyı uzunluklarının etkisiyle, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile sınırlandırma anlaşmaları yapsaydı, daha fazla deniz alanına sahip olmaları mümkün olabilecektir (Yaycı, 2012). Benzer bir görüşte Türkiye için dile getirilmektedir. Türkiye'nin sadece KKTC ve Mısır ile değil, Lübnan ve İsrail ile de karşılıklı kıyıları bulunmaktadır. Türkiye'nin bu ülkelerle de deniz yetki alanı ile ilgili anlaşmalar yapabileceği ve bu yönde girişimlerin gerçekleştirilmesiyle karşılıklı kıyıları bulunan diğer ülkelerin de yararına olabileceği nitelendirilmektedir. Bu duruma karşı bir çözüm getirilen çalışmada, Türkiye'nin sınırlandırma hatlarında "düşey hat" esasını benimsediğini ve bu esasın olumsuz sonuçlar doğuracağını belirtmektedir. Türkiye'nin; GKRY gibi "çapraz hat" esasını ele alınması gerektiğini ve bu esas deniz yetki alanlarını artıracığı ve Türkiye'nin hat esasını değiştirerek diğer kıyı devletleriyle sınırlandırma anlaşması yapabilmesinin daha kolaylaşabileceği nitelendirilmektedir.

Türkiye'nin yıllara göre; doğalgaz tüketimi incelenmiş ve son yıllarda tüketimdeki değişime yönelik veriler değerlendirilmiştir. Türkiye'nin 2019 yılında 44.9 milyar metreküp doğalgaz tüketimi gerçekleşmiş ve bu yıla kıyasla 2020 yılında ise % 6.5 artarak 47.7 milyar metreküp doğalgaz tüketimi gerçekleşmiştir. Bu artışın başlıca sebeplerinden birisi, doğalgaz ile elektrik üreten santrallerin kuraklık nedeniyle doğalgaz tüketimine daha fazla ihtiyaç duyabilmesidir. Abone sayısının artışı ve Kasım, Ocak, şubat aylarının bir önceki yıla göre daha soğuk geçmesi de doğalgaz tüketiminin artmasına neden olmuştur (Gazbir, 2020). Türkiye'nin her yıl yaklaşık ortalama 50 milyar metreküp doğalgaz tedarik

etmesi ekonomiyi olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle her ne kadar Türkiye, boru hatları ile enerji ulaşımında başat aktörlerden biri de olsa, bu yönünü kendi lehine kullanması birçok avantajı ortaya çıkarabilecektir. Doğalgaz üretiminde, tüketimi karşılayan ve doğalgaz ihraç eden bir Türkiye, Avrupa pazarında daha önemli bir aktör olabileceği ve ekonomik açıdan daha güçlü bir konumda olabileceği vurgulanmaktadır.

1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi, devletlerin deniz alanlarında kendi haklarını koruyabilmesi ve hakkı olmadığı halde başka devletlerin deniz alanlarına müdahale etmemesi için bir dizi maddelerin ve kuralların oluştuğu bir metindir. Deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin prensipleri de detaylıca ele alarak değerlendirmiştir BMDHS'nin 15.maddesinde Sahilleri bitişik veya karşı karşıya olan devletler arasında karasularının sınırlandırılması ile Doğu Akdeniz'de yer alan kıyı devletleri de karşılıklı olarak deniz yetki alanlarını sınırlandırması ile ilgili anlaşmalar yapmıştır (BMDHS, 1982). Başka bir çalışmada ise, Türkiye'nin; Doğu Akdeniz Bölgesi'nde deniz yetki alanları sınırlandırması ile ilgili oldukça pasif davrandığını ve diğer kıyı devletlerinin yaptıkları sınırlandırma anlaşmalarına karşı notalar ile tepki gösterebildiği belirtilmiştir. Fakat Türkiye'nin enerji sektöründe söz sahibi olabilmesi ve bölgesel bir güç olarak aktif politikalar izlenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Hidrokarbon arama faaliyetlerinin çok ciddi maliyetler taşıması ve ancak ortaklıklarla yürütülen çalışmalarda bu maliyetlerinin düşebileceği belirtilmektedir. Çalışmada değinilen diğer bir nokta ise Türkiye ve KKTC'nin birlikte strateji izlemesi ve ortaklık kurmasıdır. KKTC'nin bu ortaklık konusunda güçlü bir konumda olmaması ve hiçbir devlet tarafından tanınmaması arama faaliyetlerinin engellendiği nitelendirmektedir (Kütükçü & Kaya 2016). 2016 yılında yapılan bu çalışmada, Türkiye'nin bölgesel güç olarak daha baskın hale gelmesi için siyasi ve enerji açısından daha güçlü bir ortağın olması gerektiği vurgulanmıştır. İleriye yönelik olan diğer çalışmalarda, Türkiye'nin 2019 yılında Libya ile yaptığı Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırma Anlaşması ile diğer kıyı devletlerinin ortaya koymak istediği projelerin önü kesilmiştir. Libya'da siyasi istikrarsızlık sürse de, enerji açısından güçlü konumda bulunan bu ülke ile daha aktif politikalar izlenebileceği ve bölgesel olarak daha baskın olunabileceği belirtilmektedir.

(Katman, 2013), aracılığıyla yapılan incelemede; Kıbrıs Adası'nın tarihte birden fazla imparatorlukların ve devletlerin hâkimiyet kurduğu stratejik bir ada olduğunu ifade etmektedir. Doğu Akdeniz'de ardı ardına gelişen olayların ve gelişmelerin etkileri ve kıyı devletlerin bir rekabet içinde bulunmaları bölgeyi şekillendirmektedir. Bölgedeki gelişmeler Türk Dış Politikasını da etkilemekte ve sıfır sorun politikasının Doğu Akdeniz'de uygulanamayacağı belirtilmektedir. Bu doğrultuda Türkiye'nin gerek terörizmden tehdit algılaması gerek birçok coğrafik bölgeyle bağlantılı olması sıfır sorun politikasını doğal olarak zorlamaktadır. Bu nedenle bölgede gelişen olaylara karşı Türkiye, Kıbrıs Türklerinin haklarını da savunarak aktif politika izlemesi daha yerinde bir karar olacağı nitelendirilmektedir.

(Holland, 2015), Doğu Akdeniz'de Enerji ve Jeopolitik adlı çalışmasında, GKRY ve İsrail deniz alanlarında keşfedilen rezervler incelenerek, İsrail'in keşfettiği rezervler sayesinde kendi kendine yetebilecek bir pozisyona sahip olabileceği belirtilmektedir. İsrail'in

coğrafik olarak komşu ülkeleri tarafından tehdit olarak görülmesi ve kendisine karşı uygulanan ambargo ve boykotların doğalgaz ve petrol olarak gerçekleştirilmesi, İsrail'i enerji güvenliği açısından zor durumda bıraktığı ifade edilmektedir. Bu nedenle İsrail'in Doğu Akdeniz'de siyasi ve ekonomik yönden etkileri olabileceği ve bölgeye en iyi şekilde entegre olarak rezervleri işletip ulaşımını gerçekleştirerek başat bir aktör olmayı hedeflediği nitelendirilmektedir. Enerji açısından, İsrail'in gerekli kazançları elde edebilmesi için de Türkiye ile gergin dönemler yaşamış olsa da ekonomik teşviklerin düşmanca siyasetin üstesinden gelme potansiyeli olduğu ifade edilmektedir.

Bölgede yer alan ülkelerin birbiriyle etkileşimleri ve siyasi açıdan ilişkileri ele alınarak bölgedeki gelişmeleri analiz edildiğinde, kıyı ülkelerin; Münhasır Ekonomik Bölge ve Kıta Sahanelığı gibi hak iddia ettiği deniz alanlarına değinerek, bölge dışı ülkelerin bölgedeki konumları incelendiğinde, bölge dışı ülkelere en çok Rusya'nın ön plana çıktığı tespit edilmiştir (Harunoğulları, 2020). Rusya'nın bölgesel girişimleri, Türkiye'yi ilgilendirdiği gibi Amerika Birleşik Devletleri, İsrail, GKRY ve Avrupa Birliği'ni tedirgin etmektedir. Rusya Federasyonu; Doğu Akdeniz'de kontrol kurmak, güçlü bir varlık olmak ve bölgeye uyum sağlamak için Azerbaycan, Ermenistan, Suriye ve İran'dan meydana gelen hilal içerisinde deniz, kara ve hava üssü bulundurmaktadır. Bu açıdan Rusya'nın bölgesel bir güç olarak Avrupa pazarını kaybetmemek için güvenli bir mevki oluşturduğu belirtilmektedir. Rusya'nın en somut girişimi, ise Suriye topraklarına konuşlanmasıdır. Bu açıdan Rusya; Suriye yönetimiyle Doğu Akdeniz'de petrol ve doğalgaz çıkarma ve arama için anlaşma yapmış ve Suriye'nin, tüm haklarını da Rusya'ya devrettiği ifade edilmektedir.

Doğu Akdeniz'de Deniz ve Enerji Güvenliği adlı çalışmasında, enerji ve deniz güvenliği arasındaki ilişkiye değinerek, deniz yoluyla ticaretin önemine değinmiştir. Bu açıdan deniz yoluyla yapılan ticarete doğalgaz ve petrolün önemli payı bulunmakta ve uluslararası ticarete taşınan petrolün yaklaşık % 63'ü deniz yoluyla gerçekleştirilmiştir. Özgen çalışmasında, son 15 yıllık istatistik verileri değerlendirerek Türkiye'nin, enerji tüketiminde doğalgazda bağımlılık oranı % 98,7, petrolde ise bu oran % 93'tür (Özgen, 2018). Türkiye'nin enerji ve deniz güvenliğine yönelik tehdit ve risklerin ortadan kaldırılması da önemlidir. Doğu Akdeniz'de enerji ve deniz güvenliğini tesis etmeyi amaçlayan Sahil Güvenlik Komutanlığı ve Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı ve diğer kurumlar en iyi şekilde faaliyetlerini ortaya koyarak bölgede aktif hareket edilmesi ve kazanımların elde edilmesi gerektiği belirtilmektedir.

(Üstün, 2016), incelemelerinde Batı devletleri ve ABD'nin; AB üyesi birleşik bir Kıbrıs istemelerine değinmiş ve Rusya'nın bölgeye konuşlanması ve hareket alanını genişletmesi batı tarafından tehdit olarak görülmüştür. Bu nedenle Kıbrıs dışında, Rusya'ya dolaylı olarak uygulanacak bir stratejinin varlığından söz edilmemektedir. Birleşik bir Kıbrıs ile enerji alanında müzakereler daha rahat yürütülebilecek, adada daha hızlı barış tesis edilerek, Rusya'nın bölgede olası hedeflerinin kısıtlanacağı belirtilmektedir.

Doğu Akdeniz Enerji Keşiflerinden Sonra Akdeniz Uyum Fırsatı ve Bölge Devletlerinin Politikaları (2009-2015) adlı incelemesinde, kıyı ülkelerinin enerji politikalarına değinilerek, bölge devletlerinin proje uygulamalarında ve anlaşma yapmada nasıl bir yol izlediklerini ve taraf seçtiklerini belirtmektedir. Bu çalışmada nitel araştırma

yöntemlerinden kaynak tarama tekniği kullanılarak, bölge ülkeleri üzerinden bir modelleme yapılmış ve kıyı devletlerinin hangi devletlerle ilişkileri olumlu ve olumsuz olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Modellemede yeşil, sarı, kırmızı renkler kullanılarak, yeşil renk ilişkiler genelde iyi, sarı renk dönemsel olarak iyi veya kötü, kırmızı renk ise ilişkiler genelde kötü olabileceği nitelendirilmektedir. Bu açıdan Türkiye'nin yeşil renkte olduğu ülkeler, Filistin, Ürdün, Lübnan ve KKTC'dir (Alptekin, 2015). Bu açıdan modelleme de yer almasa da Türkiye'nin Libya ile yaptığı anlaşma çerçevesinde ilişkileri olumlu yönde ve yeşil renktedir. Türkiye'nin dönemsel olarak iyi veya kötü olduğu bir ülke bulunmamasıyla birlikte sadece sarı kategoriye İsrail dâhil edilebilir. İsrail'in; Leviathan ve Tamar'da keşfettiği doğalgaz rezervleri Türkiye ile bir anlaşma sağlarsa, iki ülkenin ilişkilerine olumlu yansiyebileceği belirtilmektedir. Türkiye'nin kırmızı renk olduğu ülkeler ise Yunanistan, Mısır, GKRY ve Suriye'dir. Bu açıdan kıyı ülkelerin birbiriyle etkileşimleri ve iletişimleri değişkenlik göstermektedir.

Dünya üzerindeki en çok yaşanan mevcut çatışma alanları ile hidrokarbonlar arasında bir ilişki bulunmaktadır. Coğrafik olarak en çok çatışma yaşanan bölgelerin başında; Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Türkiye'nin Doğusu gelmektedir. Bu bölgelerin sahip olduğu doğalgaz ve petrol yatakları üzerinden ortaya çıkan enerji mücadelesi dolaylı olarak Akdeniz Bölgesi'nin jeostratejik ve jeopolitik önemini artırmıştır (Kedikli & Çalağan, 2017). Çatışmaların bu bölgede yoğunlaşmasının nedeni, hidrokarbon yataklarının varlığından kaynaklanmaktadır. Doğu Akdeniz Bölgesi'nde bu kadar gücün bir arada bulunması şaşırtıcı olmamaktadır. Devletler kendi ekonomi ve siyasi yapılarını güçlendirmek için mücadele etmektedir. Türkiye az miktarda da olsa coğrafik olarak doğusundan petrol üretimi gerçekleştirebilmektedir. Bu bölgeleri ele geçirmek ve istikrarsızlaştırmak isteyen örgütlerin faaliyetlerin engellenmesi ve Doğu Akdeniz'deki mevcut haklarını elinde bulundurması ülkenin ekonomik ve siyasi olarak gelişebileceği belirtilmektedir.

(Örselli & Babahanoğlu, 2019), tarafından yapılan çalışmalarda; 1869 yılında açılan Süveyş Kanalı'nın önemli bir güzergâh olduğu belirtilerek, Doğu Akdeniz'de uluslararası ticaretin bu kanalla birlikte daha fazla geliştiğini vurgulamaktadır. Bu açıdan Doğu Akdeniz; Balkanlar, Orta Doğu, Kuzey Afrika gibi komşu bölgeleri de kontrol edebilen bir konuma sahiptir. Bu nedenle bölge dışı ülkelerinden olan Çin ve Rusya kendi çıkarları noktasında İran'ı, önemli bir ülke olarak kodlamakta ve Suriye'yi kaybetmemek için girişimlerde bulunmaktadır. AB ve ABD ise bölgedeki bu tür gelişmelere pasif kalmayarak analitik bir mücadele içerisinde hareket ettiğini belirtmektedir. Türkiye ise, bölgede yaşanan anlaşmazlıklara rağmen Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku'na aykırı olan girişimleri reddetmektedir. Bu nedenle bölgede kıyı devletlerinin kazançlı çıkması için gerekli kurallara ve ilkelere riayet edilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Kıbrıs Sorunu ve Deniz Hukuku Bağlamında Doğu Akdeniz'de Yapılması Gerekenler adlı incelemesinde, Kıbrıs'ın tarihsel sürecinin ve adanın, Anadolu'da kurulan Türk devletleri için güvenliklerini sağlanmasında önemli bir rol üstlendiğini belirtmektedir. Kıbrıs Adası'nın jeopolitik ve jeostratejik önemi tüm dünya devletlerinin ilgisini çekmiştir. Bu nedenle Kıbrıs; Türkiye'nin ve ulusal güvenliğinin vazgeçilmez bir parçası olarak

değerlendirilmektedir (Keser & Ak, 2018). Geçmişte yaşanan olayların etkisiyle de Kıbrıs Türklerinin her daim can ve mal güvenliği sağlanması ve Doğu Akdeniz'deki hakları da başkaları tarafından suistimal edilmemesi önemlidir. Bu açıdan Türkiye'nin bölgede yaşanan olaylara kayıtsız kalmaması gerekmektedir. Çünkü Kıbrıs'a doğrudan dost veya düşman bir güç varlığının yerleşmesi, Kıbrıs'ın ulusal güvenliğini tehdit edebilecektir. Bu nedenle Türkiye hem Kıbrıs'ta hem de Doğu Akdeniz'de yaşanan gelişmelere tam olarak odaklanması gerektiği ifade edilmektedir.

Realist kuram ele alınarak Doğu Akdeniz'deki gelişmelere değinilmiş ve bu kuram bölge için çeşitli iddialar ve yaklaşımlar içermektedir. Realist kurama göre; merkeze devleti yerleştirerek Doğu Akdeniz coğrafyasındaki ilişkiler analiz edildiğinde, Türkiye'nin; Libya ve Doğu Akdeniz politikaları önem arz etmektedir (Tuna, 2020). Bölgede birçok devletin çıkarları noktasında yer alması ülkeleri rekabete sürüklemektedir. Anarşik bir ortamda kendi kendine yetmek ve hayatta kalmak bu durumun gerçekleşmemesi halinde, ortak çıkarlar çerçevesinde ülkelerin ittifak kurması kaçınılmazdır. Ayrıca karşı ittifakların bir bölgede birlikte yer alması en ufak bir kıvılcımda çatışmaya neden olabilmektedir. Bu nedenle ülkelerin kurduğu ittifakın, uluslararası hukuk çerçevesinde kurulması ve diğer ülkelerin politikaları da dikkatli takip edilmesi gerekmektedir. Bu açıdan Türkiye'nin hem Kıbrıs hem de Libya ile yaptığı ittifak ile bölgede rasyonel hareket ederek mevcut konumunu güçlendirdiğini belirtmektedir.

Kıbrıs'ın güneyinde keşfedilen doğalgaz rezervlerinin, Kıbrıs Sorunu'nu daha karmaşık hale getirdiğini ve dış güçlerin bölgeye müdahil olmak istenen politikaları da eklenince taraflar arasında olası çözümleri zorlaştırmaktadır (Cankara, 2016). Bu karmaşık durumu taraflar açısından analiz eden Cankara, Birinci Ak Parti Hükümeti öncesinde Recep Tayyip Erdoğan'ın Kıbrıs ile ilgili görüşlerini değerlendirmiştir. 3 Kasım 2002 seçimleri öncesinde, Recep Tayyip Erdoğan, Kıbrıs politikasını çok ayrıntılı ele almamış ve Kıbrıs için "Belçika Modeli" fikri dile getirilmiştir. Bu fikrin pek dikkat çekmediği ve Kıbrıs Sorunu'na çözüm olarak bir katkı sunmadığı ifade edilmektedir. Annan Planı'nın da başarısızlıkla sonuçlanması üzerine, Ak Parti Hükümeti iktidara geldikten sonra bazı söylemlerini değiştirmiş ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne yönelik daha pozitif adımlar atmaya başlamıştır. Petropolitik ise, kısıtlı hammadde kaynaklarının güvenilir ve kesintisiz bir şekilde erişimi sağlanabilmesi için uygulanan politikalara işaret etmektedir. Bu açıdan Türkiye'nin Kıbrıs Sorunu'nu daha iyi çözümlenebilmesi için bölgede yaşanabilecek hidrokarbon kaynaklı krizlerin öncelikli olarak çözümlenmesi ve Kıbrıslı Türklerinin ve kendi haklarını koruması gerektiği belirtilmektedir.

(Önder & Akıncı, 2019), tarafından yapılan incelemelerde; Türkiye'nin bölgesel olarak başat bir aktör olduğu vurgulanmıştır. Türkiye'nin, bu kilit konumu nedeniyle bölgedeki keşfedilen rezervlerin bu topraklardan gerekli tedarikçilere ulaşılması için en iyi güzergâhın olduğu belirtilmiştir. Bölgedeki sorunların ve anlaşmazlıkların artması yerine, barış için paylaş sloganının ön plana çıkmasının kıyı devletlerinin yararına olabileceği belirtilerek enerji ve güvenlik politikalarının önemine değinilmiştir. Bu açıdan bölgesel güvenlik politikalarının istikrarlı bir şekilde uygulanması için bölgesel sorunların müşterek bir şekilde çözülmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bazı ülkelerin Doğu Akdeniz'de, proxy

örgütleri kullanarak bölgenin istikrarsızlaşmasına dikkat edilerek, olası tehdit ve risklere karşı kıyı devletlerinin güvenlik politikalarının daha iyi bir şekilde uygulanmasının faydalı olabileceği çalışmada yer almıştır.

Deniz alanlarının hukuki statüleri incelenerek, Türkiye'nin bölgede Kıta Sahanlığı'ndan doğan hakkını ne şekilde kullandığını ortaya koymaktadır. Dikkat edilmesi gereken nokta ise, Türk Dışişlerinin vermiş olduğu koordinatlar doğrultusunda Kıta Sahanlığı'nı ilan ettikten sonra, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin bu duruma itirazı olmadığıdır. Uluslararası Adalet Divanı (UAD) nezdinde de bir girişimi olmamıştır. Bu açıdan Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin 1974 tarihli Kıta Sahanlığı ilanı, Türkiye tarafından zımni olarak kabul edilmiştir (Sencer, Öztürk & Şensoy 2019). Bu durum değerlendirildiğinde, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi; Türkiye'nin Kıta Sahanlığı'nı zımnen kabul ettiğine işaret etmektedir. Bölgenin hidrokarbonlar açısından zengin olduğunu ortaya koymak için de ABD jeoloji Derneği'nin Araştırması ele alınarak; Levant Havzası'nın hidrokarbon potansiyeli istatistikî veriler olarak gösterilmiştir. Bu doğrultuda kıyı devletlerin olası anlaşmazlıkların çözülmesi için uluslararası hukuk ilkelerinin önemine değinilmesi gerekmektedir.

Doğu Akdeniz Bölgesi'nde Enerji ve Güvenlik Kompleksinin İlişkiler Bağlamında Yeniden Kavramsallaştırılması adlı çalışmada, Doğu Akdeniz Bölgesi'ni farklı bir açıdan ele alarak, sıfır toplamlı oyun yerine pozitif toplamlı bir oyun haline dönüşebileceğini işaret etmektedir. Kıyı devletlerinin kayıp ve kazançların yeniden hesaplanmasına ilişkin yüksek dereceli hedeflere yönelmesi daha fazla kazanç sağlayabildiğini ve bunun neticesinde bölgenin istikrarlı bir yapıya kavuşmasına neden olabileceği ifade edilmektedir. Bu açıdan Kıbrıs'ın güneyinde bulunan doğalgaz rezervlerin etkisiyle adada çözülmeyen sorunlara karşın bir çözüm mekanizması geliştirebileceğini belirtilmektedir. Türkiye-İsrail-Yunanistan üçgeninde yatıştırıcı bir etki oluşturularak enerji güvenliğinde eşsiz bir fırsat ortaya konulabilecektir (Gür, 2019). Avrupa'ya enerji ulaşımında Türkiye'nin coğrafyasında yer alan boru hatlarının kullanılması, yeni güzergâhların oluşturulması ve rasyonel hareket edilmesinin taraflar arasında kazancın artırabileceği vurgulanmaktadır. Türkiye ve Yunanistan ilişkilerinin iyileştirilmesi ve masa da Türkiye ile anlaşabilecek hazır bir GKRY'nin bulunması, bölgesel birçok soruna çözüm üretebileceği gibi, Kıbrıs sorunun ortadan kalkması ve bu yönden olumlu adımların atılması bir fırsat olabileceği nitelendirilmektedir.

(Şeker, 2018), Doğu Akdeniz Bölgesi'ne dair tahmin edilen enerji rakamları ile ilgili görüşler sunmaktadır. Bölge de sondaj yapılmadan tam olarak ne kadar rezerv olduğunun ortaya çıkarılmasının zor olabileceği açık olsa da yapılan son çalışmalarda 7 TCM'lik bir rezervin mevcut olduğu tahmin edilmektedir. Bu açıdan dünya rezervleriyle kıyasladığında, Doğu Akdeniz'in, çok büyük rezervlere sahip olmadığı belirtilmektedir. Fakat Dünya üzerindeki rezervlerin azalmaya başlaması ve yeni kaynaklara yönelmek için bir fırsat olarak görülmektedir. Dünya'da kanıtlanmış doğalgaz rezerv miktarı 186,6 TCM ve en zengin bölge ise 79,4 TCM ile Ortadoğu Bölgesi'dir. Rusya Federasyonu 32,3 TCM, İran'da 33,5 TCM ve Katar'da 24,3 TCM doğalgaz rezervi olduğu belirtilmektedir. Bu nedenle bölgenin dünya rezervleriyle karşılaştırılarak ortaya konulan çalışmada Doğu

Akdeniz potansiyeli göreceli olarak ne abartılacak ne de görmezden gelinebilecek bir miktar olduğu ifade edilmektedir.

(Prontera & Ruszel 2017), tarafından yapılan çalışmalarda; 2000-2015 yılları arasında Doğu Akdeniz Bölgesi'nde keşfedilen rezervlere değinilerek, bu rezervlerden nasıl kazanç elde edileceğini analiz etmiştir. Çalışmada, keşfedilen rezervlerin işlenir hale getirilmesi ve ortak projelerle doğalgazın ulaşımı sağlanması için kıyı devletlerin ileriye yönelik projeleri incelenmiştir. 2020 yılı LNG terminal hattı için Kıbrıs ve İsrail ortak projesi, 2020 sonrası; İsrail, Yunanistan, Kıbrıs 2023'te ise; İsrail, Türkiye, Kıbrıs ve diğer bir proje olan Türkiye-İsrail Doğalgaz Boru Hattı projelerinin ise 2023-2025 yıllarında faaliyete geçilebileceği öngörülmektedir. Bölge için muhtemel projeler olabileceği ve bu güzergâhların en iyi çıkar yol olarak görüldüğü belirtilmektedir.

BÖLÜM 1

AKDENİZ BÖLGESİ'NİN TARİHSEL AÇIDAN ÖNEMİ ve KIBRIS ADASI

1.1. Akdeniz Bölgesi'nde Güç Mücadelesinin Tarihi: Bizans-Sasani Savaşı

Akdeniz Bölgesi; Afrika, Asya ve Avrupa kıyıları ile sınırlanan, Çanakkale Boğazı ile doğuda Süveyş Kanalı ve batıda Cebelitarık Boğazı'na değin geniş bir coğrafyayı içine almaktadır. 2,9 milyon kilometrekare yüzölçümü, güney-kuzey yönünde 750 km genişliğe, batı-doğu yönünde 4.000 km uzunluğa ve ortalama 1400 metre derinliğe sahiptir. Akdeniz; Nil Vadisi'nde, Mezopotamya'da, Anadolu'da ve antik çağlardan günümüze kadar kurulan devletlerin doğal yayılma alanı olarak karşılaştığı bir bölge olmuştur. Bölgenin en önemli özelliklerinden birisi de karayolları ve deniz ulaşım sistemi açısından bir hareket alanıdır. Akdeniz hâkimiyetini amaçlayan devletler ve imparatorluklar ilk hedeflerini bu coğrafyaya çevirmiştir. Doğu Akdeniz; Suriye ve Türkiye toprakları ile Yakınoğu ve Mezopotamya'ya, Süveyş Kanalı'yla; Basra Körfezi ve Arap Yarımadası'na ulaşmayı mümkün kılmaktadır (Harunoğulları M. , 2020:456-457).

Mezopotamya, yoğun bir nüfus akışına sahip olmakla birlikte siyasi hâkimiyetlerin yaşandığı bir bölgedir. Ardı sıra kurulan devletler, bu mümbit topraklarda hâkimiyet kurmaya çalışmıştır. Bu coğrafyada, öncelikle Akadlar, Sümerler, Hititler, Mittaniler, Asuriler hükümran olmuştur. Daha geniş dairede ise doğudan Persler, Partlar, Medler, batıdan ise; Bizanslılar, Romalılar, İskender-Selefkoslar bu topraklarda hâkimiyet kurmuştur. Bu devletlerin her birinin birleştiği nokta da önemli olan bölgenin zenginliklerini ele geçirmek ve Nusaybin, Meyyefarikin, Erzen gibi ticaret merkezlerini kendi kontrolü altına almaktı. Nitekim Dicle ve Fırat nehirleri arası; Sasani ve Partlar dönemlerinde önemli iktisadi alanlarında biri olarak sayılmaktaydı. Bölgeyi ele geçiren devletlerde en fazla vergiyi bu bölgeden elde etmekteydi (İpek, 2017:89).

Anadolu Bölgesi; Avrupa ve Asya kıtalarının birbiri bağlantı noktasında bir köprü görevi görmektedir. Boğazlar yolu aracılığıyla Akdeniz'i; Karadeniz'e bağlayan bir su yolu görünümündedir. Yüksek dağlar arasında; yerleşmelere, sulak alanlara ve verimli vadilere sahip bir bölgedir. Anadolu'nun güneyden ve kuzeyden yükselen sıradağlarla çevrilmiş olması ve çok az yerlerden geçit vermesi, olası birçok kavimler göçüne imkân tanımamıştır. Birden fazla istilacı grupları, dağların denize dik uzandığı Batı Anadolu Bölgesi'nde yer alan dağ oluklarının geçitlerini kullanarak Anadolu'nun orta bölgelerine kadar ulaşımını sağlamıştır. Zor iklim koşullarının yaşandığı coğrafya da Armenia yeryüzünün en çok savaşlarının yaşandığı nadir bölgelerden biridir. Bizans ve Sasani (Pers) İmparatorlukların yüzyıllar süren güç mücadeleleri ve yaşanan savaşlar bu topraklar da meydana gelmiştir (Özmenli, 2008:323-324).

Mezopotamya topraklarına yakınlığıyla önemli bir deniz alanı olan Doğu Akdeniz Bölgesi, birçok topluma ve uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Mezopotamya toprakları, imparatorlukların rekabet halinde bulunduğu bölgeler olmuştur. Ortadoğu'da günümüzde ulus devletler haline gelen bazı devletler, 5. ve 7.yüzyılda Bizans imparatorluğu ve Sasani İmparatorluğun kontrolü altındaydı. Dünya'nın iki süper gücü olarak görülen bu imparatorluklar, Akdeniz Bölgesi'nde; hâkimiyetini, konumunu güçlendirmek ve mevcut olan ticaret ağını ellerinde tutmak için güç mücadelesi içinde rekabet yaşamaktaydı. Bizans

İmparatorluğun olası bir savaşta doğu illerini kaybetmek, merkezi otorite gücünün zayıflaması demek olduğundan Ortadoğu ve Akdeniz Bölgesi'ne çok önem vermekteydi. Bu açıdan Mezopotamya Bölgesi, imparatorlukların üstünlük kurmak istedikleri topraklar olmuş ve bu imparatorluklar Akdeniz Bölgesi'nde gücünü ve egemenliğini kalıcı hale getirmek için de savaşmıştır. Nitekim Bizans İmparatorluğu ve Sasaniler, hem kendi bölgelerinde hem de tüm Mezopotamya ve Akdeniz Bölgesi'nde üstünlük kurmak için yapılan savaşlarda topraklarını genişletmek için bölgeyi kontrol altına alma girişimlerinde bulunmuştur.

1.1.1. Bizans İmparatorluğu ve Pers İmparatorluğu arasında yapılan savaşlar ve bölgede yaşanan gelişmeler

Bizans ve Sasani, bölgede yaşadığı bir dizi savaşların ardından iki imparatorluğun savaştığı 602-628 yılları arasında yaşanan çekişmeler ve güvensizlik ortamı, bölgede kimin üstünlük kurduğunu göstermektedir. Sasaniler, bölgede Fırat ve Dicle Bölgesi'ni ve Armenia topraklarını işgal ettiler. Bu iki imparatorluk için Akdeniz'de deniz ticaretini elinde tutmak önemliydi. Bu nedenle Bizans'ın önemli ticaret yolu ve merkezlerinden olan Antakya Bölgesi de Sasanilerin eline düşmüştü. Sasanilerin, bölgede hızlı hareket etmesi ve Bizans'ı kendi bölgesine sıkıştırarak zayıflatma girişimleri, Sasanilerin lehine gerçekleşmekteydi (Bahadır, 2011:717-718).

Mezopotamya topraklarında diğer bir girişim ise, farklı dinsel toplulukların, Bizans İmparatorluğundan memnun olmamaları ve Sasaniler tarafından bölgede yer alan diğer din mensupların Bizans'a karşı kışkırtma hareketleriydi. Sasanilerin bölgede Bizans İmparatorluğuna karşı yaptığı bu girişimlerin ve saldırıların sonucunda, 611 yılında Antakya, 612'de Kayseri Bölgesi, 614'te Kudüs ve 619 yılında İskenderiye ile Mısır, Suriye ve Orta Anadolu işgal edilmiştir. II.Hüsrev döneminde Pers İmparatorluğu, I.Hüsrev dönemindeki işgal girişimlerinden farklı olarak büyük din merkezlerini ellerinde tutmaya çalıştıkları gibi bölgede yer alan büyük ticaret merkezlerinden de çekilmemiştir (Tezcan, 2014:176). 615 yılında Bizans'ın bölgelerine karşı saldırılar artmış ve bunun neticesinde Halkedon (Kadıköy) bölgesine kadar ulaşılmıştı. Sasaniler; Bizans İmparatorluğun merkezi olan Konstantinopolis (İstanbul)'u ele geçirmek için Konstantinopolis surları dışında, Bizans'a karşı saldırı ve girişimlerde bulunan Balkanlar'daki Avarlarla birlik olmak için arayış içine de girmiştir. Bizans'ı çökertmek ve önemli merkezi bölgeleri egemenliğine katmak için bu kadar ilerlemesine karşın, Sasanilerin asıl emellerine ulaşmasını engelleyen ise 610 yılında Bizans tahtına geçen Bizans tarihinde önemli bir lider konumunda bulunan Herakleios olmuştur (Bahadır, 2011:719).

1.1.2. Bizans'ın Sasanilere karşı zafer kazanması

Herakleios ilk olarak askeri yapıyı güçlendirip düzenledikten sonra ortaya çıkan isyanları da bastırmıştır. Ekonomik yapıyı da düzenlemesiyle, yaptığı çalışmalarla ve yürüttüğü politikalarla milletin güvenini kazandı. Düzensiz orduyu toparladıktan sonra, Konstantinopolis Piskoposu Sergios, devletin ekonomik yönden çökmemesi için kiliselerde yer alan altınları eriterek sikke haline getirmiştir. Sikke haline getirilen altınlar, İmparator Herakleios'a teslim edilerek devletin ekonomik yönden güçlenmesi sağlanmıştır. Sergios'un diğer bir desteği ise, Heraklios'un düzenli ordu kurmasına karşın halkına karşı

yaptığı hitabetleriydi. Bu girişimlerin etkisiyle Herakleios Avarlarla anlaşma yapmış ve yeni silahların temin edilmesiyle ordu güçlenmiştir. Bizans, 622 yılında II. Hüsrev'e karşı saldırıya geçmiştir. Aynı yıl içerisinde Hazarlarla ittifak kuran Bizans İmparatoru, 6 yıl süren savaşın neticesinde nihai zafere ulaşmıştır. Herakleios'un kazandığı bu zaferle, Sasaniler bir daha toparlanamamış ve siyasi istikrarsızlık yaşayarak devletin çöküşü hız kazanmıştır. Ortaçağ tarihçileri, Sasani-Bizans mücadelesinin asıl nedeninin toprak olduğunu vurgulamaktadır. Özellikle Mezopotamya ve Ermenistan üzerindeki egemenlik yarışı sürekli bu iki devleti karşı karşıya getirmekteydi. Diğer bir sebep olarak ise Batı-Doğu ticaret yollarını ele geçirme arzusu ve ipek yolunun ticaret ağının ellerinde tutmak istemeleriydi (Güçlüay, 2018:282-283).

Tarihi açıdan verilen bu örnekte, Doğu Akdeniz'in önemi ortaya çıkmaktadır. İki süper gücün Doğu Akdeniz Bölgesi'nde otoritesini ve mutlak egemenliğini kurmak için karşılıklı savaştan vazgeçilmemişti. Sasani İmparatorluğu kontrol altına aldığı bölgeleri ve aynı şekilde Bizans İmparatorluğun nüfuzunu koruduğu bölgeleri kaybetmemek ve verimli topraklarda yok olmamak için, iki devlet ekonomi ve siyasi açıdan tam egemen olmaya çalışmış ve Akdeniz gibi önemli bir ticaret ağını da elinde tutmak için savaşmıştır. İki devletin savaş boyunca izledikleri stratejiler bölgede üstünlük kurmak olduğundan mücadeleleri bu yönde olmuştur. Bölgede zayıf düşmemek ve güçlü konumlarının sürdürmek önemliydi. Bu nedenle kendi idealleri ve hedefleri olan bu iki gücün savaşmaktan geri durmayacakları gibi bölgede egemenliği kurma girişimleri vazgeçilmez olmuştur. 200 yılı aşan güç mücadelesi sonucunda, Doğu Roma İmparatorluğunun kazanması ve bölge de gücünü artırmaya çalışması bölgenin önemini ortaya koymaktadır.

1.2. Akdeniz Bölgesi'nde Emevi ve Abbasi Devletlerinin Etkileri

Coğrafi açıdan önemli konumda bulunan Akdeniz Bölgesi, 7. ve 13.yüzyıl arası bir dizi gelişmelerin ortaya çıktığı İslamiyet'in bu topraklarda yaygınlaştığı dönemdir. İslam dininin 4. Halifesi Hz. Ali (656-661) şehit edildikten sonra merkezi otorite gücünü yitirmemek için yeni bir devlet olarak kurulan Emevi Devleti (661-750) yaklaşık 1 asır sürdürdüğü yönetiminin ardından yanlış politikalar ve yönetimde zayıf düşmesi sonucunda, yönetimi Abbasiler (750-1258) ele almıştır. Ortadoğu ve Akdeniz Bölgesi'nde ekonomi ve siyasi açıdan 508 yıl boyunca parlak dönemler yaşadığı gibi bazı siyasi istikrarsızlıklar da bu devletin iç kargaşalara ve zayıflamasına neden olmuştur. 5 asırlık yönetimi boyunca hayalleri süsleyen Bağdat şehri imparatorluğun başkenti olarak hizmet vererek, bölgeyi uzun süre kendi yönetimi altında tutarak önemli gelişmelerin yaşanmasında öncü olmuştur (Cleveland, 2004: 23-24).

Bu uzun süre boyunca Abbasiler; İslamiyet'in Türkler, Hıristiyanlar, Yahudiler, Rumlar, Mecusiler arasında yaygınlaşmasını sağlayarak bölgede idari yapısını da güçlendirmiştir. Doğu Akdeniz coğrafyasında yaşanan bu değişimler ve önemli gelişmelerin yaşandığı bu devir tarihte de yerini almıştır. Akdeniz Bölgesi, 7. yüzyıldan sonra bölgede dengelerin değiştiği de bilinmektedir. Arap Yarımadası İslam diniyle tanıştıktan sonra 4 halife döneminde (632-661) İran, Suriye, Mısır, Libya gibi önemli Akdeniz ülkeleri İslam ordusu tarafından fethedilerek, yeni bir dinle tanışmalarına ve bölge de yeni bir din açısından

değişimlerin oluşmaya başladığı bir dönem olmuştur. Emevi Devleti ise, kendi idaresi boyunca Akdeniz Bölgesi'nde etkili bir konumda olmuştur.

Akdeniz Bölgesi'nde mevcut egemenlik alanını genişleten Emevi Devleti, 89 yıllık yönetimi boyunca Fas, Tunus, Cezayir, Portekiz ve İspanya'yı kendi kontrolü altına almayı başarmıştır. Ayrıca Orta Asya ve Kafkasların bir bölümünde etkili olmuş ve Emevilerin yıkılışından sonra İslamiyet'in yayılışında bir yavaşlama olmamakla birlikte yönetimi ele alan Abbasiler, İslamiyet'in yayıldığı toprakların dışında günümüzde Türkiye'nin; Doğu tarafını ve Türkmenistan'ın da bir bölümünü İslam dinini benimseterek kendi yönetim ve kontrolü altındaki bölgelerde nüfuz kurmayı başarmış ve bazı dengelerin değişmesinde ön planda olan bir devlet olmuştur (Yiğit, 2018:74). Siyasi tarih açısından 5. ve 13.yüzyıl arası önemli gelişmelerin yaşandığı Akdeniz Bölgesi'nde imparatorlukların, yeni kurulan devletlerin rekabet alanı haline dönüştüğü şüphesizdir. Yapılan fetihlerle birlikte istikrar ve toplumsal düzende sağlanmaya çalışılmıştır. Birçok uygarlığın, kültürün, toplumların yer aldığı bu coğrafya; İslamiyet, Yahudilik ve Hıristiyan dinlerinin etkisi olduğu dönemlerle de karşılaşmıştır. 7. ve 13.yüzyıl arası yaşanan gelişmeler, İslamiyet'in yayılması ve yaşanan sonraki gelişmelerin etkisiyle, Akdeniz Bölgesi birçok toplumsal yapının yaşadığı topraklar olarak ortaya çıkmaktadır.

1.3. Anadolu Selçuklu Devleti ve Denizcilik Faaliyetleri

1071 yılında Muş'un Malazgirt Ovası'nda yaşanan savaşta, Muhammed Alparslan'ın komutasındaki Türk Ordusu, Romen Diyojen komutasındaki Bizans Ordusu'nu büyük bir yenilgiye uğratmış ve Türklere Anadolu'nun kapıları açılmıştır. Muhammed Alparslan, kendi komutasındaki Selçuklu Türkmen Beylerine, Anadolu'nun Türk Yurdu haline gelmesi için kılıç hakkı gereği izin vermiş ve Türkmen Beyleri kendi beyliklerini kurmuştur. Kayseri, Tokat, Amasya ve Sivas bölgelerine Danişmentliler, Erzurum ve civarına Saltuklular, Erzincan Divriği Bölgesi'ne Mengücekler, ve Diyarbakir, Mardin civarına ise Artuklular yerleşmiştir. Bu beyliklerin dışında en etkili olanı ise Selçuklu hükümdar ailesi ile bağı olan Kutalmışoğlu Süleymanşah tarafından kurulan Anadolu Selçuklu Devleti'dir. Bu devlet Anadolu'da kurulan beyliklerin batısında kurulmuş ve kısa zamanda etkili faaliyetleri ve fetih hareketleri ile Anadolu Bölgesi'nde güçlenmiştir. Anadolu'nun batı tarafında kurulmasıyla Süleymanşah 1075 yılında İznik'i fethederek bu bölgeyi devletin idari merkezi haline getirerek başkent yapmıştır. Bu tarihten itibaren Anadolu Selçuklu Devleti'nin denizlere karşı ilgisi artmıştır. Bu nedenle Türkler bulunduğu coğrafi konumunun etkisiyle de İstanbul Boğazı'ndan geçişleri kontrol edebilecek duruma gelmiş ve Marmara kıyılarına yayılmıştır. Haçlılarla ve Bizanslarla uzun ve büyük mücadeleler ile Anadolu Selçuklu Devleti kurucusu Süleymanşah ve I. Kılıçarslan'ın yaptığı savaşlar ve Büyük Selçuklular ile karşı karşıya gelip yara almasına rağmen Anadolu Bölgesi'nde diğer hüküm süren beylikleri yönetimi altına almış ve güçlü bir devlet olduğunu göstermiştir (Altuntaş, 2020:264-265).

Haçlı Seferleri ise Anadolu Selçuklu Devleti'ni bölgede zayıflatmak ve İznik'i ele geçirmek için 1096 yılında başlamıştır. Haçlı Seferleri sırasında Haçlı Orduları ve Bizans; Anadolu içlerine de kadar ilerleyip İznik'i işgal etmiştir. Bizanslılar aynı zamanda Çaka

Bey'in kardeşi olan Yolvaç'ın üzerine yürüyerek yönetimi altına aldığı İzmir Bölgesi'ni de ele geçirmiştir. I. Kılıçaslan yönetim merkezi ve başkent olan İznik'in işgal edilmesiyle başkenti Konya'ya taşımıştır. Bu nedenle Türkler'in denizlerle olan bağlantısı kesilmiş ve Türklerin denizlere tekrardan çıkmaları 1207 yılına kadar gecikmiştir. Türkler artık bir kara devleti olarak Haçlı ve Bizans orduları ile mücadele etmiştir. Yönetim merkezi olan Konya'dan; Anadolu Selçuklu hükümdarları bütün bölgeleri kaybetmemek ve güçlü konumunu sürdürmek için mücadelelere devam etmiştir. Haçlı ve Bizans ordularının nihai emelleri ise Türkleri Anadolu'dan atmaktı. 1176 yılında gelindiğinde ise II. Kılıçaslan Dönemi'nde Miryokefalon Savaşı yaşanmıştır. Bu savaş ile Bizans İmparatoru I.Manuil ve ordusu büyük bir yenilgiye uğramıştır. Miryokefalon diğer ismi ile "Yurt Tutan Savaşı" ile Anadolu'da Türk hakimiyeti kesinleşmiştir. Bizans orduları bu savaşın ardından Türkleri Anadolu'dan atmanın ve buradan çıkartmanın mümkün olmadığı anlaşılmıştır. Bu dönemden sonra Anadolu'da daha çok güçlenmeyi hedefleyen Anadolu Selçuklu Devleti; Bizans'a karşı saldırıya geçmiştir. Denizlerle tekrardan bağlantı kurabilmek ve ticaret ağını canlandırmak için fetih hareketlerine hız verildi. Bu nedenle Tokat Meliki Rükneddin Süleymanşah Karadeniz Bölgeleri'ne fetihlerde bulundu. Kıyı bölgelerinde uzanan birçok şehri ve Samsun'u itaat altına aldı. II. Kılıçaslan ise 1182'de Antalya'yı kuşatmış ve verilen mücadeleler neticesinde fetih gerçekleştirmemiştir. Fakat Anadolu Selçuklu Devleti'nin; Antalya'nın kuşatılması ve Samsun'un alınması ile karalardan denizlere doğru açılma hedeflerinin doğal bir sonucu olmuştur. Bu nedenle Anadolu Selçuklu Devleti'nin denizcilik siyasetinde ilkeleri de belirlenmiş oluyordu (Gül & Balcıoğlu, 2014:60-61).

Denize kıyısı olan şehirlerin alınmasının önemli unsurlardan bir tanesi ticareti şekillendirmek ve canlandırmaktı. Bu açıdan çeşitli yollar vasıtası ile Anadolu pazarında tüketime sunulmak için önemli pazar malları Akdeniz ülkelerinde talep buluyordu. Ayrıca malları işleten tüccarların ticari faaliyetlerini artırmak için kaynak ve zaman israfının önüne geçmek için deniz yolunu tercih etmekteydiler. Bu nedenle Anadolu Selçuklu Devleti denizlerle bağını güçlendirmek için fetih hareketlerine devam etmiştir. 1207 yılında Antalya'nın ve 1214'te Sinop Bölgesi'nin fethedilmesiyle denizci bir devlet olma yolunda önemli bir adım atılmıştır. Antalya Bölgesi'nde yaşayan Hıristiyanlar ise ayaklanarak bölgeyi Kıbrıs Franklarına teslim etmek istemiştir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin fethettiği bölgelerinde gücünün kırılmak istenme emelleri ise amaçlarına ulaşamamıştır. 1216 yılında I.İzzettin Keykavus şehirde kesin Türk hakimiyetini sağlamıştır. Antalya'yı kesin yönetim altına alan I.İzzettin Keykavus'a "Sultan'ül-Bahreyn" (İki Denizin Sultanı) unvanı verilmiştir. 1223 yılında ise Alanya'da Selçuklu hakimiyeti sağlandıktan sonra Türkler deniz ticaretinde daha canlı bir şekilde faaliyet gösterme ve söz söyleme seviyesine ulaşmıştır. Bu bölgelere sahip olunması ile birlikte Anadolu Selçuklu Devleti'nin tersaneye sahip olma yolu da açılmıştır. Sultan I. Alaeddin Keykubat Dönemi'nde 1228 yılında Alanya'da yaptırılan tersane, devletin tersane denizciliğine verilen önemi göstermektedir (Aksoy F. , 2019:200-201).

Anadolu Selçuklu Devleti deniz ticari faaliyetlerine çok önem vermiş ve bu yönde gelişmeler kaydetmiştir. Fakat tarihte yer alan Anadolu Selçuklu, Osmanlı ve Türkiye Devleti'nde denizcilik faaliyetleri iç deniz faaliyetleri olarak görülmüş ve sadece bölgesel olarak kıyıların korunması amacıyla donanma oluşturulmuştur. Türk devletlerinde okyanus

denizciliğinin ve açık denizciliğinin gelişmemesinin sebebi bu devletlerin dünya siyasetinden ve yapısından kaynaklanmaktadır. Çünkü bu devletler hiçbir zaman sömürgeci koloniyel bir yapıda olmadı. Fakat bu durum Türk Devletleri'nin dünyanın önemli iç denizleri olan Karadeniz ve Akdeniz Bölgeleri'ne sahip olmalarını engellemedi. Kısa zamanda denizlerinde hem bilimsel hem de askerî açıdan birçok alanda başarıya imza atmalarını sağlamıştır. Bu açıdan Anadolu Selçuklu Devleti denizcilik faaliyetleri açısından daha çok gelişme ve girişimler göstermek istemişse de bir süre sonra bu girişimler kesintiye uğramıştır. Denizcilik faaliyetleri olarak Alanya, Antalya ve Sinop'taki liman ticaretleri ve tersaneleri ile sınırlı kalmıştır. Buna rağmen bu dönemde Emirü's Sevahil (Melikü's Sevahil ya da Reisü'l Bahr) teşkilatı altında faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu açıdan Anadolu Selçuklu Devleti'nin devlet yönetimindeki denizcilik faaliyetleri önem göstermektedir (Koca, 2016:417-418).

1.4. Osmanlı Devleti'nin Kuruluş-Yükselme Dönemleri ve 19. Yüzyılda Kıbrıs Adası

13.yüzyılda Anadolu Bölgesi, İslamlaşma ve Türkleşme sürecini tamamlamış görünümündeydi. Anadolu coğrafyasındaki siyasi durum ele alındığında ise, 1243 yılında yaşanan Köseadağ Savaşı'nın ardından Anadolu Selçuklu Devleti, bir Moğol devleti olan İlhanlılara karşı büyük bir yenilgi almış ve merkezi otoritesi zayıflamıştır. Moğol istilaların artmasıyla birlikte Türklerin tarihi seyri de değişmeye başlamıştır. Doğu ve Orta Anadolu Bölgesi'nde yaşayan Türkmen boyları Anadolu'nun batısına doğru göç etmeye başlamış ve bunun etkisiyle Batı Anadolu Bölgesi'nde nüfus artmıştır. Bu nüfusla birlikte Anadolu'ya gelen birçok derviş, şeyh gibi maneviyat önderleri ve şehirli unsurlar kasaba ve şehirlere yerleşerek ticari hayatın canlanmasını sağlamıştır. Anadolu Selçuklu Devleti'nde bir devlet geleneği de olan yan göçebe hayat tarzı benimseyen gruplar bulunduğu bölgelerde karışıklığa neden olmamak için sınır boylarına sevk edilmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti zamanla merkezi otoritesi giderek zayıflamıştır. Bununla birlikte Anadolu'da; Germiyanogulları, Karesiogulları, Aydınoğulları, Karamanlılar, gibi bazı Türk beylikleri görülmeye başlanmıştır. Osmanogulları da kendine yurt edinmek için Bilecik (Söğüt) ve Kütahya (Domaniç) dolaylarında beyliğini kurarak tarih sahnesine çıkmıştır (Şafak, 2012:434-435).

1.4.1. Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Dönemi

Osmanlı Devleti 1299 yılında kurulmuştur. Devletin kurucusu Osman Bey, Moğol kontrolünün zayıflamasını fırsat bilerek Bizanslıların gücünü kırmak istemiştir. Bu nedenle diğer uç beylerini de yanına alarak Bizans'ın önemli şehirlerine saldırılar düzenlenmiştir. Osmanlı Devleti'nin bölgede öne çıkartan önemli gelişmelerden biri ise, 1302 yılında yaşanan Koyunhisar (Bafeus) Savaşı'dır. Osmanlı Devleti; Bizans ile yaptığı bu savaşı kazanmış ve Bizans'ı yenilgiye uğratmıştır. Bu zafer ile İznik yolu açılmış ve Kitle Kalesi fethedilmiştir. 1326 yılında Bursa kuşatması sırasında Osman Gazi vefat etmiş ve yerine geçen Orhan Bey tarafından Bursa şehri fethedilmiştir. 1329 yılında Osmanlı ve Bizans arasında Maltepe (Pelekanon) Savaşı yaşanmış ve bu savaşı Osmanlı Devleti kazanmıştır. Bu zafer ile İznik'in fethedilmesi kolaylaşmış ve 1331 yılında İznik fethedilmiştir. 1337 yılında ise İzmit alınmıştır. Bu fetihlerin etkisiyle Bizans'ın; Bitinya

(Sakarya, Bursa İzmit, İznik) bölgelerinde gücü zayıflamış ve yönetimi sona ermiştir (Kurtaran, 2012:251-254).

Bu dönemde Akdeniz coğrafyası; Avrupa ekonomisi başta olmak üzere dünyanın bütün ekonomileri için bir merkez konumundaydı. Bu nedenle Osmanlıların bu bölgeye karşı ilgisi kuruluş döneminden itibaren başlamıştır. Dolayısıyla batıya doğru yapılan seferler ve fetihlerde hangi bölgelere önceliğin verildiği meselesi bu bakımdan önemlidir. Osmanlı Devleti'nin Anadolu'daki topraklarını kendi kontrolü altına alması için yöneldikleri ilk beylik ise Karesioğulları'dır. Bu beyliğe yönelmek için yapılan tercih tesadüf olmasa gerek. Nitekim Karesioğulları'nın Balıkesir ve Çanakkale bölgelerinde yerleşimleri olduğundan Osmanlılar, bu coğrafyayı fethetmekle iki konuda kazanım elde edebileceklerinin farkındaydı. Bunların birincisi denizle bağlantıya geçmek, ikincisi ise balkanlara geçiş için önemli bir yol haritasına sahip olmaktı. (Güneş H. , 2019:48).

Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Dönemi'nde önemli gelişmelerden bir diğeri ise, Yıldırım Bayezid tarafından gerçekleştirilen İstanbul kuşatmalarıdır. Bu kuşatmaların ardından Bizans; Haçlılardan yardım istemiş ve 1396 yılında gerçekleştirilen Niğbolu Savaşı ile Osmanlı Devleti, Haçlıları yenilgiye uğratarak zafere ulaşmıştır. Haçlıların zayıflaması üzere Osmanlı Devleti, İstanbul kuşatmalarına devam etmiştir. Fakat Osmanlı Devleti'nin bu dönemde Anadolu Beylikleri mücadele etmesi ve Doğu'dan gelen Timur tehlikesi ile İstanbul kuşatmaları tekrardan kaldırılmıştır. Timur bu dönemde Uzakdoğu'ya sefer düzenlemesi düşüncesi ile Karakoyunluları ve Bağdat Fatih'i Ahmet Celayir'i ortadan kaldırmak istemiş ve bunun üzerine Karakoyunlular'ın hükümdarı Kara Yusuf ile Ahmet Celayir'in Osmanlı Devleti'ne sığınmasıyla Timur ve Yıldırım Bayezid arasında sorunları artırmıştır (Daş, 2004:143-144). Timur kendisini Selçuklu ve İlhanlı varisi görmesi sebebiyle Anadolu'yu yönetim altına alma hakkını da kendinde görmekteydi. Anadolu Beyliklerin; Timur'u kışkırtması üzerine 1402 yılında Timur ve Yıldırım Bayezid Ankara yakınında yer alan Çubuk Ovası'nda karşı karşıya gelmiştir. Bu savaşın neticesinde Yıldırım Bayezid esir düştü. 8 Mart 1403 senesinde Akşehir'de vefat etti. Yaşanan bu olayın ardından Osmanlı Devleti, 11 yıl sürecek Fetret Devri'ne girmiş ve siyasal istikrarsızlıklar yaşanmıştır (Cide, 2014:113-114).

1.4.2. Osmanlı Devleti'nin Yükselme Dönemi ve Kıbrıs'ın Fethi

Ankara Savaşı'nın sebep olduğu Fetret Devri'nden sonra Osmanlı Devleti'nin tahtına I. Mehmet (Çelebi Mehmet) geçmiştir. I. Mehmet ve II. Murat dönemlerinde Osmanlı Devleti merkezi yönetim yönünden yeniden toparlanmış ve siyasal istikrarsızlıkların önüne geçilmiştir. 1451 yılında Osmanlı Devleti'nin başına II. Mehmet (Fatih Sultan Mehmet Han) geçmiştir. II. Mehmet'in 1453 yılında İstanbul'u fethetmesiyle Doğu Roma İmparatorluğu'nu sona erdirmiştir. Böylece Osmanlı İmparatorluğu için Yükselme Dönemi (1453-1579) başlamıştır. Fatih Sultan Mehmet Han döneminde (1451-1481) Osmanlı sınırları doğuda; Erzincan, Trabzon, Maraş ve Malatya sınır hattına kadar uzanmış ve topraklar genişlemiştir. Osmanlı Devleti, Karesi Beyliğinden sonra bu dönemde Aydınoğulları, Saruhanoğulları, Hamidoğulları, Menteşeoğulları, Candaroğulları ve Karamanoğulları beylikleri ile Ahmed Devleti ve Kadı Burhaneddin Beyliği de Anadolu Türk Siyasal Birliği'ne dahil edilmiştir. Sultan II.Bayezid'in 1512 yılında tahttan

çekilmesiyle Yavuz Sultan Selim Dönemi'nde (1512-1520) Maraş-Elbistan, Dulkadiroğulları, Ramazanoğulları da Anadolu Türk Siyasi Birliği'ne katılmıştır (Alkan, 2016:21).

Yavuz Sultan Selim Han 1514 yılında Safevilerle Çaldıran Savaşı'nı yapmış ve kazanmıştır. Çaldıran Savaşı'ndan sonra bir tehdit olarak görülen Memluklerle 1516 Mercidabık ve 1517 yılında Ridaniye savaşları yapılmıştır. Memluk orduları bu savaş sırasında Mısır şehrini savunamamış ve Osmanlı İmparatorluğu karşısında büyük bir yenilgi alarak savaşı kaybetmiştir. Bu zafer üzerine Mısır; Osmanlı İmparatorluğu egemenliği altına girmiş ve Memluk Sultanlığı sona ermiştir. Bu dönemde Halifelik Osmanlı İmparatorluğu'na geçmiş ve Osmanlı Devleti'nin ilk halifesi Yavuz Sultan Selim Han olmuştur. Yavuz Sultan Selim Han bu seferler üzerine iki büyük rakibini etkisiz hale getirmiş ve ileriye yönelik ideallerini gerçekleştirmek için harekete geçmiştir. Akdeniz Bölgesi'ni bir Türk Denizi olmasını isteyen Sultan Selim Han, bunun için vakit kaybetmeden bu işe girişilmesini emretmiştir. Kızıldeniz ve Mısır'ın karşılıklı iki sahilini elinde tutan Osmanlılar; Akdeniz ve Hint arasındaki Kızıldeniz ticaret yolunu yönetmiş ve bu dönemde başta Portekiz ve diğer rakipleri karşısında ticari alanda elini güçlendirmiştir (Yılmaz F. , 2020:61-62).

Yavuz Sultan Selim Han'ın 1520 yılında vefat etmesi üzerine Osmanlı İmparatorluğu tahtına I.Süleyman (Kanuni Sultan Süleyman) geçmiştir. Kanuni Sultan Süleyman hükümdarlığın (1520-1566) ilk yıllarında fetih hareketlerini batı yönlü izlemiştir (Alkan, 2016:24). Fakat kendi dönemi boyunca yaptığı seferlerde denizlere de çok önem vermiştir. Doğu Akdeniz'in bir Türk Gölü olması da kendi döneminde gerçekleşmiştir. 25 Eylül 1538 yılında Preveze Deniz Savaşı'nda Barbaros Hayrettin Paşa (Hızır Reis) komutasında Osmanlı Donanması, Haçlılara karşı büyük bir zafer elde etmiş ve Doğu Akdeniz hakimiyeti kesinleşmiştir. Doğu Akdeniz Bölgesi'nde yer alan Girit ve Kıbrıs adaları bu kuşatma ve savaşlar neticesinde ihmal edilmemiş, fethedilmek için büyük gayretler gösterilmiştir. Fakat Osmanlı İmparatorluğun Kıbrıs'ı fethetmesi 1570-1573 yılları arasında yaşanan İnebahtı Deniz Savaşı sırasında gerçekleşmiştir. (Gündağ, 2015:1280).

Kıbrıs Adası; Sicilya ve Sardunya'dan sonra Akdeniz'in üçüncü büyük adasıdır. Kıbrıs, 32°16' ve 34°36' doğu boylamları ve 34°33' ve 35°42' kuzey enlemleri arasındadır (KKTC Enformasyon Dairesi, 2017). Kıbrıs Adası adını Latince bakır anlamındaki Cuprum ve Kına çiçeği olarak da adlandırılan Kypros kelimesinden aldığı söylenmektedir. Ada 9251 kilometrekare yüzölçümüne sahiptir. Tarihin her döneminde yaşanan gelişmeleri ile uluslararası kamuoyunun ilgi odağı olmuştur. Bazı dönemlerde ticaret açısından ülkelerin ilgi odağı olan Kıbrıs Adası bazı dönemlerde ise Ortadoğu veya Kuzey Afrika'ya açılan bir kapı olarak görülmüştür. Tarihte ulus devletlerin yerini ardılları olsa da Kıbrıs her dönemde stratejik bir bölge olarak görülmüştür (Keser & Ak , 2018:3).

Kıbrıs, tarihsel olarak M.Ö. 3000 yılına kadar uzanmaktadır. Hititler, Mısırlılar, Dorlar Akadlar ve bazı kolonilerinde egemenliği altında bulunmuş ve Fenikeliler, Yunanlılar Persler, Asurlular, Bizanslılar, Araplar, Cenevizliler, İngilizler. Venedikliler ve Memlukler gibi devletler de adayı yönetmiştir (Kazıcı, 2015:15). Venedikliler Kıbrıs Adası'nı bir yerleşim alanı kurmaktan daha çok ticari bir sömürge, koloni ya da askeri amaçla

kullanmıştır. Kıbrıs Adası'nda, Venediklilerin kötü yönetim sergilemesi ve yerli halkın durumunun çok dikkate alınmaması sorunları beraberinde getirmekteydi. Bu olumsuz durumlara ek olarak Venedikliler, halka karşı ağır vergiler yüklemesi sonucunda halk tarafından çekilmez bir durum ortaya çıkmıştır (Vatansever, 2012:1489).

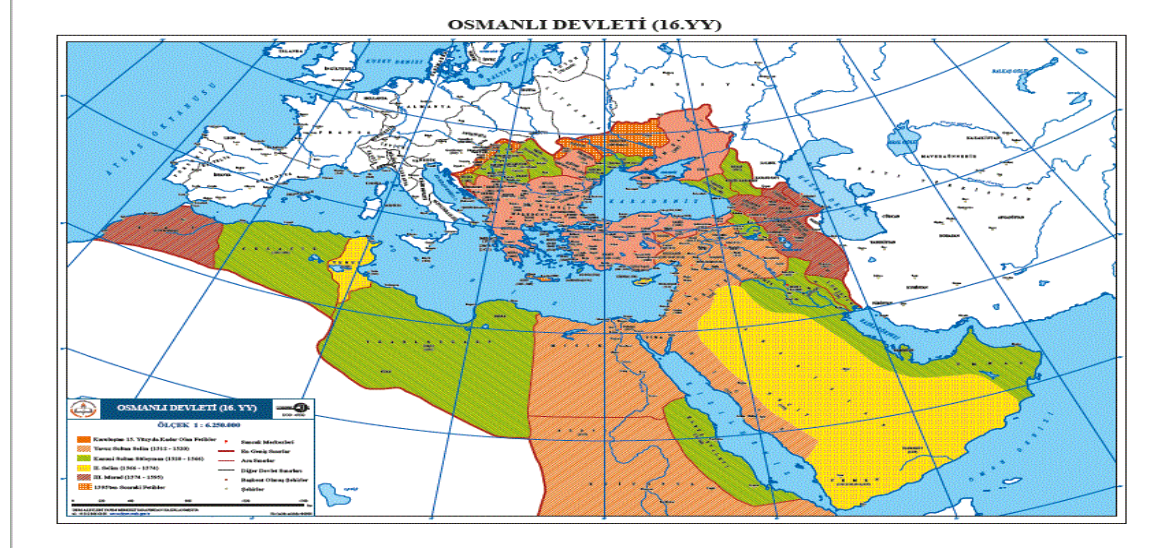
Kıbrıs Adası; Venediklilerin elinde olması Akdeniz'de üstünlüğünü ve egemenliğini ortaya koymak isteyen Osmanlı İmparatorluğu'nu rahatsız etmekteydi. Osmanlı İmparatorluğun bu stratejik adanın fethetmesindeki başlıca nedenleri; Akdeniz'de bulunan korsanların Doğu Akdeniz ticaretine yaptığı saldırıları ve faaliyetleri sonlandırmak, baskıya maruz kalan ve dini özgürlükleri kısıtlanan yerli halkın isteklerini yerine getirmektir. Osmanlı Devleti, bu doğrultuda adayı fethetmeye ve topraklarına katmaya karar vermiştir (Vatansever, 2012:1490). Osmanlı İmparatorluğu 1 Ağustos 1571 yılında Kıbrıs'ı fethetmiştir. Bunun üzerine Haçlı donanmaları 7 Ekim 1571 yılında İnebahtı Deniz Muharebeleri sırasında Osmanlı donanmalarını yakmış ve Osmanlı İmparatorluğu yükselme döneminde büyük bir deniz mağlubiyet almıştır. Yaşanan bu olay üzerine Osmanlı İmparatorluğun deniz kuvveti büyük ölçüde hasar görmüş ve Haçlılar; Osmanlı'nın bu yenilgisini zafer olarak kutlamıştır. Bunun üzerine Haçlılar tarafından Osmanlı donanmasının yeniden inşa edilmesi ihtimal dahi görülüyordu. Fakat Kaptan-ı Derya Kılıç Ali Paşa yönetimi altında Türk donanması kısa zamanda inşa edilmiştir. Osmanlı'nın kısa zamanda donanmasını yeniden inşa etmesiyle Haçlılara gücünü göstermiş ve Haçlıların kendi çıkarları da ön plana çıkınca Haçlı seferi ruhu da unutulmuştur. Bunun üzerine Venedik Senatosu Levant Bölgesi'nde çıkarlarını düşünerek II. Selim Han ile barış için müzakere yaparak 7 Mart 1573 yılında Osmanlı-Venedik arasında barış antlaşması imzalanmıştır (Toledo, 1990:874-875).

Osmanlı İmparatorluğu 17.yüzyılda duraklama dönemine girmiş ve zaman içerisinde yönetimde bazı istikrarsızlık yaşamıştır. Fakat Kıbrıs Adası'nın alınması ile Akdeniz'de diğer adaları da almak isteyen Osmanlı Devleti, IV. Mehmet zamanında Bozcaada ve Limni Adası Venediklilerden alınıp Çanakkale Boğazı'nın güvenliği garanti altına alınmıştır. Osmanlı Devleti'nin Doğu Akdeniz'de önemle durduğu adalardan biri de Girit Adası'dır. 1645 yılında kuşatılan Girit Adası uzun süre fethedilememiştir. 24 yıl sonra 1669 yılında Fazıl Ahmet Paşa tarafından büyük mücadeleler neticesinde ada fethedilmiş ve Kandiye'de yer alan Venedik Komutanı Francesco Morisini tarafından ortaya konulan 18 maddelik bir anlaşma ile Girit Adası Fazıl Ahmet Paşa'ya teslim edilmiştir. Girit Adası'nda yer alan Hristiyanlar, Katolik yöneticilerin baskıcı yönetiminden kurtulduğu için Türk yönetici ve komutanlarına saygı göstermiş ve ahaliden bir kısmı ise İslam dinini kendi istekleriyle kabul etmiştir (Gündağ, 2015:1281)

Osmanlı İmparatorluğu Yükselme Dönemi'nde önemli stratejik bölgeleri fethettiği gibi toprakları da genişlemiş ve nüfusu da artmıştır. Fethettiği bölgeleri uzun süre kontrolü altında tutması ve Akdeniz ticaretini yönlendirmesi şüphesiz imparatorluk için önemli bir durumda olmuştur. Bu açıdan ticareti canlandırmak ve birçok ürünün ithalat ve ihracatının Akdeniz limanlarından gerçekleştirilmesi, Osmanlı İmparatorluğun kazanımları açısından önemlidir. Doğu Akdeniz, konum itibarıyla birçok kıtayı birleştirdiği bir noktada olması ve Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgeyi elinde tuttuğu dönem boyunca elde edilen

kazanımların sonucunda ekonomisini canlandırmış ve ekonomik açıdan olumlu gelişmeler yaşanmıştır. 15. ve 16.yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun aşağıdaki harita da görüldüğü gibi Akdeniz Bölgesi'nin neredeyse tamamını yönetimi altına alabilmiştir.

Şekil 1. Osmanlı Devleti'nin Yükselme Dönemi'nde Akdeniz Bölgesi

Kaynak: T.C. Milli Savunma Bakanlığı Harita Genel Müdürlüğü (2020).

1.4.3. Yunanistan bağımsızlığına giden süreç ve Yunanistan'ın Megali İdea (Büyük Ülke) Stratejisi

Yunanistan'ın bağımsızlığına gidilen süreçte ilk adım 12 Şubat 1821'de Mora'da Rum isyanının patlak vermesidir. Öncesinde Eflak ve Boğdan'da ortaya çıkan isyan Osmanlı kuvvetleri tarafından bastırılmıştı. Fakat bu isyan, gelişme ve yayılma gösterecek bir nitelikteydi. İlk olarak Papazların önderliğinde halk isyana katıldı. İsyana katılan Rumlar Türklere savaş ilan etmişti. Bu şekilde isyan dini ve milli bir karakter olarak gelişmeye başladı. Böylece Türk Müslüman halkı ve askerler kalelere sığınarak kendilerini savunmaya ve korumaya başlamıştı. Zamanında yardım gelemediği için kaleler isyancılar tarafından ele geçirilmişti. Asiler tarafından kısa sürede çocuk, yaşlı, kadın demeden Türk Müslümanlar katledilmişti. Bu isyan sırasında halkın malları da yağmalanmıştı. Rumlar, bu yaptıklarıyla adeta katliam ve vahşetin yaşanmasına sebep olmuştur. Bu isyan da katledilen Türk Müslümanların sayısı tam olarak bilinmese de tahmin edilen rakamlar 25.000'den fazla olduğuydu. Dönemin Osmanlı Padişahı II.Mahmud (1808-1839) bu isyana karışanlara karşı tedbirleri almaktaydı. Fakat alınan tedbirler yaşanan isyanın bastırmaya yetmemekteydi (Köstüklü, 2020:2031-2032). Mora'da başlayan isyan yayılma göstermiş ve bazı çözümler ortaya konulmaya çalışılmışsa da isyan önlenememişti. 1825 yılından Mısır Valisi Mehmet Ali Kavalalı'nın oğlu İbrahim Paşa bölgede isyanın yayılma etkisini azaltmış ve 1826 yılına gelindiğinde ise; Misolongi, Argos, Kalamata, Tripolitsa yeniden Türklerin eline geçmişti. Bu olayın üzerine isyana destek veren Avrupa; Türklere karşı da cephe almıştı (Sonyel, 1998:120).

Akdeniz'de Mısır Ordusu'nun tekrardan etkili konuma gelmesi, Avrupa Devletleri'ni çıkarlarını olumsuz yönde etkilemekteydi. Böylece Rum isyanında bazı dengeler değişmiş ve ortaya çıkacak olan Yunan Devleti'ne zemin hazırlanmaktaydı. İsyanın uluslararası bir

nitelik kazanmasında ise, Mısır Valisi Mehmet Ali Kavalı'nın bölgeye karşı müdahaleleri neticesinde olmuştur. Bu nedenle Avrupa Devletleri; Mısır Valisi'nin Akdeniz Bölgesi'nde etkili olmasına sıcak bakmamaktaydı. Bu nedenle 1827 yılında yaşanan Navarin Deniz Savaşı'nda Rus, Fransız ve İngiliz donanmaları Mısır-Osmanlı donanmasını tamamen yok etmiştir. Bu olayın ardından Osmanlı Devleti hem ordusunun hem de merkezi yönetiminin zayıflaması üzerine 1828-1829 yaşanan Osmanlı- Rus savaşında yenilmiş ve Edirne Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile 1829 yılında Rumlar, Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsızlık kazanmıştır (Örenç, 2011:17-18).

“Megali İdea” (Büyük Ülkü) stratejisi ise, ilk resmi olarak 14 Ocak 1844'te İoannis Kolettis tarafından Yunan meclisinde dile getirilmiştir. Büyük Yunanistan'ın kurulması ve Doğu Bölgesi'ni; Helenistik Uygarlığı altında kontrol edebilmek için Yunan politikacıları da bu söylemi araç olarak kullanmıştır (Ntokme, 2010:413). Yunanistan'ın “Megali İdea” stratejisi 18.yüzyıldan itibaren “Grek Projesi” olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Bu projenin temel amacı büyük Yunanistan'ı kurabilmek ve İstanbul'u ele geçirebilmektir. Bu projeye 1877 “Kerson Mülakatı” esnasında Avusturya İmparatoru II.Fransuva Josef ve Rus İmparatoriçesi II.Katerine tarafından destek verildiği bilinmektedir. Projenin gerçekleştirilmesi için ise “Megali İdea” fikirlerinin kabullenilmesi ve gelişmesine bağlı olmaktadır. Yunanistan'ın bağımsızlığı ile başlanan bu girişim, İstanbul'un ele geçirilmesi ve Bizans İmparatorluğu'nun eski sınırlarına ulaşılması hedefi taşımaktadır. (Yalçın, 2017:35).

1.4.4. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı (93 Harbi) ve 19. yüzyılın sonlarına doğru Kıbrıs ile ilgili gelişen süreçler

Osmanlı Devleti 19.yüzyılda bazı dönemler istikrarlı bir yönetim sergilemeye çalışmışsa da gerileme dönemi olarak adlandırılan bu zamanda birçok sıkıntıyla karşı karşıya kalmıştır. 1876 yılında Osmanlı Padişahı Abdülaziz Han'ın tahttan indirilmesi ve şüpheli ölümü, siyasi istikrarsızlık yaşanmasına neden olmuştur. Devletin hızlı bir biçimde çökmemesi ve daha büyük sıkıntılar yaşanmaması için idareciler, Osmanlı tahtına 2.Abdülhamid Han'ın abisi olan 5.Murat'ı geçirmiştir. Fakat o dönemde yaşanan iç kargaşa, sorunlar ve 5.Murat'ın akli melekelerinin yerinde olmaması ifade edilmiştir. Bu nedenle 5.Murat Han, sadece tahtta 93 gün kalarak Osmanlı yönetiminden çekilmiş ve 31 Ağustos 1876 yılında 2.Abdülhamid Han Osmanlı tahtına geçmiştir. Tarihçiler tarafından bu döneme “üç sultanlar” dönemi denilmiştir. Bu dönemde siyasi istikrarsızlık ve kargaşalar Osmanlı Devleti'nin yönetimini ve siyasi yapısını sekteye uğratmıştır (Sultan 2.Abdülhamid Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2020). 19.yüzyılın ikinci yarısından sonra iç politika düzenlemeleri ve ardından gelişen istikrarsızlık yapıdaki gelişmeler sorunların artmasına neden olmuştur. Böyle bir zamanda, Batılı güçler; Osmanlı'nın gerilemesinden faydalanarak topraklarından pay almak ve Osmanlı'nın verimli bölgelerine sahip olmak için girişimlerde bulunmuştur. Hiç şüphesiz, Rusya'da; Balkanlar da topraklarını genişletmek ve Balkanları kontrol altına almak istemesi üzerine Osmanlı'nın bu iç kargaşa durumundan faydalanmak için harekete geçmiştir.

Osmanlı'nın çalkantılı dönemi askeri başarısızlıkları da beraberinde getirince bu durumdan istifade eden Rusya; Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir. 1877 yılında başlayan savaşta,

Osmanlı Devlet'i savunma hattı oluşturarak Rusları geri püskürtmek istemişse de, Rusların bu hatları yarması sonucu daha serbest hareket etmesi için alan oluşmuştur. Bu durumda Osmanlı ordusu zayıfata uğratılmıştır. Rusların üstünlük kurması neticesinde, Osmanlı Devleti savaşta kaybeden taraf olmuştur. Öncelikle 31 Ocak 1878'de Edirne ateşkesi imzalanmış ve 3 Mart 1878 günü ise savaş sonunda ağır hükümler içeren Ayestefanos Antlaşması imzalanmıştır (Yunus, 2019:5). Bu antlaşmanın geçerliliği yerine 2.Abdülhamid Han'ın masaya diğer Avrupa Devletleri'ni çekmesi üzerine denge stratejisi izlenmiş ve ağır kayıplara neden olabilecek Ayastefanos Antlaşması yerine toplanan Berlin Kongresi ile Berlin Antlaşması imzalanmış ve yürürlüğe girmiştir. Bu antlaşma ile Elviye-i Selase (Ardahan, Batum, Kars) Ruslara bırakılmıştır. Karadağ, Romanya ve Sırbistan bağımsızlık kazanmış ve Bosna Hersek'te Avusturya yönetimine geçmiştir. Bulgaristan'da bağımsızlığını ilan etmiştir. Zor duruma düşen Osmanlı Devleti İngiltere'yle 4 Haziran 1878'de yaptığı gizli bir antlaşmayla (Kıbrıs Antlaşması) oluşabilecek Rus tehlikelerine karşı, Kıbrıs Adası geçici olarak İngiltere idaresine devredilmiştir. Fakat Kıbrıs Adası hukuken Osmanlı Devleti'nden kopmamış ve Osmanlı yönetimine bağlı kalmaya devam etmiştir (Şahin İ. , 2016:168).

İngilizlerle yapılan antlaşmanın çok açık ve yeterli olmaması bazı sorunları da ortaya çıkartmıştır. Adadaki devlete ait taşınır ve taşınmaz malların durumu, adanın ne şekilde idare ve yönetimle sürdürebileceği, Müslüman Halkın çıkarlarını ve İngiliz yönetiminin adada bulunmasıyla ilgili ne kadar hüküm süreceği ile ilgili kesin bilgiler içermemekteydi. Bu durum, adada yaşayanlar için belirsizlik ve sorunları beraberinde getirebilirdi. 1 Temmuz 1878 yılında, 4 Haziran Antlaşması'na ek olarak bir antlaşma daha imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre, İngiltere tarafından, Osmanlı yönetimine yıllık 92 bin altın verilmesi karşılığında ada İngiltere'ye kiralanmıştır. Taraflar arasında imzalanan bu antlaşmada en önemli madde ise Rusya'nın; Ardahan, Batum ve Kars şehirlerinden çekilmesi halinde, ada Osmanlı Devleti'ne geri verilecekti. Bu durum Kıbrıs Adası'nın hukuken Osmanlı Devleti'ne bağlı olmasıyla birlikte öne sürülen madde ile Kıbrıs Adası'nın Osmanlı Devleti'nden kopması da engellenmiştir (Vatansever, 2012:1494).

Ruslar; Batum ve Ardahan'ı Osmanlı Devleti'ne geri verdiğinde; İngiltere ve Osmanlı Devleti arasında imzalanan 1 Temmuz 1878 tarihli gizli Antlaşması'nın 6.maddesi uyarınca, Kıbrıs; İngiltere tarafından Türkiye'ye geri verilmesi gerekirdi. Fakat 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi üzerine, İngiltere Hükümeti bu durumdan istifade ederek savaşı gerekçe göstermiş ve Kıbrıs Adası Osmanlı Devleti'ne geri verilmemiştir (Satan, 2004:57).

Bu açıdan değerlendirildiğinde özellikle Doğu Akdeniz Bölgesi ve Kıbrıs Adası uygarlıklar, devletler ve imparatorluklar için vazgeçilmez bir bölge olmuştur. Birçok devletin hüküm sürmek ve ticaretini elinde tutmak istediği bu deniz alanında başat aktör olma çabaları da ön plana çıkmıştır. Bölgenin tamamını kontrol altında tutmak isteyen devletler, kendine tehdit algılayan diğer devletlerin rekabet ve çatışmasına sahne olmuştur. Bu açıdan zamanla bölgede var olan devletler, yaşanan istikrarsızlıklar sonucu çökmüş ve tekrardan toparlanmaları söz konusu olmamıştır. Vatanını koruyup yeni bir devlet altında yaşamak için mücadele veren Türk Milleti ise, Osmanlı'nın var olduğu topraklarda

tekrardan gücünü ortaya koyarak yeni bir devlet kurmak için mücadele vermiştir. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin çöküşünden 8 yıl önce patlak veren Birinci Dünya Savaşı bölgede bazı dengelerin değişmesine neden olmuştur.

1.5. 20. ve 21. Yüzyılda Türkiye Cumhuriyeti ve Doğu Akdeniz-Kıbrıs Adası ile İlgili Gelişmeler

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'nda topraklarının genişliği etkisiyle de birçok cephede savaşmıştır. İttifak Devletleri tarafında yer alan Osmanlı Devleti, bazı cephelerde zafer kazanmışsa da bazı cephelerde yenilgiye uğramış ve ağır kayıplar vermiştir. Bu savaşın etkisiyle bazı dengeler de değişmiştir. İngiltere ve Fransa'nın; Osmanlı'nın Ortadoğu'daki topraklarını ele geçirmek istemesi, İtalya'nın taraf değiştirmesi, Amerika'nın savaşa dâhil olması ve 1917'de Rusya'da yaşanan Bolşevik Devrimi devletlerin birbirine karşı algıladıkları tehdit kapasitesinin artmasına neden olmuştur. Birinci Dünya Savaşı 4 yıl sürmüş ve Osmanlı Devleti nüfusunun önemli bir kısmını kaybetmiştir. 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması ile savaş sona ermiş ve Osmanlı Devleti yenilgiyi kabul etmiştir. Türkiye'nin önemli bölgeleri, bu savaşın neticesinde Avrupa Devletleri eline geçmesi beklenirken, Türkiye'nin verdiği mücadele, Kurtuluş Savaşı ve Büyük Taarruz gibi muharebeler neticesinde Avrupa Devletleri emellerine ulaşamamıştır.

Kıbrıs ise, İngiltere'nin yönetimini altına geçmiş ve adanın Türkiye Cumhuriyeti tarafından göz ardı edilmediği ve bir vatan parçası olarak görülmüştür. Yaşanan gelişmeler ve değişimlerin etkisiyle yeni kurulan bir ülke olan Türkiye Cumhuriyeti kendi topraklarının ve egemenliğini korumaya çalıştığı ve gösterdiği milli mücadelede kazanımları olmuştur. Fakat Kıbrıs ile ilgili görüşmelerin gerçekleştiği 24 Temmuz 1923'te Lozan'da yapılan Antlaşmanın neticesinde adayı tek taraflı yönetimi altına alan İngiltere'nin ada üzerinde öne sürülen istekleri Türkiye tarafından kabul edilmiştir (Balyemez & İnce Fuat, 2018:867).

Kıbrıs Adası ile ilgisi olmayan bugünkü Yunanistan'ın adaya karşı ilgisi ise, geçmiş dönemlere dayanan idealardan oluşmaktadır Kıbrıs Adası ile ilgili diğer önemli husus ise, tarih boyunca Batı ve Doğu Roma İmparatorlukların hâkimiyeti altında olan şehirlerden de göç almasıdır. Bu sebeple Kıbrıs Adası'nda çok karmaşık ve karışık toplumsal bir yapı meydana gelmiştir. Suriye, Batı Roma, Ege, Anadolu hatta Afrika'dan gelen göçmenler adada heterojen bir sosyal doku oluşmasına neden olmuştur (Özmen, 2018:22). Ayrıca Kıbrıs Adası'nda hem tarihsel hem de yerleşik farklı toplumsal yapılar incelendiğinde, adanın Yunanistan'a ait, onun yönetimi altında yıllarca hüküm sürmüş ve egemenliği altında kaldığı ifade edilmemektedir. Eski çağlarda Yunan soyundan olan bazı krallık ve kolonilerin kurulduğu bilinmektedir. Tarihsel açıdan Kıbrıs'ta bulunan halkın sadece bir kısmı kendilerini Yunanlı olarak görmeleri dil ve din birliğinden kaynaklanan bir inanç olmaktadır. Adanın yerli halkı da, Yunanistan açısından yabancı bir halk olmaktadır Birçok devlet ve uygarlıktan göç alan ve çeşitlilik gösteren heterojen bir yapıya sahip olan ada halkının çoğunluğu, Yunanistan ile özdeşleştirilmesi doğru olmamaktadır (Çakmak Z. , 2008:206)

Kıbrıs Adası; Yunanistan ile özdeşleşmemesine rağmen, Osmanlı Devleti'nin yaşadığı çalkantılı dönemin sonunda, İngiltere Devleti'ne kiralanmış ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra güçsüz duruma düşen Osmanlı Devleti ve onun ardılı olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti verdiği mücadelelerin ve büyük kazanımların arasına Kıbrıs'ı dâhil edememiştir. Bu nedenle Kıbrıs Adası; İngiltere'nin elinde kalarak Yunanistan'ın adada temsili bir şekilde hareket etmesine zemin hazırlamıştır.

1.5.1. San Remo Konferansı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulma süreci

1914'te patlak veren Birinci Dünya Savaşı'nda; Akdeniz Bölgesi dikkat çekmektedir. Türk milleti savaş süresince yabancı devletlerin saldırılarına maruz kalmasına rağmen mücadele etmekten geri durmamıştır. Bazı cephelerde gösterilen üstün başarılar, taarruzlar ve Kurtuluş Savaşı yeni bir devletin kurulmasına zemin hazırlamıştır. Her ne kadar bu savaşın sonunda Osmanlı Devleti çökmüşse de, Türk toplumunun mücadelesinin sonucu olarak Türk milleti ve kültürü asimile edilememiştir.

30 Ekim 1918 Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra bölgenin dengelerini değiştiren San Remo Konferansı düzenlenmiştir. 18 Nisan 1920'de yapılan San Remo Konferansı, yabancı güçlerin Akdeniz ve Ortadoğu Bölgesi'ni kendi kontrolü altına alma girişimidir. Bu konferansın amacı; İstanbul'un işgal altında olduğu sıralarda yabancı güçlerin hedefi olan Ege, Anadolu, Akdeniz, Mezopotamya topraklarını kontrol altında tutmak istemeleri ve Osmanlı Devleti'nin tamamen parçalanıp toprakların paylaşılmasıydı. 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması bu konferansı endişeye sürüklemiştir. Bu sebeple kolay bir şekilde, tam olarak istedikleri topraklara erişmeleri söz konusu olmamıştır (Tunç, 2019:458-459).

San Remo Konferansı'nda; İngiltere ve Fransa kısmen hedeflediği kazanımları elde edebilmiştir. Konferansta, Lübnan ve Suriye mandaları Fransa'ya, Filistin ve Mezopotamya mandaları İngiltere'ye verilmesi onaylanmıştır. Fransa ve İngiltere'nin, bu toprakları kendi kontrolleri tutmaları neticesinde bölgede herhangi bir sınırlama olmaksızın istediği politikaları uygulama imkânı da bulacaktı. San Remo Konferansı'nda görüşülen diğer önemli bir konu ise petrol dağılımıyla ilgili ortaya koyulan meseleydi (Umar & Yenisu, 2019: 58).

1919 yılında Fransa Başbakanı Clemenceau petrol şirketine %50 katılımının gerçekleşmesini ifade etmiştir. Fakat öne sürdüğü bu fikre, itiraz gelince bu teklifini geri çekmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle bazı uzmanlar tarafından çalışmalar yapılarak düzeltilen San Remo Petrol Anlaşması kabul edilmiştir. Bu anlaşmaya göre, Fransa; Mezopotamya topraklarında bulunan özel petrol şirketlerinin %25 payına sahip olacaktı. Anlaşmaya konulan ek madde ile Fransız Hükümeti'ne; İngiliz-İran şirketi tarafından üretilen ve İran'dan; Akdeniz'e Fransız kontrolü altındaki topraklardan geçen boru hatları vasıtasıyla taşınan petrolün %25'ine kadar satın alma hakkı da tanınmış oldu. Bu girişim ve yapılan anlaşma resmen 24 Nisan 1920'de İngiltere ve Fransa Başbakanları tarafından imzalandı (Atabay, 2017: 99-100).

İtilaf devletlerinden Fransa ve İngiltere'nin bu faaliyetleri, Ortadoğu ve Akdeniz'deki hidrokarbonları ele geçirme istekleri ve o bölgelere konuşlanmak için yaptıkları

girişimlerdir. 622 yıl hüküm süren Osmanlı Devleti'nin çökmesi ve topraklarının paylaşılması, ele geçirilmesi ve Türkiye'nin egemenlik iddiasını ortadan kaldırılması gibi hedefleri olan Fransa ve İngiltere, bölgeyi parçalayıp pastadan en büyük payı alma girişimleri tam olarak gerçekleşmemiştir. Kurtuluş Savaşı'nın sürmesi ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması, milletin topyekûn dış güçlere karşı topraklarını savunması başarılı sonuçlar vermeye başlamıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün, Türk Milleti'ni organize etmesi, zor şartlar altında toprak kazanımların gerçekleşmesi için yapılan planlar, kongreler ve verilen mücadeleler neticesinde; İstanbul, İzmir, Altı Doğu ilinin kurtarılması, Antep ve Maraş'ta ortaya koyulan mücadele ile dış devletlerin Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgesi'nde egemen olmaları engellenmiş ve kurdukları planların bozulmasına neden olmuştur.

Bu mücadeleyle gösterilen üstün başarılar neticesinde Sovyetler Birliği, Yunanistan, Fransa, İngiltere ve İtalya'nın; Akdeniz, Anadolu, Ege, Marmara ve Doğu bölgelerinde hareketlenmesi tamamen kısıtlanmıştır. Yabancı güçlerin bu topraklardan çekilmesine de olanak sağlanmıştır. Bunun sonucunda 29 Ekim 1923'te Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde Türkiye Cumhuriyeti kurulmuş oldu. Kurulan devlet kimsenin baskı, sömürge, manda, himaye, asimile propagandalarına maruz kalmadan tek devlet altında özgür bir şekilde yaşamaya devam etmiştir.

1.5.2. Menteşe Adaları (On İki Ada) Sorunu ve Türkiye-Yunanistan ilişkileri

Osmanlı Devleti döneminde, Gökçe Adası'ndan; Meis'e kadar olan bölgedeki adalara Cezair-i Bahr-i Sefid (Akdeniz Adaları) olarak adlandırılmış ve bölgeye bu isimden yola çıkılarak "Adalar Denizi" denilmiştir. Bu bölge de birçok ada, adacıklar ve kayalıklar bulunmaktadır. Bu bölgedeki adaların uluslararası antlaşmalar açısından ele alındığında; stratejik ve jeopolitik önemleri dikkate alınmaktadır. Bölgedeki adaları 5 grupta incelemek mümkündür. Bunlar; Menteşe Adaları (Güney Sporadlar veya on iki ada), Kuzey Sproad Adaları, Kiklat Adaları, Saruhan (Doğu Sproad) Adaları, Boğazönü Adaları ve Trakya Adalarıdır. Bu adalardan, Anadolu yarımadasını batıdan çevreleyen ve önemli olan Menteşe Adaları, Boğazönü ve Saruhan Adaları Türkiye açısından günümüzde Doğu Ege Adaları olarak adlandırılmaktadır (Mengeş, 2017:281). Osmanlı Devleti döneminde adaların kaybedilmesi, elden çıkarılması ve Kurtuluş Savaşı sonrası adaların tekrardan görüşülmesi ve yapılan antlaşmalar neticesinde bu adaların incelenmesi önemli olmaktadır.

1911 yılında İtalya'nın; Libya'yı işgali ile Osmanlı-İtalya savaşı başlamış ve ardından yaşanan Balkan savaşlarının olumsuz etkileriyle de 1914-1918 Birinci Dünya Savaşı'nın sonucunda Osmanlı Devleti kaybeden tarafta yer almıştır. Osmanlı Devleti elinde tuttuğu toprakların büyük bir bölümünü kaybetmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda düzenlenen Paris Barış Konferansı'nda; Yunan ve İtalya Delegationları arasında Menteşe Adaları ve Anadolu'nun paylaşılması ile ilgili konular da yer almaktaydı. ABD, Fransa ve İngiltere 14 Mayıs 1919'da aldıkları karar neticesinde, Menteşe Adaları Yunanistan'a verilmiştir. (Mengeş, 2017:284). 10 Ağustos 1920 'de imzalanan Sevr Antlaşması'nın 122. Maddesi ise; Meis ve Menteşe Adaları'nı İtalya'ya vermektedir. (Erim, 1953:567). Bunun nedeni İtilaf devletlerinin Akdeniz'de güçlü bir İtalya istemedikleri için ortaya konulan bazı belgeler ile adaların Yunanistan'a verilmiş olmasıdır. Türk ordusu topraklarını

korumak için de cephelerden ve savaşmaktan geri durmamıştır. Büyük kayıplar veren Osmanlı Ordusu, Mondros Mütarekesi ve Sevr Antlaşması'nın dayatılmasıyla zor duruma düşürülmüştür. Bağımsızlık yolunda sömürülmeyi ve asimile edilmeyi istemeyen Türk Ordusu Sevr Antlaşması'nı tanımamıştır. 1919 yılında Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde başlayan Kurtuluş Savaşı, dış devletlerin emellerini bozmuş ve küçük bir coğrafyaya sıkıştırılmak istenen Türkler, verilen mücadele ve savaşlarla Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmuştur. Bu açıdan Türkiye masaya zaferle oturmuş ve adalar meselesinde önceki dönemi ele almak mecburiyetinde kalmıştır.

Lozan Konferansı 23 Nisan 1923'te Türkiye'nin teklifi üzerine toplanmıştır. 1912 yılında Osmanlı Devleti ve İtalya arasında imzalanan Uşi Antlaşması'nın etkisiyle, İtalya konferans sırasında elinde bulundurduğu ve üzerinde hak ettiği Mentеше Adaları'nın, 1912'den itibaren Osmanlı borçlarına düşen hissesini kabul etmiştir. İtalya'nın borçlara düşen hisseleri kabul etmesiyle birlikte, Meis Adası'nın Türkiye aleyhine oluşabilecek herhangi bir durumda kullanılmayacağı ile ilgili askeri teminat da verilmiştir. Türk heyeti bu durumda Meis Adası ile ilgili istek ve taleplerinden vazgeçmiştir (İnce, 2013:120). Anadolu'nun bir parçası olarak görülen ve Türk Heyeti'nin önemle durduğu ada, istenmeyen bir durumla sonuçlanmıştır. Nitekim böyle bir durumun kabul edilmesi de yeni bir devletin oluşumunda, temel taşlarında sarsıntı yaşanmaması ve barışın tesis edilmesi içindir. Türk Heyeti konferans boyunca kendi haklarını ve tezlerini savunmuştur. Sonuç olarak Türkiye'ye bırakılan adalar dışında kalan adaların isimleri belirtildikten sonra Altı Devlet Kararı'na atıf yapılmıştır. Lozan Antlaşması'nın 13.maddesine göre; Türkiye'ye tehdit olmaktan çıkarılan ve askerden arındırılan adalar da Yunanistan'a bırakılmıştır (Düstur, 1931:25-26).

Lozan Antlaşması'ndan sonra Türkiye ve Yunanistan arasında bazı sorunlar çözülememiştir. Bu sorunların askıda kalması uzun sürmemiş ve İtalya'nın; Akdeniz tehdidi sebebiyle Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilerde yumuşama başlamıştır. İlk olarak 1927'den beri planlanan Balkan Birliği düşüncesi yapılan toplantılarla somutlaştırılmıştır. 1930'da Atina'da ve 1931 yılında İstanbul'da yaşanan görüşmelerin ardından 14 Eylül 1933'te iki devlet arasında "İçten Anlaşma Pakti" imzalanmıştır. Ayrıca 1932 yılında Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne katılması için davet edilmiş ve Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne katılması için İspanya ve Yunanistan destek vermiştir. 9 Şubat 1934'te ise Türkiye Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya arasında Balkan Antantı imzalanmıştır. 1930'lardan itibaren İtalya'nın artan faşist tehdidi 1940'lara kadar sürmüş ve İkinci Dünya Savaşı sırasında da Türkiye tarafsızlığını korumaya çalışmıştır (Uzun, 2004:43-47).

Savaş sırasında Japonya; Pearl Harbor (İnci Limanı) saldırısını gerçekleştirdikten sonra, ABD 1941 yılında savaşa dâhil olmuştur. Almanya; ABD'nin müttefikleri ile girişimlerini engellemek için Ortadoğu'daki hareket alanlarını kısıtlamak istemiştir. Böyle bir planın hızlı bir şekilde gerçekleşmesi için Türkiye'nin müttefikliğine ihtiyaç duyulmaktaydı. Almanya; Türkiye'yi kendi tarafına çekmek için 1942 yılının başlarında işgalleri altında bulunan Ege Adaları'ndan bazılarını Türk tarafına verebileceğini teklif etmiştir. Fakat Türkiye böyle bir durumun kendileri için yararlı olamayacağını belirtmiştir. Doğru kararın

savaşta tarafsız kalarak hareket edilmesini daha uygun bulmuş ve bu teklife sıcak bakmamıştır (Semiz & Toplu, 2019:2386).

Türkiye savaş sırasında on iki adanın teslimi karşılığında, Almanların tarafında savaşa dâhil olsaydı, savaş sonunda kaybeden tarafta olabilirdi. Bu durum on iki adanın kaybına ek olarak vatanın bölünmesine yol açabilirdi. Bu durumda savaşı kazanan devletlerin, Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'yi parçalama hedeflerine ulaşamadığı halde, 2.Dünya Savaşı'nda ulaşabilirdi. Osmanlı'nın; Birinci Dünya Savaşı'nda Almanların yanında yer alması, birçok cephede savaşması, kaybedilen toprakları almaya çalışması başarısızlıkla sonuçlanmış ve bu durum tecrübe kazandırmıştır. Bu deneyim ile önemli bir coğrafi yapıya ve genç, dinamik bir devlet yapısına sahip olan Türkiye'nin, 2. Dünya Savaşı'nda izlediği politika ile devlet bütünlüğü korunmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra Paris-İtalyan Barış Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmada adaların durumu da görüşülmüştür. 1947'de Paris Antlaşması ile nüfus çoğunluğu esas alınarak, Sovyet ve Amerikan dışişleri bakanları arasında yapılan görüşme sonrasında on iki ada ve Meis Adası'nda yer alan İngiliz askeri idaresi geri çekilmiş ve adalar 1 Nisan 1947 tarihinde Yunan askeri idaresine devredilmiştir. Yunanistan; İngilizler tarafından teslim aldıkları bu adaları, on iki ada (Dodecanese) adı altında kendi topraklarına katmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda yaşadığı mağduriyet ve işgalleri kendi lehine kullanan ve savaşın galipleri tarafından desteklenen Yunanistan; İngilizlerden adaları teslim alarak toprak talepleri karşılanmıştır (Macar, 2006:36). Ayrıca bu dönemde artan Sovyet tehdidiyle birlikte Amerika Birleşik Devletleri; Sovyetler Birliği'ni bölgeden uzaklaştırmak ve çevreleme politikası çerçevesinde Türkiye ve Yunanistan'ın 1952 yılında NATO (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü) ittifakına katılımları kabul edilmiştir.

Yunanistan ve Türkiye arasında gerçekleşen bu önemli gelişmeler ile Lozan'da; İtalya ile yapılan görüşmeler ve adalar ile ilgili alınan kararlar neticesinde 4 Ocak 1932'de Ankara'da imzalanan antlaşma ile Türkiye'ye bırakılan Meis'e bağlı otuz adacık ve Kara Ada ile ilgili statünün muhafazası istenmişti. Paris Konferansı'nda ise, On İki Ada'nın Yunanistan'a bırakılmasıyla iki ülke arasında geleceğin ve barışın sağlanması için adaların silahsızlandırılması konusunda Türkiye'nin talepleri olmuştur. Türkiye'nin bu istekleri sonucunda Paris Antlaşması'nın 14.maddesinin 2. Fırkası ile 12 adalar silahsızlandırılmıştır. Bu durumda adalar da kolluk kuvvetleri haricinde tahkimat yapılmaması ve silahlı kuvvet bulundurulmaması hükme bağlanmıştır. Buna rağmen 1952 yılında Yunanistan ve Türkiye'nin NATO'ya girmelerinin ardından Yunanistan NATO şemsiyesi altında yönetimi altında bulunan adaları kısmen silahlandırdı. Bu doğrultuda Ege Bölgesi'ni bir Yunan denizi haline gelmesi için verilen mücadele ortaya çıkmış oluyordu. İki ülke arasında o zamandan günümüze kadar gelen ve bu sorunun çözümü konusunda pek somut adımlar atmayan Yunanistan tartışmaların odak noktasında yer almaya devam etmektedir (Semiz & Toplu, 2019:2395).

Türkiye'nin; Yunanistan tarafından adaların silahlanması tutumunu kendine tehdit olarak algılamaktadır. Nitekim Yunanistan'ın adalar üzerinde silahlanmaya gitmesi Paris Antlaşması ile birlikte Lozan Barış Antlaşması'nın 13.maddesini de ihlal ettiğini

göstermektedir. Lozan Barış Antlaşmasınının 13.maddesine göre; Sisam, Midilli, Sakız ve Nikarya adalarında ancak jandarma ve polis kuvveti bulundurabilecek ve deniz üssü ile istihkam kurmak ise yasaklanmıştır (Düstur, 1931:25-26). Türkiye ise adaların silahsızlanmasını ve Yunanistan'ın antlaşma gereğince hareket etmesini talep etmektedir. Fakat Yunanistan, adaları silahsızlanma ile ilgili bir girişimde bulunmamış ve günümüzdeki savaşın galipleri, Yunanistan'ın bu tutumunu masaya getirmemiştir. Antlaşmalar belli bir sürecin ardından taraflar arasında güven tesisi sağlamak için de yapılmaktadır. Bu açıdan Türkiye, adaların silahlanmasını yapılan antlaşmalara göre aykırı bulmakta ve adaların silahsızlanması ve kendisine yönelik tehdidin ortadan kalkmasını talep etmektedir. Bu gelişmelere rağmen Türkiye ve Yunanistan'ın aynı birlik için de bulunmaları ilişkileri olumlu yönde geliştirmiş ve ayrıca 9 Ağustos 1954'te Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan'ın yer aldığı Balkan İttifakı Bled'de imzalanmıştır. Fakat Kıbrıs Sorunu 1955 yılında ortaya çıkması ile Türkiye ve Yunanistan arasında günümüze kadar sürecek olan anlaşmazlık başlamıştır (Çelikkol & Karabel , 2017:16).

1.5.3. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kıbrıs ile ilgili gelişmeleri ve 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı

Türkiye Cumhuriyeti'nin; Kıbrıs için önemi çok fazladır. 1920 yılından sonra Yunanistan'ın büyük ülkü idealarından vazgeçtiğini ve ada halkına zarar veren girişimlerde bulunulmayacağı düşünülmüştür. Fakat Yunanistan'ın: Kıbrıs'ı ele geçirmek ve "Megali İdea" fikirlerinin yayılması için yaptığı girişimlerinden birisi 1954'te kurulan EOKA terör örgütüne destek vermesidir. EOKA (Εθνική Οργάνωσις Κυπρίων Αγωνιστών - Ethniki Organosis Kiprion Agoniston: Kıbrıslı Savaşçıların Millî Örgütü) terör örgütünün lideri emekli Yunan albayı olan Yorgos Theodors Grivas'tır. 1955 yılında Örgüt ilk eylemini gerçekleştirmiş ve bu saldırıların amacı ise Kıbrıs'ı; Yunanistan'a ilhak edebilmektir (Savrun, 2018:83). Kıbrıs'ta Türk halkına karşı saldırıların artması üzerine, Türkiye Cumhuriyeti tarafından 23 Ağustos 1955 yılında İngiltere'ye bir nota verilmiştir (Keser & Ak , 2018:6) . Bu notada, Türklerin can mal ve güvenliğine karşı Rumların adada giriştikleri eylemlerin ve saldırıların sona erdirilmesi istenmiş ve bu konu da dayanışma önerilmiştir. İngiliz askerlerinin saldırılara devam eden Rumlara ilişmemesi üzerine, kanlı olaylar karşısında saldırıların durmaması halinde Türkiye'nin sessiz kalınmayacağı bildirilmiştir (Milliyet Gazetesi Arşivi, 1955).

Kıbrıs Adası'nda yaşanan gelişmelerden sonra EOKA terör örgütünün faaliyetlerine son vermek ve adada barışı tesis etmek için Türkiye, İngiltere, Yunanistan ve Kıbrıs Cumhuriyeti arasında 11 Şubat 1959'da İsviçre'nin Zürih kentinde Garanti Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma, Kıbrıs Meselesi ile ilgili çözümün en önemli unsurudur. Bu antlaşmaya göre; Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nın temel maddelerinin uluslararası nitelikte teyit ettiğini göstermektedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1959). Garanti Antlaşması'nın amacı, Kıbrıs Adası'nın herhangi bir devletle birleşmesinin önüne geçmektir. Taraflar, bu antlaşma doğrultusunda Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nın ortaya koyduğu maddeleriyle ülke bütünlüğü, bağımsızlığı, ortak çıkarların ve güvenliğin bir gereği olarak kabul edilmiştir.

Kıbrıs Adası'nda, düzenin sağlanması ve sorunların artmaması için öne sürülen bu antlaşma ile taraflar arasında iş birliği yapılabileceği belirtilmiştir. Antlaşma'nın 1.maddesine göre; adanın bir bölümü veya tümüyle herhangi bir devlet ile hiçbir şekilde ekonomik veya siyasi bütünleşmeye girmeyeceğini taahhüt etmektedir. Bu maddeden de anlaşılacağı üzere, Kıbrıs Adası'nın taksimi veya diğer bir devletle birleşmeyi dolaylı yoldan veya doğrudan doğruya teşvik edecek her hareketi yasaklar. Bu çerçevede adanın Türkiye, Avrupa Birliği ve Yunanistan'la birleşmesi veya taksim edilmesi mümkün değildir (Tamçelik, 2012:206).

Türkiye, İngiltere ve Yunanistan Garanti Antlaşması'nın 1.maddesinde öne sürülen yükümlülüklerin göz ardı edilmeyeceği ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin güvenliğini, bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve aynı zamanda anayasanın ileri sürdüğü maddeleriyle tesis edilen düzeni garanti eder ve tanırlar. Üç garantör ülke adanın taksimi veya Kıbrıs'ın herhangi bir devletle birleşmesine ve teşvik edilecek her türlü faaliyete engel olmak ve yasak getirmek zorundadır. Bu durumda Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin kendi tezlerinden vazgeçtiklerini ortaya koymaktadır. Böylece "taksim" ve "enosis" yasaklanmıştır. Garanti Antlaşması'nın 4.maddesine göre ise, üç garantör ülke antlaşma maddelerine uyulması amacıyla gereken tedbir ve teşebbüslere ilişkin, birbirleriyle istişare ve bu durumu görüşme yükümlüdür. Ortak hareket imkânı yok ise, garanti veren üç ülkeden biri bu antlaşmayla, düzeni tekrardan kurmak amacıyla harekete geçecek olan hakkı saklı tutar. Bu duruma göre istişare etme yükümlülüğü gerçekleştikten sonra her ülke kendi idaresi ve değerlendirmesi gereği harekete geçebilmektedir. Fakat harekete geçme hakkı, antlaşmayla tesis edilen düzenin tekrardan kurulmasıyla sınırlıdır(T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1959).

20 Aralık 1963 tarihinden itibaren ise, adadaki Türklere karşı yapılan operasyonları artıran örgüt, Türk köy ve mahallerine saldırıda bulunmaya başlamıştır. Türk jetleri bu duruma karşılık 25 Aralık 1963'te Lefkoşa semalarında uçmaya başlamıştır. Uyarı uçuşuna karşın EOKA saldırılarına devam etmiş ve Kanlı Noel'in yaşanmasıyla Kıbrıslı Türkler katledilmiş, göçe zorlanmış ve toplu mezarlara gömülmüştür. 1963 Kanlı Noel'in bilançosu, 25000 Kıbrıs Türkü'nün göçe zorlanması ve 364 kişinin katledilmesi olarak özetlenebilir (Arık, 2011:6). 1974 yılında ise, Kanada Ottawa'da düzenlenen konferansın üzerinden daha 1 ay geçmeden Yunan askeri rejimi, Kıbrıs'taki kendi taraftar ve temsilcilerini yanına alarak Makarios'u devirmiş ve adadaki Türklere karşı saldırı ve eylemlerde bulunmaya başlamıştır. Bu durum, Türkiye tarafından kabul edilmemiştir. Darbenin neticesinde siyasi istikrarsızlıkla birlikte adadaki Türklere karşı eylemlerde artmıştır. (Eroğlu, 2002:753-754).

Türkiye Büyük Millet Meclisi 20 Temmuz 1974 yılı cumartesi günü 3.Birleşim 1. ve 4. oturumlarında dönemin Başbakanı Bülent Ecevit, oturumun başlamadan önce harekâtın başlamasının gerekli ve zorunlu olduğunu vurgulamıştır. Kıbrıs'a barış, özgürlük ve Kıbrıslı aziz soydaşlarımızın haklarını ve güvenliğini teminat altına almak için de dönemin milletvekilleri parti grupları adına söz almıştır. Kıbrıs'ı kendi vatanlarının bir parçası olarak göyerek harekâtın gerekliliğinin önemine ve "Enosis" oluşumuna izin verilmeyeceği belirtilmiştir (TBMM, 1974:19-23). Bu nedenle Türkiye bir dizi görüşmelerin ardından 20

Temmuz 1974 Cumartesi sabahı Garanti Antlaşması'nın kendisine yüklediği görevi yerine getirmek için Kıbrıs'a asker çıkartmıştır.

Türkiye tarafından Kıbrıs Barış Harekâtı başarılı bir şekilde ilerleme göstermiştir. 22 Temmuz 1974 günü Birleşmiş Milletler ve ABD'nin isteği üzerine ateşkes uygulanmaya başlanmıştır. Türkiye'nin müdahaleleri neticesinde Yunanistan'daki askeri rejim yıkılmış ve Nikos Shampson hükümeti düşürülmüştür. 25 Temmuz 1974'te Türkiye, İngiltere ve Yunanistan Dışişleri Bakanları toplanmış ve Birinci Cenevre Konferansı düzenlenmiştir. Görüşmelerin ardından 30 Temmuz 1974'te bir metin üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Cenevre Deklarasyonu kapsamında; “Yunan ve Rum işgalindeki Türk bölgelerinin derhal boşaltılması ve Ada'da bir güvenlik bölgesinin kurulması talep edilmiş ve tutsak durumda bulunan sivil ve askeri personellerin serbest bırakılmaları kararlaştırılmıştır.” Fakat Kıbrıslı Rumlar ve Yunanistan'ın yükümlülükleri üstlenmeyerek ve olumsuz tutumları neticesinde Birinci Cenevre Konferansı sırasında alınan kararlar uygulanmamıştır. Rum askerleri tarafından adada Türk birliklerinin etrafının sarılmaya başlanması ve adada yaşayan Türklere karşı saldırıların artması üzerine 14 Ağustos 1974 günü İkinci Cenevre Konferansı Türk Heyeti tarafından yarıda kesilmiştir. Türkiye Dışişleri Bakanı Turan Güneş; Başbakan Bülent Ecevit'i özel hattından arayarak Kıbrıs'a İkinci Barış Harekâtını başlatacak parolayı bildirmiş ve “Ayşe tatile çıksın” demiştir (Kapucu, 2020:95-99)

Türkiye bölgede düzenin tekrardan sağlanması amacıyla başlayan İkinci Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında adanın kuzey tarafı Türk Birliklerinin eline geçmiştir. Böylece Karpaz Yarımadası'nın doğu ucundan, batıda yer alan Yeşilirmak Bölgesi'ne kadar uzanan ve bugün KKTC sınırlarını oluşturan hattın Kuzey tarafı Türkiye tarafından güvenli hale getirilmiştir. Bu müdahalenin ardından 16 Ağustos'ta ateşkes ilan edilmiş ve Türk Hükümeti adada düzeni inşa etmek ve Kıbrıslı Türkleri korumak için adaya karşı uyguladığı Kıbrıs Barış Harekâtını başarılı bir şekilde gerçekleştirmiştir. 1975 yılında ise Türkiye'nin adaya yaptığı müdahaleye karşı ABD Kongresi, silah ambargosu uygulamıştır. Türkiye; ABD'nin bu tutumu üzerine 1969 Savunma ve İş birliği Anlaşması'nı yürürlükten kaldırmış ve İncirlik üssüne sadece NATO amaçlı sınırlı kullanım izni tanımıştır (Yılmaz H. , 2017:93).

Kıbrıs Türkleri, ilk olarak can ve mal güvenliğini korumak için federe devlet yapısı altında birleşmek için çalışmıştır. Kuzey Kıbrıs Bölgesi'nin federe devlet yapısına Rumların sıcak bakmadığı uzlaşma ve barış yolun açılmayacağı iyice anlaşılınca, Birleşmiş Milletler (BM) kararının etkisiyle Kuzey Kıbrıs tarafı 15 Kasım 1983'te self determinasyon hakkını kullanarak kuzey kesiminde bağımsız, özgür devletini kurmuş ve tüm dünya devletlerine ilan etmiştir. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla, adadaki olan fiili durum da hukuki bir boyut kazanmıştır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kurulmasına tek olumlu yanıt Türkiye'den gelmiştir. Türkiye; KKTC'ni hemen tanıdığını ilan etmiştir. Bu durum, Kıbrıslı Rumlar ve Yunanistan tarafından kabul edilemez ve yasadışı olarak nitelendirilmiştir. 16 Kasım 1983'te ise Yunanistan; Türkiye'ye protesto notası vermiş ve bu esnada İngiltere de KKTC'nin kuruluşunu BM Güvenlik Konseyi'ne getirmiştir. BM Güvenlik Konseyi Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ilanını 18 Kasım 1983 tarihli 541 sayılı

kararında hukuken geçersiz sayarak bu yeni cumhuriyetin bütün dünya devletlerinden tanımamalarını talep etmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2020).

Bir devletin egemenliğe ve toplumsal olarak bağımsızlığa kavuşup ekonomi siyasi yapısına sahip ise, kendi hakkı olan bölgede söz sahibi olmasına engel olunması ve Kıbrıs Adası'nda yok sayılması ve bölgede doğacak hakların ihlal edilmesi uluslararası hukuka aykırıdır. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin, bölgede keşfedilen hidrokarbon rezervlerin sonucunda adanın tek temsili yönetimi gibi davranmaktadır. Bölgede doğacak haklardan tek pay sahibi olarak kendini görmesi, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti halkının göz ardı ediliyor anlamına gelmektedir. Bu durumda adanın kuzey tarafında bağımsızlığını sürdüren KKTC vatandaşlarının hakları da ihlal edilebilmektedir. Bu doğrultuda son yıllarda Doğu Akdeniz'de hidrokarbon rezervlerin bulunması ve başta Güney Kıbrıs Rum Yönetimi olmak üzere birçok devletin bölge de doğalgaz ve petrolün çıkarılması ve çıkar noktasında kazanım elde etmek istemeleri görülmektedir. Bu girişimlerle, bölgede en uzun kıyı şeridinde sahip olan Türkiye'nin ve adada söz hakkı olan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin hakları ihlal edilmeye çalışılmaktadır. Doğu Akdeniz'de petrol ve doğalgaz rezervlerin mevcut durumun incelenmesi, bölgenin tam olarak analiz edilmesi önemlidir. Bölgede ortaya çıkan gelişmelerin değişken yapısına ilişkin olarak, Türkiye'nin bölgedeki haklarından vazgeçmeyeceği açık olmakla beraber bu yönden siyasi ve ekonomik çerçevede Türkiye'nin bölgede nasıl hareket edileceği de takip edilmektedir.

1.5.4. Kıbrıs Sorunu ve Annan Planı

Bölge de temel sorunlardan biri Kıbrıs Adası'nda barışın tesis edilememesidir. Bu nedenle iki ayrı ulusun adada çıkarları noktasında çatışma yaşadığından tam olarak düzen de sağlanamamaktadır. BM nezdinde adada bir bütünleşme sağlanması için bazı girişimler gerçekleştirilmişse de bu girişimlerin Rum tarafından sekteye uğratıldığı bilinmektedir.

Kıbrıs sorunun çözüme kavuşması için yapılan önemli çalışmalardan biri Annan Planı'dır. Güney Kıbrıs Rum Kesimi'nin 1 Mayıs 2004'te Avrupa Birliği'ne girmeden önce Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan, Kıbrıs sorununu çözmek için Türk ve Kıbrıs Rum liderlerine nihai planını sunmuştur. Genel Sekreter, altı haftalık görüşmeler de iki taraf arasında anlaşmaya aracılık etmesinin ardından, Türkler ve Kıbrıslı Rumlar arasında oylanacak planı yürürlüğe koymak için devreye girmiştir. Her iki devlet için kendi işlerini yürüten ve iki kurucu devletten meydana gelen bir federal hükümet öngörülmekteydi. Aynı zamanda diğer ekler ve yasal formüllerden oluşan temel yerleşim yerlerini de içerdiğinde barındıran 9.000 sayfalık bir metin hazırlanmıştı. (United Nations, 2004).

Annan Planı daha önceki Kıbrıs Sorunu ile ilgili ortaya atılan planlarla benzerlik gösterse de, kapsamlı ve uluslararası ortamın etkisinin daha fazla olduğu ve her iki kesimde referanduma sunulması açısından farklılıkları bulunmaktadır. Planda belli değişiklikler yapıldıktan sonra son hali İsviçre'nin Bürgenstock Bölgesi'nde yapılan görüşmelerle ortaya çıkmıştır. Temsilciler Meclisi ve yasama yetkisi, Senato'dan oluşan bir parlamento tarafından yönetim sağlanabilecekti. Hazırlanan metin, 24 Nisan 2004'te güney ve kuzey kesimlerin referandumuna sunulmuştur. Fakat referandum sonucunda Türk tarafı %64,9 evet derken Rum tarafı %75,8 oranında hayır demiştir. Taraflardan birinin reddetmesi planın yürürlüğe girmesini engellemiştir (Kasım, 2007:64).

Annan Planın yürürlüğe girmemesi ve Kıbrıs Adası'nda tam bir düzenin sağlanamadığı ortamda 2004 yılına gelindiğinde Rum yönetiminin Avrupa Birliği'ne adanın tek temsili yönetimi olarak üye olması Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni rahatsız etmiştir. Avrupa Birliği'nin; BM nezdinde yeni çözümler oluşturulmadan Rum yönetimini üyeliğini kabul etmesi ileriye dönük çözümlerin de engellenebileceğini ortaya çıkartmıştır.

Adada ortak bir çerçevede barışın sağlanması için yapılan çalışmaların Güney Kıbrıs Rum Yönetimi tarafından engellenmesi sonucu barış tesis edilememektedir. Bu doğrultuda bölgede keşfedilmeye başlanan hidrokarbon kaynaklarının Rum tarafının tek başına değerlendirmek isteği her geçen zaman artmaktadır. Kıbrıs Adası'nda çözüm sürecin de önemli planlardan olan Annan Planı'na hayır diyen Rumların nedeni de, adanın tek başına yöneticisi ve idarecisi olma güdüsünde hareket etmesinden kaynaklanmaktadır (Alptekin G. , 2015:9).

BÖLÜM 2

DOĞU AKDENİZ'İN ÖNEMİ ve ULUSLARARASI HUKUK BAĞLAMINDA DENİZ YETKİ ALANLARI ve HİDROKARBON SAHALARI

2.1. Doğu Akdeniz Bölgesi'nin Günümüzde Stratejik Önemi ve Keşfedilen Doğalgaz Rezervleri

Doğalgaz; havadan hafif kokusuz, renksiz ve yanıcıdır. Büyük yoğunluğunu oluşturan bileşen ise metan (CH₄), propan (C₃H₈), etan (C₂H₆) gibi moleküler hidrokarbonlardan meydana gelmektedir. Hafif hidrokarbonların yanında az miktarda da olsa karbondioksit, azot, ağır hidrokarbonlar, hidrojen, helyum ve sülfür de içerir (T.C Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2019). Petrol ise, organik maddelerin bozulup ısıya ve basınca maruz kalınması neticesinde meydana gelmektedir. Bileşiminde yer alan maddeler ise karbon ve hidrojen ile içerisinde az miktarda kükürt, oksijen ve nitrojen bulunmaktadır. Sıvı haldeki rafine edilmemiş petrole ham petrol, katı ve yarı katı halde bulunan katran ve ağır hidrokarbondan oluşan petrole ise zift, katran, asfalt ve benzeri isimler verilmektedir. Ham petrolün bileşenlerinde karbon ve hidrojen olduğu için hidrokarbon olarak da adlandırılmaktadır (Karakaş, 2019). Bu hidrokarbonlar dünyanın çeşitli bölgelerinde çıkarılmakta ve devletlerin topraklarında ve denizlerinde bulunması açısından değerli görülmektedir. 2000 yılından itibaren Doğu Akdeniz Bölgesi'nde keşfedilmeye başlanan hidrokarbonlar ile birlikte kıyı devletlerinin ilgisi de bölgeye daha çok artmıştır.

Doğu Akdeniz, Avrupa ve Afrika gibi iki büyük kıta ortasında stratejik bir bölgede bulunması ve birçok devletle çevrilmiş olması ve bu devletlerin sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi açıdan farklı konumlarda olmaları da göz ardı edilmemelidir. Bölge de yer alan devletlerin etkileşimleri, iletişimleri bölgede nasıl ortak bir strateji izleyecekleri önemlidir. Bölge de herhangi bir sorun, çatışma, savaş, güvensizlik veya iç savaş diğer devletlerin olumsuz yönde etkilenmelerine neden olmaktadır. Doğu Akdeniz, bu yönüyle birçok devletin sınırlarının birbirine yakın oluşuyla iç içe geçmiş bir yapıda görünmektedir. Devletlerin herhangi bir durumda barışçıl bir zeminin oluşması için harekete geçmeleri bölgeye nasıl pozitif etki ediyorsa, herhangi olumsuz bir durumda da bölgede domino etkisi oluşturarak negatif bir durum ortaya çıkabilmektedir. Bu açıdan birçok uygarlık ve medeniyete ev sahipliği yapmış olan bu bölgede zaman zaman sular durulmuş olsa da, bazı dönemde bu sular ısınmış ve bölge ülkelerinin çatışma ve anlaşmazlık yaşamasına neden olmuştur. Bölge dışı ülkelerin bile bu alanlara müdahale ettiği görülmüştür. Bu duruma açıklık getirilecek olursa, bölge dışı ülkelerin bölgede herhangi bir soruna veya tam tersi oluşabilecek bir barışçıl anlaşmaya dâhil olmaları çıkarınadır. Bu durum, bölge de kendini göstermek ve çıkar noktasında payını maksimum kılarak pastadan büyük bir pay alma çabaları olarak görülebilmektedir. Türkiye; Doğu Akdeniz Bölgesi'nde düzeni sağlamak için atılımlarda bulunmakta ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile enerji iş birliği açısından koordineli bir şekilde çalışmalarına devam etmektedir. Uluslararası Hukuk çerçevesinde ve dış politika da aktif bir şekilde hareket etmekte ve bu doğrultuda izolasyonist politikalar izlemeyip faaliyetlerini bölgesel anlaşmalar yaparak ortaya koymaktadır.

Petrol ve doğalgaz denilince de coğrafik olarak insanın aklına Kuzey Afrika, Ortadoğu ve Doğu Akdeniz gelmektedir. Ortadoğu Bölgesi'ni, dış devletler için cazibe merkezi kılan en

önemli yanı enerji kaynaklarıdır. Küresel güçlerin, enerji kaynakları için Ortadoğu'ya her dönem ve zamanda ilgileri artmış ve pastadan pay alma girişimlerinde bulunulmuştur. Bu savın geçerliliği için, Doğu Akdeniz için de aynı şey ifade edilmektedir. Fakat bu durum Ortadoğu'yu cazibe merkezinden çıkartarak yeni ilgi odağının Kıbrıs Adası ve çevresi olduğunu göstermemektedir. Çünkü küresel güçler için Ortadoğu'yu daha önemli kılabilen Doğu Akdeniz'dir. Bu bağlamda petrol ve doğalgazın jeopolitik merkezi, İskenderun-Süveyş-Basra üçgeni de ele alındığında; Kıbrıs Adası tüm geçişleri kontrol altına alabilecek bir jeopolitik konuma sahiptir (Kedikli & Çalağan, 2017:129). Doğu Akdeniz'in birçok devletle kıyısı bulunması, Dünya'da çok önemli bir statüde olması ve birçok bölgeyle ve ülkelerle bağlantılı olması bakımından bölgede yaşanan gelişmeleri önemli kılmaktadır. Bölgeyi tam olarak tanımlamak, anlamak ve analiz etmek için yaşanan olayları takip etmek gerekmektedir. Bölgenin tanımına baktığımızda;

Akdeniz Bölgesi, sanıldığından daha geniş bir coğrafi alana sahiptir. Bölgenin günümüzde en geniş tanımlaması; Slovenya, İtalya, Hırvatistan, Karadağ, Bosna-Hersek, Yunanistan, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Arnavutluk, Suriye, İsrail, Lübnan, Mısır, Filistin, Libya, Türkiye, Suriye ve Tunus kıyılarıyla çevrilmiş olup Tunus'taki Bon burnu ile Sicilya Adası'nın batıya doğru uzanan Lilibeo Burnu arasında mevcut bulunan hattın doğusundaki yer alan bölgeyi ifade etmektedir (Tuna F. , 2020:74). Doğu Akdeniz ve Ortadoğu; Dünya anakarasının merkezindedir. Bu iki bölge jeopolitik olarak Dünya'nın ortası olarak kabul edilmektedir. Uluslararası ticaretin bu bölgede yoğun olarak gerçekleştiği için de ön plana çıkmaktadır. Günümüzde Akdeniz Bölgesi'ne 20 ülkenin kıyısı bulunmaktadır. Bunlardan Malta, İspanya, İtalya, Bosna Hersek, Fransa, Slovenya, Arnavutluk, Cezayir, Tunus, Fas'ın Batı Akdeniz'e kıyıları mevcut iken; Türkiye, Yunanistan, Lübnan, Filistin-Gazze, İsrail, Suriye, Libya, Mısır, GKRY ve KKTC'nin Doğu Akdeniz'e kıyıları bulunmaktadır (Kedikli & Çalağan, 2017:122).

Bölge de 8 önemli havza bulunmaktadır. Bunlar; Latakia Havzası, Judea Havzası, Levant Havzası, Kıbrıs Havzası, Erastoshenes Yükseltisi, Nil Delta Havzası, Zağros alanı ve Batı Arap alanıdır. Hidrokarbon keşifleri açısından bu havzaların önemi artmaktadır. Geçmişten bugüne hidrokarbon üretimi ise çoğunlukla Batı Arap alanı, Zağros alanı ve Nil Delta Havzası'nda gerçekleşmektedir (Alptekin, 2015:3). Doğu Akdeniz'de doğalgaz yataklarının keşfedilmesi, enerji açısından umut verici bir gelişmedir. Ancak keşfedilen kaynakların kıyı devletleri arasında sorunların kaynağı olabileceği de düşünülmektedir. Leviathan Havzası'nda bilinen hidrokarbon yataklarının çoğu İsrail deniz alanında yer alsa da Lübnan, Suriye, Gazze ve Kıbrıs deniz alanlarında da enerji ile ilgili bulgular mevcuttur (Inbar, 2020:3).

Doğu Akdeniz tarihten günümüze stratejik konumunu her zaman koruyan ve her dönem ve zaman da güç mücadelesinin yaşandığı bir alan olmuştur. Son zamanlarda gerek bölgede yaşanan olaylar ve gelişmeler sonrasında birçok ülkenin ilgi duyduğu bir bölge haline gelmiştir. Doğu Akdeniz, zengin doğal kaynaklara sahip Arap yarımadası, üretim açısından güçlü bir konumda olan Asya ve Afrika Kıtası'nın, enerji ve ham madde yönünden gelişmiş ülkelerin bulunduğu ve ithalatının fazla olduğu Avrupa Kıta'sının yer aldığı bir bölgedir (Kakışim, 2017:439). Enerji, ticaret aktarımı ve ulaşımında önemli bir konumda olup

merkezi bir alandır. 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra Mısır'ın, 1969 yılında bölgede doğalgaz arama ve keşif girişimlerinden sonra, bölge de birçok alanda yeni rezervlerin bulunmasıyla gelişen süreç Doğu Akdeniz Bölgesi'nin dünya gündeminde önemli bir konuma yükseltmiş ve yeni gelişmelerle bu konumunu koruyan bir durum ortaya çıkmıştır (Yorulmaz, 2019:80). Dünya'da keşfedilmiş hidrokarbon rezervlerinin yaklaşık %43-47'lik kısmı, Hazar Havzası ve Ortadoğu Bölgesi'nde bulunmaktadır. Doğu Akdeniz, bu bölgeler içinde önemli transit geçiş noktasıdır. Petrol ve doğalgaz kaynakları konusunda stratejik bir konumda olan bölge, coğrafik alanında onarım halinde faal veya kapatılmış 14 petrol ve doğalgaz boru hattını barındırmaktadır. Dolayısıyla rezervlerin dünya pazarına deniz taşımacılığı ve boru hatları ile aktarılıyor olması, bölgeyi enerji ulaşımı konusunda merkezi bir konum olma özelliği kazandırmıştır (Öztekin, 2020:8).

ABD Jeolojik Araştırmalar Merkezi (USGS-U.S Geological Survey) 8 Nisan 2010 tarihinde yayımladığı raporda; Suriye, İsrail ve Lübnan arasında kalan önemli bir bölge olan Levant Havzası'nda 3,45 trilyon metreküp doğalgaz ve diğer bir veriye göre ise; 1,7 milyar varil petrol olduğu tahmin edilmekte ve bu raporda yer almaktadır. Tahmin edilen bu rakamlar, Doğu Akdeniz Bölgesi'nde zengin hidrokarbonların yer aldığını öne sürmektedir. Bu tahmini veriler ele alınıp hesaplama yapıldığında, Dünya'nın en büyük hidrokarbon yataklarından birinin Doğu Akdeniz Bölgesi'nde olduğu ifade edilmektedir (Ercümen, 2016). Nil Havzası'nda 1,8 milyar varil petrol ve 223 trilyon kübik feet (6,3 trilyon metreküp) doğalgaz ve sıvılaştırılmış gaz olarak ise 6 milyar varil olduğu tahmin edilmektedir. Kıbrıs Adası'nın çevresinde, değerinin 400 milyar olduğu 8 milyar varil petrol olduğu da açıklanmıştır. ABD Jeolojik Araştırmalar Merkezi tarafından belirtilen diğer önemli gelişme ise Herodot olarak adlandırılan bölge ve Girit'in güneyindeki alanda, biri 1,5 diğeri ise 2 trilyon olmak üzere bölgede toplam 3,5 trilyon metreküp doğalgaz olduğu tahmin edilmiştir (Yaycı, 2020:15).

Doğu Akdeniz'de 1999 yılından 2015'e kadar keşfedilen rezervler, tablo 1'de yer almaktadır. En büyük rezervin Mısır, 2015 yılında Zohr Bölgesi'nde keşfetmiştir. İsrail tarafından 2009 yılında Tamar'da 283 ve 2010 yılında ikinci büyük rezerv Leviathan'da 509 milyar metreküp doğalgaz keşfedilmiştir. Dördüncü büyük rezerv ise Güney Kıbrıs Rum Yönetimi tarafından 2011 yılında Afrodit Bölgesi'nde 198, beşinci büyük rezerv ise; Mısır tarafından Batı Nil Havzası'nda 140 milyar metreküp doğalgaz olarak keşfedilmiştir. İsrail keşfettiği büyük rezervler dışında, kendi deniz alanında az miktarlarda da olsa farklı bölgelerde doğalgaz keşfini sürdürmüş ve bu süreçte İsrail'in hidrokarbon arama süreçlerinde başarılı sonuçlara ulaşmıştır. İsrail ile ihtilafli olan Filistin ise; Gazze Marine' de 2000 yılında 28,3 milyar metreküp doğalgaz keşfetmiştir. Doğu Akdeniz Bölgesi'nde 1999-2015 yılları arasında tablodan da görüleceği üzere toplam keşfedilen doğalgaz rezerv miktarı ise 2 Trilyon 206 milyar metreküp'tür. Bu durum değerlendirildiğinde Doğu Akdeniz Bölgesi, keşfedilmemiş hidrokarbon yataklarına da sahiptir.

Tablo 1. Doğu Akdeniz’de Keşfedilen Rezervler

Ülkeler	Tarih	Doğalgaz Sahaları	Rezerv Miktarı (Milyar Metreküp)	Üretim Yılı
GKRY	2011	Afrodit	198	2019
Mısır	2015	Zohr	850	2017
	2015	Batı Nil Havzası	140	2017
	2015	Atoll	42.5	2018
	2015	Nooros	19.8	2016
İsrail	1999	Noa	1.4	2012
	2000	Mari-B	25	2004
	2009	Dalit	14.1	2013
	2009	Tamar	283	2013
	2010	Leviathan	509	2019
	2011	Dolphin	2.2	2019
	2012	Shimshon	8.4	-----
	2012	Tanin	33.9	2020
	2013	Kariş	50.9	2020
Filistin	2000	Gazze Marine	28.3	2017

Kaynak: Aksoy (2016:3).

2.2. Uluslararası Deniz Hukuku ve Doğu Akdeniz

20.yüzyılda yeni dünya düzenini oluşumu açısından ele almak ve incelemek, uluslararası deniz hukukunun ortaya çıkması yönünden önemlidir. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra kapitalist düzen çökmediği gibi iki kutuplu yeni bir dünya düzeni oluşmuştur. Batılı devletlerin lideri ve hegemonyası olarak ABD ve Sosyalist yapıların öncüsü olarak Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ortaya çıkmıştır. Bu iki devlet zaman zaman yumuşama dönemi yaşamışlarsa da belirgin bir şekilde Batı ve Doğu bloğunun oluştuğu ve bir yarışın ortaya çıktığını göstermiştir. Batı bloğunda yer alan devletlerin, sosyalist yapıya sahip olan devletleri demokrasiyle bütünleşmemiş devlet yapıları olarak görmekteydi. SSCB’nin önderliğinde Doğu bloğu ülkeleri ise, batılı devletleri sömürgeci ve kapitalist bir düzenin kurucuları olarak görmekteydi.

Bu dönemi incelerken dönemin bağımsız ve egemen devletlerin az olması ve blokta yer alan devletlerin tam olarak kendi güç ve egemenliğine sahip olmaması, uluslararası deniz hukuku açısından bir faktör olarak ele alınabilir. 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra uluslararası deniz hukuku ile ilgili yapılan çalışmalar ve ortaya çıkan antlaşmalar neticesinde denizlere yeni kurallar ve maddeler getirilmiştir. 1990’lı yılların başında SSCB’nin çökmesi ve birçok devletin bağımsızlığına kavuşması neticesinde egemen ve bağımsız devlet sayısı da artmıştır. Bu durumda deniz alanlarının paylaşımı ile ilgili yeni

kuralların oluşması ve belirsizliklerin giderilmesi gereği ortaya çıkmıştır. Denizlerde herhangi bir ihtilaf olmaması için ortaya koyulan antlaşma maddelerine riayet edilmesi gerekmektedir. Bu açıdan ortaya çıkabilecek herhangi bir sorun ve tartışma da ise uluslararası deniz hukukunun kurallarının geçerli hale gelmesi önem kazanmıştır.

Denizlerdeki durum ile ilgili uzun bir zaman diliminde bir antlaşma metninin ortaya çıkmaması ile ilgili önemli birkaç neden ortaya çıkmaktadır. Bu nedenlerden birincisi, deniz alanlarında gerginlik, sorun ve çözülemeyecek durumların oluşmaması ve büyük bir ihtilaf ve tartışmanın ortaya çıkmamasıdır. İkincisi ise, 1945 yılında BM'nin kurulduğu sıralarda 50 civarında bağımsız devlet bulunurken, bu sayı 20.yüzyılın başlarında daha az sayılardaydı. Bu nedenle deniz yetki alanlarını kullanabilecek devlet sayısı az olduğundan devletlerin, uluslararası ilişkiler açısından denizlerde ortak bir mekanizma şeklinde hareket etmesi zor olmamıştır. Bu durumda herhangi yazılı bir antlaşmanın yapılması gereği de duyulmamıştır. Fakat İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan yeni dünya düzeninde ise denizlerin önemi artmıştır. Savaşta deniz yoluyla ordulara ikmal yolu oluşturulması ve savaşta deniz hâkimiyetini elinde tutanın gücünü pekiştirmesiyle, savaşı en az zararlarla atlatabilen devletler kazançlı çıkmıştır. Devletlerin hem askeri hem de ticari açıdan denizleri kullanması ve deniz ticaretinin gelişmesi, deniz alanlarının kullanım amaçlarının belirgin bir şekilde artmasını sağlamıştır. Bu alanlarda düzenlemelerin yapılması ve bu düzenlemelerle kalıcı bir şekilde ortaya çıkacak antlaşmaların oluşması gereği de ortaya çıkmıştır (Çakmak C. , 2014:169).

1958 yılında, yüzyıllar boyu örf ve âdet olarak gelişen deniz hukukunun genel kabul görmesi ve yazılı bir biçim vermek, kuralları sağlamlaştırmak için yeni istekleri cevaplamak amacıyla “Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Konferansı” İsviçre'nin finansal merkezi olan Cenevre'de toplanmıştır. Konferans sonunda Cenevre Deniz Hukuku Sözleşmeleri imzalanmıştır. BM teşkilatının denetimi altında 1958 yılında imzalanan Kıta Sahaneliği Konvansiyonu, Karasuları ve Bitişik Bölge Konvansiyonu, Canlı Kaynakların Korunması ve Açık Denizlerde Balıkçılık ile Açık Denizler Konvansiyonu hakkındaki 4 sözleşme, karasuların genişliği ile ilgili bazı konulara tam olarak çözüm getiremediği ve kısa süre de bazı ihtiyaçlara cevap veremediğinden dolayı 1960 yılında “Birleşmiş Milletler İkinci Deniz Hukuku Konferansı” Cenevre'de tekrardan toplanmış fakat bu konferans sonunda önemli bir netice alınmadan dağılmıştır. Bu nedenle bir dizi görüşmelerin ardından 1974'te Venezuela'nın Başkenti Karakas'ta düzenlenen konferans 11 dönem devam etmiş ve 9 ek, 320 maddeden oluşan nihai “Deniz Hukuku Sözleşmesi” 1982 yılında ortaya çıkmıştır (İlgaz, 2009:41-44).

Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi, dünya denizlerinde ve okyanuslarında kaynakların tüm kullanımlarını düzenleyen kapsamlı bir hukuk düzeni ortaya koymaktadır. Denizler ve okyanus uzayının tüm sorunlarını yakından ilişkili ve bir bütün olarak ele almaktadır. Sözleşme 10 Aralık 1982 yılında Jamaika Montego Körfezi'nde dünya devletlerine imzaya açılmış ve 119 devlet tarafından imzalanmıştır. Bu durum tüm yasal, politik sistemleri ve ekonomik kalkınma dâhil, dünyanın tüm bölgelerini temsil eden 150'den fazla ülkenin katılımıyla gerçekleşmiştir. BMDHS, kabul edildiği sırada denizlerin ve okyanusların kullanımına ilişkin kurallar tek bir araçta toplanmıştır. Her ülkenin isteği

doğrultusunda yeni rejimler ve yasal kavramlar da ele alınarak deniz hukukunu daha da geliştirilmesi için ortaya önemli bir çerçeve sunmaktadır (Oceans & Law of the Sea United Nations, 2020). 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi yürürlüğe girdikten sonra, deniz alanlarında olası sorunların ve deniz alanlarında ortaya çıkabilecek ve çözülemeyecek konuları çözüme kavuşturmak yetkileri arasında yer almıştır. Günümüzde Doğu Akdeniz Bölgesi'nde sadece teamül ilkeleri uygulanarak sorunların çözülemeyeceği ortadayken, Uluslararası Deniz Hukuku çerçevesinde yazılı hukuki metindeki yer alan kurallara bölgede tam olarak riayet edilmemektedir. Bu açıdan Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) ve Kıta Sahanlığı kavramları konusunda ciddi sorunlar ortaya çıkmakta ve beraberinde uyuşmazlıkları ve anlaşmazlıkları da getirmektedir.

Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne göre bir devletin ilan ettiği MEB alanı, coğrafi koordinatlara ilişkin listeler ve harita yayımlanarak bir nüshasını BM Genel Sekreterine tevdi etmesi gerekmektedir. Sahilleri karşı karşıya veya bitişik, devletler arasında MEB sınırlandırması bir sorun olarak ortaya çıkabilmektedir. Bu konuyla ilgili olarak Uluslararası Adalet Divanı (UAD) taraflar arasında uzlaşılacak bir anlaşma ile ortaya çıkan ve gelişen sorunun giderilmesi belirtilmekte ve vurgu yapılmaktadır. Ayrıca MEB'in tek taraflı olarak ilan edilemeyeceği ile ilgili bir düzenleme yer almamaktadır. Bu açıdan Doğu Akdeniz Bölgesi'nde sahildevletlerin MEB'lerini ikili anlaşmalar ya da tek taraflı olarak ilan ettikleri görülmektedir. Türkiye ise bölgede MEB ilanında bulunmamıştır. Suriye, GKRY İsrail ve Lübnan MEB ilanında bulunan sahildevletlerin arasında yer almaktadır. (Aksoy, 2016:10).

2.3. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Bölge Devletleriyle Anlaşmalar Yapması ve Kıyı Devletleri Arasında Yaşanan Deniz Alanları Sorunları

Münhasır Ekonomik Bölge, bir kıyı devletin kendi karasuları esas hattından başlamak koşuluyla, 200 deniz mili açığa kadar gidebilen deniz bölge alanında, toprak altında, deniz yatağında, su altında kıyı devletine ekonomik haklar verebilen bir bölgedir (Kütükçü & Kaya, 2016:85). BMDHS'nin 56. ve 60. maddelerinde kıyı devletin hakkı olan, söz edilen MEB alanında canlı ve cansız kaynakları araştırabildiği gibi tesisler veya suni adalar da kurulabilmekte ve kurulan bu tesis veya suni adaların kendisine ait karasuları olamamaktadır. Tesis ve adayı inşa eden kıyı devletin MEB'ini, Kıta Sahanlığı'nı ve karasularını etkilememekte ve kıyı devletin MEB üzerinde mevcut olan hakları ekonomik nitelikte haklar olmaktadır (BMDHS, 2001:18-19). Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, bölge de doğal kaynakları keşfedip çalışmalara başlamak üzere 5 Nisan 2004'te bir kanun yürürlüğe koyarak 200 mil genişliğinde MEB ilan etmiştir. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, MEB ilanının ardından bölgede 2005 yılından itibaren çalışmaları da hızlandırmıştır. Aynı yıl içerisinde doğalgaz keşfi için sismik araştırmalar yapmak üzere Kıbrıs Adası'nın güneyinin parsellenmesi için ruhsatların hazırlanması sürecini başlatmıştır. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin, bölgede bu şekilde hareketlenmesi ve sismik ve sondaj faaliyetlerini de artırmasıyla, Doğu Akdeniz'e kıyısı olan ülkelerle anlaşmalar yapmaya başlamıştır (Cankara Y. , 2016:31-32).

2.3.1. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin kıyı devletleri ile ilişkileri

Doğu Akdeniz yarı kapalı bir havza görünümüne sahiptir. Bu bölgede deniz yetki alanlarının belirlenmesinde sorunların çözümü için sahil devletlerin ideal bir ortamda görüşmeleri elzemdir. Tüm sahil devletlerin barışçıl olarak bir zemin oluşturmaları ve devletlerin katılımıyla yapılabilecek bir sınırlandırma antlaşması sorunları da minimuma indirebilecektir. Fakat kıyı devletlerin bölgede böyle bir düzenleme için pek yanaşmadıkları bilinmektedir. Bu nedenle Güney Kıbrıs Rum Yönetimi; 2003'te Mısır, 2007'de Lübnan ve 2010 yılında İsrail ile MEB antlaşmaları imzalamıştır. (Özgen C. , 2018:37). Fakat 2007 yılında Lübnan ve GKRY ile arasında imzalanan anlaşma, Lübnan Parlamentosu tarafından onaylanmayınca yürürlüğe girmemiştir. 2010 yılında ise, Lübnan denizdeki petrol ve doğalgaz kaynaklarının araştırılması ile ilgili bir kanun çıkartmış ve GKRY ile 2007 yılında imzalamış olduğu deniz yetki alanlarının sınırlandırma anlaşmasının, Lübnan Meclisi'nin onaylamamış olmasını önemsiz duruma getirecek bir adım olarak bu tarihte kendisine ait olan deniz kullanım alanının belirlenmiş olan haritayı Birleşmiş Milletler'ine bildirmiştir. Ayrıca Lübnan bu alanlarla ilgili olarak 2017 yılında çıkardığı bakanlar kurulu kararı ile, Rus Firması NOVATAC'e 4.ve 9. sahalarda ve İtalyan firması ENİ ile Fransız firması TOTAL'e petrol arama ruhsatı vermiştir. Fakat bu gelişmelerden sonra İsrail bu duruma tepki göstererek 9. parselin kendine ait olduğunu belirtmiştir (Alper, 2020:33).

Bölgede bu tür girişimler şüphesiz keşfedilecek hidrokarbonlardan en büyük payı elde etmek içindir. Fakat bölgenin dinamik hali ve her an gelişebilecek süreçler, bölgenin potansiyelini ve dengelerini değiştirebilmektedir. Nasıl ki bir devlet yönetimi, toplumunu korumakla yükümlü olduğu gibi suç işleyenleri de gereken cezayı vermekle yükümlüdür. Bir devletin adalet, hak, hukuk, kurallar çerçevesinde bir toplum yönetimi var ise; Doğu Akdeniz'de de uluslararası hukukun ilkeleri geçerli olmaktadır. Nitekim bölgede yapılan antlaşmalar ilerleyen süreçte değişime uğrayabilmekte ve yapılan antlaşmalar hangi devletler arasında yapılırsa, uluslararası hukuk kuralları göz ardı edilmeden ve başka devletlerin hakkı ihlal edilmeden gerçekleştirilmesi bölgenin barışçıl yönüne etki edebilecektir. Bölgede paylaşım yönünden bir çözüme ulaşılamıyorsa, ortak çözüm için bir masa etrafında toplanılması ve antlaşmalar yapılması pozitif bir durumun ortaya çıkmasına zemin hazırlayabilecektir. Bazı devlet liderlerinin yönetimde yer değiştirmesi, iyi ilişkiler sürdürdüğü ve antlaşma yaptığı devletlerle ilişkilerin olumsuz seyretmesine neden olmaktadır. Bu durum bölgeyi etkileyebilmekte ve gelişen süreç bölgenin daha fazla dinamik yapıya dönüşmesine neden olmaktadır. Örneğin; Hüsnü Mübarek rejimi ile iyi ilişkiler sürdüren Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Mısır yönetiminin başına geçen Muhammed Mursi ile iyi ilişkiler geliştirememiştir.

Yeni Mısır Hükümeti; Türkiye ile iyi ilişkiler sürdürmek istemiş ve yeni politikalar geliştirerek, Mısır'ın 2003'te imzaladığı MEB Antlaşması'nı feshettiğini bildirmiştir. Fakat 2010 yılında ortaya çıkan Arap Baharı birçok devletin yönetiminde değişmesine neden olmuştur. Mısır yönetimi de Arap Baharı'ndan etkilenmiştir. Halkın isteklerini karşılamak için yeni hükümete süre veren cuntacılar Muhammed Mursi'nin başarısızlığını öne sürerek yönetime darbe yapılmış ve halkın seçimiyle başa gelen bir devlet adamı

yönetimden indirilmiştir. Başa geçen Abdülfettah Es-Sisi; Muhammed Mursi'nin aksine, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile iyi ilişkiler sürdürmeye devam etmiştir. Bölge de sismik ve sondaj faaliyetlerini sürdürmek için Güney Kıbrıs Rum Yönetimi; Mısır Hükümeti ile tekrardan görüşmelere başlamış ve 12 Aralık 2013 yılında MEB antlaşması yeniden imzalanmıştır (Cankara Y. , 2016:31-32).

Kıbrıs Adası'nın güneyindeki deniz alanlarında keşfedilen doğalgaz rezervleri Yunanistan'ın enerji güvenliği açısından çok önemlidir. Kıbrıs Adası'nda garantör bir ülke olan Yunanistan, enerji üretimi yetersizliğinden dolayı hidrokarbon ithal eden bir ülke konumundadır. Her geçen dönemde enerjiye bağımlılığı artan Yunanistan'ın doğalgaza talebi ilerleyen yıllarda gittikçe artabileceği öngörülmektedir (Tsakiris T. , 2014:10). Kıbrıs Adası'nın güneyinde Afrodit ve Calypso sahasında keşfedilen doğalgaz rezervleri, Yunanistan için umut verici olmaktadır. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin bu sahalarda işleyebileceği doğalgaz rezervleri, Yunanistan'a ulaşımını sağlanabilirse, enerji tüketiminin büyük bir bölümü karşılanabilecektir. Böylece Yunanistan; Doğu Akdeniz'den bağlantılı bir hatla enerji güvenliği sağlanması kolaylaşacaktır. Bu açıdan projeler yürütülse de, bölgede her an gelişebilecek bazı etkiler ve değişimler bu projelerin oluşumuna izin vermemektedir. Yunanistan öncelik olarak Kıbrıs Adası'nın sorunları çözümünde öncü bir aktör olabildiğinde, kıyı devletleri ile yapılabilecek görüşmeler ile birlikte olumlu bir sonuca ulaşılabileceği belirtilmektedir.

2.3.2. Türkiye ve Yunanistan arasında yaşanan Ege Denizi Kıta Sahaneliği Sorunu

Adalar ve denizlerden kaynaklanan sorunların uluslararası hukuk kuralları açısından çözümü ve bu kuralların yetersizliği, devletlerin bu kuralları kendilerine göre farklı şekilde yorumlanmalarına yol açabilmektedir. Bu nedenle Türkiye; Ege Denizi'nde yaşanan sorunların bir bütün halinde uluslararası yargıya götürülmesini savunurken, Yunanistan ise Ege Bölgesi'nde yaşanan sorunun sadece kıta sahanlığı paylaşılması olduğu iddiasını savunmakta ve bu açıdan tek bu sorunun uluslararası yargıya götürülmesini ileri sürmektedir (Çelikkol & Karabel , 2017:28). Bu açıdan Türkiye ve Yunanistan arasında yaşanan önemli gelişmelerde biri, Ege Denizi'nde yaşanan kıta sahanlığı meselesidir. Lozan Antlaşması ile birlikte Ege Denizi'nde karasuların genişliği üç mil olarak ifade edilmiştir. Yunanistan ise, bölgeyi kontrolü altına almak için bazı dönemlerde girişimlerde bulunmuştur. Yunanistan bu sınırı 1936 yılında Türkiye ise, 1964 yılında altı mile çıkarmıştır. Yunanistan bazı dönemlerde karasularını altı milden on iki mile çıkaracağını açıklamış ve Türkiye bu tutuma karşı çıkmıştır (Yalçın O. , 2021:23).

Yunanistan'ın bu girişimi, 1982 yılında imzalanan 3. Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne, Türkiye'nin taraf olmadığını ve bu nedenle hukuki bir zemine oturtmaya çalışmaktadır. Bu sözleşmede her devletin kendi karasularını belirleme hakkına sahip olduğu gibi bu sınır ve miktarın on iki mili aşmayacağı ifade edilmiştir (Pazarcı, 1986:89). Bu nedenle tek taraflı olarak bu kararın uygulanamayacağı açıktır. Çünkü on iki mil azami bir rakamdır. Bu açıdan doğal bir hak olarak görülmesi mümkün değildir. Ayrıca 8 Haziran 1995 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) yer alan tüm partilerin ortak bir şekilde hazırladığı bir bildiri ile Yunanistan'ın; Ege Bölgesi'nde karasularını 6 milin ötesine

çıkarması durumunda savaş sebebi sayılacağı belirtilmiştir (Kuran, 2006:122). Ayrıca Türkiye; Ege Denizi'ni coğrafik olarak iki ülke arasında kalmış ‘‘yarı kapalı’’ bir deniz olarak görmektedir. Bu nedenle BMDHS'nin 122 ve 123. maddelerinde yarı kapalı veya kapalı özellikteki denizlere kıyısı olan devletlerin kendilerine ait olan hakların kullanmasında iki ülkenin iş birliği içinde olmaları gerektiği ifade edilmektedir. Bu doğrultuda Türkiye; Ege Denizi'ne yönelik on iki millik karasuları genişliğinin bu kural çerçevesinde doğrudan uygulanamayacağını belirtmektedir (BMDHS, 2001:39).

BMDHS'nin 300. maddesinde ise, sözleşmede yer alan taraf devletler, işbu sözleşmede tanınan yetkileri, serbestleri ve hakları kötüye kullanılmasını oluşturmayacak bir şekilde kullanılması gerektiği yer almaktadır (BMDHS, 2001:42). Bu açıdan Türkiye ve Yunanistan Ege Denizi'nde karşılaştıkları sorunları doğru bir politika ile çözümleyemedikleri için kendi iç sorunlarından dolayı dondurma yolu tercih edilmiştir. Bu nedenle iki ülke arasında artan ekonomik ve siyasi iş birliği gelişmesi 1999 yılından itibaren daha gelişmiştir. Bu açıdan siyasi ilişkilerle gelişen ekonomik ve enerji süreci iki ülkenin yararına görülmektedir. Fakat Türkiye ve Yunanistan Ege veya Doğu Akdeniz Bölgesi'nde bazı dönemlerde sorunlarla karşılaşmaya devam etmektedir. Bu sorunların çözülmesi ve ikili ilişkilerin daha fazla gelişmesi için iki ülkenin ortak bir şekilde ve doğru bir politika ile bu sorunların çözülmesi gerekmektedir (Çelikkol & Karabel , 2017:29).

2.3.3. Türkiye ve Yunanistan arasında Meis Adası Sorunu

Günümüzde Doğu Akdeniz Bölgesi'nde önemli sorunlardan bir tanesi de, Türkiye'nin güneyinde yer alan bir Yunan adası olan Meis Adası sorunudur. Osmanlı Devleti tarafından asırlardır elde tutulan bu ada, stratejik yönden önemli bir adadır. Son dönemlerde Yunanistan ve Türkiye'nin, Meis Adası çevresinde hidrokarbon arama faaliyetlerini gerçekleştirmesi iki ülkeyi karşı karşıya getirmiştir. Türkiye; Yunanistan'ın Meis Adası üzerinde geniş bir şekilde Kıta Sahaneliği anlamında bir yetki doğurmadığını belirtmektedir. Yunanistan adanın kendi Kıta Sahaneliği'na dâhil olduğunu ifade etmekte ve kendi egemenlik haklarının bulunduğu bir alanda haklarını kullanmaktan geri durmayacağını ifade etmiştir. Bu nedenle Türk yetkililer tarafından, Yunanistan'ın öne sürdüğü tezler kabul edilmemektedir. Nitekim yüzölçümü 10 kilometrekareden az olan adanın 40 katı kadar kıta sahanlığı alanına sahip olunamayacağını ve Yunanistan'a uzak olan bu adanın, Kıta Sahaneliği'na dâhil edilmesi uluslararası hukuka aykırı olarak görülmektedir. Ayrıca Yunanistan; Türkiye ve Libya'nın Doğu Akdeniz'deki deniz yetkilendirme anlaşmasını da tanımamaktadır (Yılmaz, 2020:35).

Zengin hidrokarbon yataklarının yer aldığı bölge ve bölgede yer alan devletlerin böyle bir zenginlikten ödün vermeyeceği açıktır. Bu nedenle Kıta Sahaneliği'nin doğurduğu haklar çerçevesinde hareket edilmeye çalışılsa da, Yunanistan tarafından adalar üzerinden yeni tezler oluşturulması bölgeyi etkilemiştir. Yunanistan'ın öne sürdüğü bu tezler hukuk dışı görülmüş ve bölge de yer alan devletlerin, gerekli haklar ve kurallar çerçevesinde hareket edilmesinin daha yararlı olabileceği nitelendirilmiştir.

Bölgede gelişen olaylar ve genel olarak Türkiye ve Yunanistan ilişkiler çerçevesinde, Yunanistan Başbakanı Kiriakos Miçotakis, Atina'da; AB Konseyi Başkanı Charles Micheli ağırladıktan sonra, Doğu Akdeniz ile ilgili söylemlerini dile getirmiştir. Türkiye

ile deniz yetki alanlarının belirlenmesi ve gerginliğin sona ermesi için masaya oturmaya hazır olduğunu belirten Miçotakis, Türkiye'nin tutumuna karşı şu ifadeleri kullanmıştır. “Türkiye ile varılacak bir anlaşmanın uluslararası hukuk kurallarına saygı çerçevesinde hareket edilmesi ve Türkiye'nin sadece Kıbrıs Cumhuriyeti'ne ve ülkesine değil, Avrupa ülkelerine karşı davranış ve söylemlerinin yanlış olduğunu, bölgedeki sorunların sona ermesi için anlaşma sağlanması gerekmektedir. Anlaşma sağlanmadığı takdirde Lahey Adalet Divanı'na götürülmesini” ifade etmiştir (Berberakis, BBC, 2020)

2.3.4. İsrail ve Lübnan'ın Deniz Yetkilendirme Sorunu

İsrail'in; Lübnan'dan duyduğu tehditlerinden biri Hizbullah Örgütü'dür. Bu örgüt kuruluşundan itibaren İsrail'i hedef almıştır. Parti niteliğinde kurulan bu örgüt Lübnan'da kurumsal bir faaliyet de sürdürmektedir. Hizbullah Örgütü, faaliyetleri neticesinde bazı devletler tarafından terörist olarak anılmakta, İsrail ise böyle bir yapılanmanın Lübnan'da sorunların artabileceğini ileri sürmektedir. Deniz alanlarında herhangi bir paylaşımın sorunlara dönüşmesinde Hizbullah Örgütü'nün etkisinin olduğu, barışçıl bir zemin ve paylaşımının olmamasını da bu örgüte bağlamaktadır (Nathanson & Levy, 2012:61).

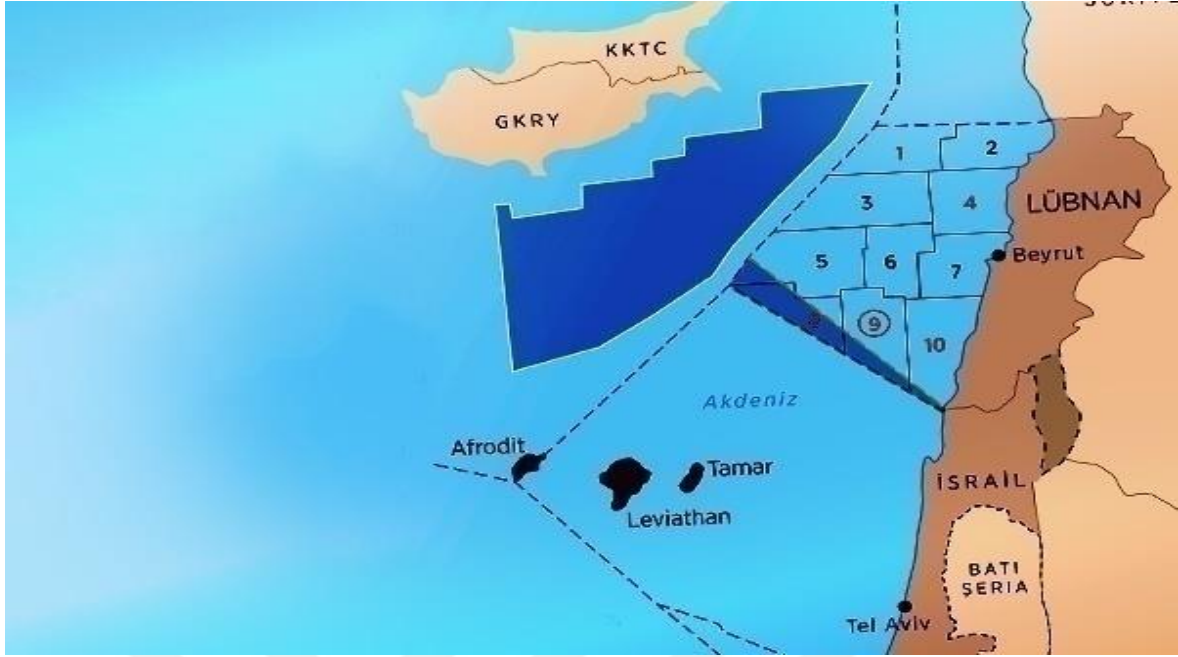
Lübnan'ın karmaşık siyasi yapısı ve yaşadığı iç savaş, ülkenin ekonomik ve siyasi yapısını olumsuz yönde etkilemiştir. Doğu Akdeniz gibi stratejik bir noktada bulunan bu iki ülkenin girişimleri, Güney Lübnan meselesi ve Hizbullah ile ortaya çıkan sorunların çözülmesi siyasi yönden olumlu gelişme sağlayabilecektir. Nitekim Lübnan'ın kendi bölgesinde hidrokarbon keşfi, ülkesine ekonomik ve siyasi yönden katkı sağlayabilse de, İsrail ile devam eden sorunlar tam bir çözüme kavuşmadığı sürece kara alanında ve deniz alanında anlaşmazlıklarından ortadan kalkmayacağı görülmektedir.

23 Kasım 2011'de Türkiye Enerji Bakanı Taner Yıldız, “GKRY ve İsrail'in; Doğu Akdeniz'deki petrol ve gaz aramalarının yasadışı olduğunu ve Kıbrıs ve İsrail arasındaki Münhasır Ekonomik Bölgesi'nin sorgulanmasını” istemiştir. Ayrıca Lübnan; İsrail MEB alanında keşfedilen doğalgaz sahalarına da karşı olduğunu ifade etmiştir. Lübnan ve İsrail'in deniz yetki alanlarının tam olarak belirlenmesi için Lübnan, mevcut deniz alanı için Birleşmiş Milletleri'ne itirazda bulunmuştur. Lübnan yetkililerinin BM'ne itirazlarının nedeni, İsrail tarafından keşfedilen gaz rezervlerinin bir kısmı, Lübnan'ın MEB alanında bulunmasıdır. İsrail ise Lübnan'ın öne sürdüğü bu tezleri reddetmektedir. İsrail yetkilileri tarafından yapılan resmî açıklamaya göre “Lübnan'ın; BM'ne sunduğu sınır, İsrail MEB alanı ile çakışmamakta ve keşfedilen doğalgaz rezervlerinin Lübnan'ın MEB alanında bulunmadığı” belirtilmiştir (Murinson, 2012:3-4).

Aşağıdaki harita da gösterilen kısımda ise, İsrail tarafından Lübnan'ın MEB alanının bir bölümü ihlal edildiği gösterilmektedir. Haritada, Lübnan'ın MEB alanında yer alan 8,9 ve 10 numaralı parsel alanlarının ihlal edilmesiyle, Lübnan bu duruma tepki göstermiş ve ihlal edilen bölgelerde İsrail'in faaliyet de bulunmamasını talep etmiştir.

Şekil 2. İsrail ve Lübnan'ın Deniz Yetkilendirme Sorunu

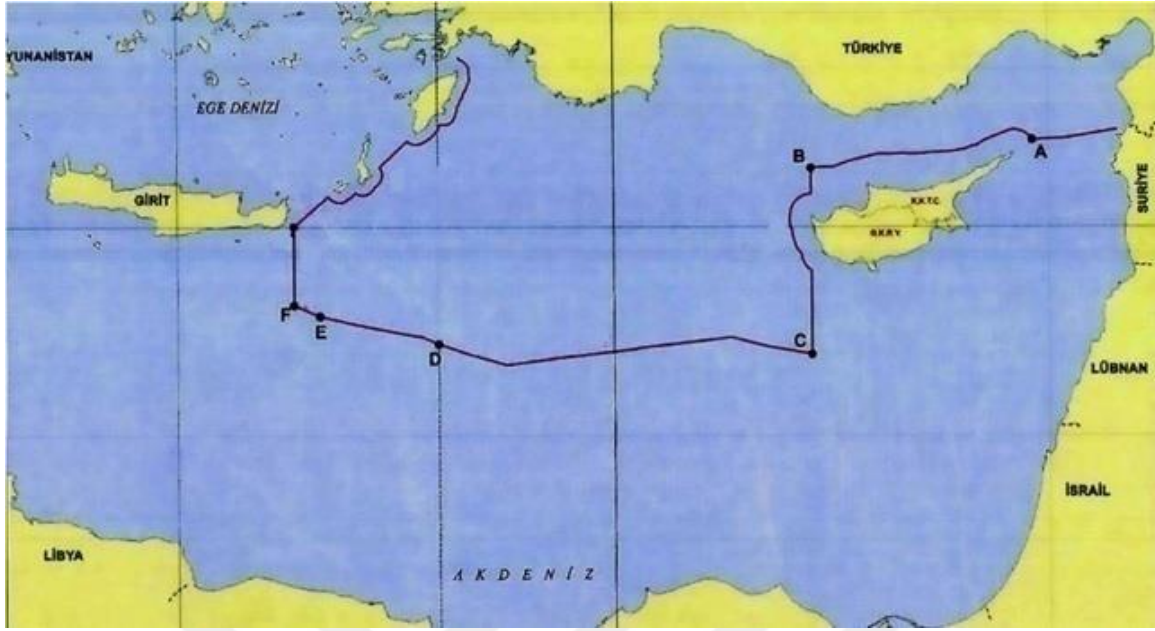
Kaynak: Timetürk (2019).

İsrail ve Lübnan ile arasında yaşanan sorunlardan biri de Doğu Akdeniz’de, Nisan 2019’dan beri İsrail için faaliyetlerde bulunan Panama bandrollü bir geminin 27 Kasım’da Lübnan deniz alanında 7-18 dakika süresince kalmasıdır. İki ülke arasındaki deniz ve kara sınırlarının çözüme kavuşturmak için görevli olan BM Lübnan Geçici Görev Gücü ise bu yaşanan olayı görmezden gelmiştir. Tel Aviv’in tutumu ise, tartışmalı deniz sahasında, petrol ve doğalgaz hacmi ile ilgili veri topladığını öne sürerken, yaşanan bu olayda Lübnan’ın; BM’ne başvurulması gerektiğine işaret edilmiştir (Timetürk, 2019).

2.4. Türkiye’nin Doğu Akdeniz’deki Kıta Sahaneliği Anlaşmaları ve Libya ile İlişkileri

1982 BMDHS’nin 76. maddesine göre; Kıta Sahaneliği, bir kıyı devletinin kıyıya bitişik ama karasularının ilerisindeki deniz tabanı ve altındaki cansız varlıkların keşfedilmesi için araştırma ve çalışmalar yapılması ve keşfedilen cansız varlıkların işletilmesi konusunda, kıyı devletinin bölgede hak sahibi olduğu deniz yetki alanıdır. Bu bölge alanında, devletin kıyı çizgisinden itibaren 200 deniz mili uzaklığa ve daha da ileriye gidebiliyorsa, karasularının genişliğinin başladığı esas hatlardan itibaren 350 deniz milini veya 2500 metre derinliğinin noktalarını birleştiren, 2500 metre eşderinlik hattından itibaren 100 deniz milini geçmeyecektir (BMDHS, 2001:26-27).

Şekil 3. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Tarafından Paylaşılan Doğu Akdeniz'deki Kıta Sahanlığı ve Sınırları Gösteren Harita

Kaynak: TRT Haber (2019).

Dışişleri Bakanlığı İkili Siyasi İşler ve Denizcilik-Havacılık- Hudut Genel Müdür Vekili Büyükelçi Çağatay Erciyes, tarafından paylaşılan, Türkiye'nin; Doğu Akdeniz'deki Kıta Sahaneliğini ve sınırlarını gösteren harita A, B, C, D, E, F harfleriyle Türkiye'nin hakkı olan bölgelerine işaretleme yapıldığını göstermektedir. Çağatay Erciyes'in paylaştığı haritada (A-B) alanı 2011 yılında Türkiye ve KKTC arasında imzalanan Kıta Sahaneliği Sınırlandırma Anlaşmasını, (C-D-E) alanı Türkiye ve Mısır'ın arasında ana karalar arası ortay hattı ve (E-F) alanı ise 2019 yılında Türkiye ve Libya arasında Akdeniz'de imzalanan anlaşmayı göstermektedir (TRT Haber, 2019).

Kıta Sahaneliği Sınırlandırması Anlaşması, New York'ta düzenlenen BM Genel Kurul toplantıları sırasında, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ile KKTC Cumhurbaşkanı Derviş Eroğlu arasında 21 Eylül 2011'de imzalanmıştır. Bu anlaşma, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin haklarını göz ardı eden, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ne karşı ortaya koyduğu davranışlardan vazgeçirmeye yönelik bir önleyici tedbir niteliği taşımaktadır. Başbakan Erdoğan yaptığı açıklamada ise "imzaladığımız bu anlaşma ile KKTC'nin; Doğu Akdeniz'deki kıta sahanlıklarının bir bölümü, uluslararası hukuka uygun olarak ve hakça ilkeler dikkate alınarak 27 coğrafi koordinatın birleştirilmesiyle elde edilen bir çizgiyle sınırlandırılmıştır" (Şahin İ. , 2020:60).

Şekil 4. Türkiye ve KKTC Arasında 21 Eylül 2011 Yılında New York'ta İmzalanan Kıta Sahanlığı Sınırlandırma Anlaşması

Kaynak: Yalım (2018).

Türkiye ve KKTC'nin bu girişimi önem arz etmektedir. Bölgeye kıyısı olan devletlerin gerekli hak ve çıkarlarını korumak için misilleme yapmak kaçınılmaz olabilmektedir. Deniz alanları, 1982 yılından sonra belirli kurallara dayanarak uluslararası hukuk çerçevesinde değerlendirilmiştir. Devletlerin deniz alanlarını kullanım ile ilgili herhangi bir sorun ve anlaşmazlık durumunda bölgede sular ısınmaktadır. Bölgede oluşabilecek ve artabilecek tehdit veya risklerin oluşmaması için gerekli anlaşmalar devreye girmekte ve bu anlaşmalar ile sorunlar aşılmaya çalışılmaktadır.

Kıbrıs Adası'nın doğal kaynakları her iki kesimin hakkı olduğu vurgulanmaktadır. Bu nedenle Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti arasında imzalanan Kıta Sahanlığı Sınırlandırma Anlaşması, bölgede sondaj faaliyetlerinin başlamasıyla adada var olan Kıbrıs Türklerinin çıkarlarını ve haklarını korumak için atılmış bir adımdır. Adanın eşit ortağından biri olan Kıbrıs Türkleri her konu da olabileceği gibi deniz alanlarında yer alan doğal kaynakların araştırılması, keşfedilmesi, işletilmesi ve çalışmalarına devam edilmesinde meşru ve eşit hakka sahiptir. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, bölgede ihtilafı ve sorunların artmasına yönelik girişimlerden kaçınmaktadır. Karşılıklı olarak iyi niyet ve diyalogla bölge de gelişen sorunların çözümü için Kıbrıs Türk Tarafı 24 Eylül 2011 ve 29 Eylül 2012'de BM Genel Sekterine, bölgede barış ve ortak paylaşımının oluşması için Rum tarafına iletilmesi için bir beyanda bulunmuştur. Adada yer alan halkların, çıkarların ortak bir payda da paylaşılması için iki taraf arasında hakkaniyetin ön planda olması belirtilmiştir. Ancak Güney Kıbrıs Rum Yönetimi bu girişime olumlu yanıt vermemiş ve devam eden müzakere sürecinde adada tek yanlı hareket ederek faaliyetlerine devam etmiştir (KKTC Başbakan Yardımcılığı ve Dışişleri Bakanlığı, 2014).

2.4.1. Türkiye-Libya ekonomik ve siyasi ilişkileri

Türkiye; Libya ve halkıyla geçmişe dayanan köklü ilişkilere sahiptir. Osmanlı Dönemi'ne değinen iki ülke halkları arasındaki ilişkiler, 24 Aralık 1951 yılında bağımsızlığını ilan eden Libya'nın; Türkiye tarafından hemen tanınmasının ardından tesis edilen ilişkilere yeniden

ivme kazandırmıştır. Libya'daki ilk Türk Büyükelçisi 4 Eylül 1953 yılında görevine başlayan Celal Karasapan'dır. Yakın dönemde, Kuzey Afrika ve Ortadoğu'yu etkisi altına alan Arap Baharı; Libya'da da etkisini göstermiştir. 42 yıl gibi uzun bir süre Libya yönetiminin başında olan Muammer Kaddafi yönetimine darbe yapılmış ve 17 Şubat 2011 devriminin ardından Türkiye; Ulusal Geçiş Konseyi'ni "Libya Devleti'nin ve halkının" tek temsilcisi olarak tanımıştır" (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2019). Libya bağımsızlığını kazandıktan sonra, Kuzey Afrika Bölgesi'nde prestijli bir konuma yükselmiştir. Libya önemli bir petrol ülkesidir. Ülkenin yüzölçümü 1.760.000 kilometrekaredir. Libya nüfus azlığı nedeniyle, petrolün kişi başına düşen miktarı ile en üst sıralarda yer almaktadır. Bu durum Libya halkını ilgilendiren bir özelliktir. Petrol ve doğalgaz üretimi, nüfus azlığı ve önemli bölgeleri coğrafyasında bulundurmasıyla uluslararası arenada dikkat çeken bir devlettir. Petrol şirketlerinin dili ile Libya; Cezayir gibi kaliteli ve en tatlı petrole sahiptir. Bu nedenle Libya'da başlayan olaylar ve siyasi sorunlar doğal olarak ABD, İngiltere, İtalya ve Fransa gibi devletleri ilgilendirmektedir (Bozkurt, 2013:9).

2.4.2. Libya'nın Türkiye ile ticari ilişkileri ve petrol üretimi

Libya'nın başlıca ticaret ortakları; Fransa, Çin İspanya, İtalya ve Türkiye'dir. İhracat kalemleri ise; kimyasallar ve petrol ürünleridir. Başlıca ithalat kalemleri; gıda ürünleri, makineler, elektrikli ve elektronik aletlerdir. Türkiye'nin; Libya'ya ihraç ürünleri; ilaç, tekstil ürünleri, mücevherat, mobilya ve aksesuarlardır. Libya'dan başlıca ithal ürünleri ise; hurda metaller, altın ve ham petrol ürünleridir. Türkiye'nin; Libya ile 2014-2019 arası ikili ticari ilişkileri aşağıda yer almaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2019).

İki devlet arasında gelişen ticari ilişkilerde 2014 yılında ihracat değeri 2 milyar 60 milyon dolar iken, bu rakam 2015 yılında düşmüş ve 2016, 2017 yıllarında ihracat değeri düşmeye devam etmiştir. 2018 yılında ikili ticari ilişkilerde ihracat payı artmış ve 2019 yılında 2 milyar dolara yaklaşmıştır. İthalat değerlerinde ise çok büyük artışlar yaşanmamıştır. 2014 yılında 249 milyon dolar iken, 2015, 2016 yıllarında düşüş yaşamaya devam etmiş ve 2018, 2019 yıllarında tekrardan ithalat değeri artmıştır. Bu açıdan Türkiye'nin ihracat değerlerini artırdığı yıllarda tekrardan ithalat rakamlarının artışa geçtiği tabloda görülmektedir.

Tablo 2. Türkiye ile Libya'nın İkili Ticari İlişkileri (2014-2019) (Milyon ABD doları)

Yıl	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2014	2.060	249	2.309	1.811
2015	1.420	196	1.616	1.224
2016	906	161	1.067	745
2017	880	248	1.128	632
2018	1.498	367	1.865	1.131
2019	1.963	478	2.441	1.485

Kaynak: T.C. Dışişleri Bakanlığı (2019).

Tablo 3. Uluslararası Enerji Ajansı Verilerine Göre Dünya Ham Petrol Rezervleri (2020).

Ülke	Rezerv (Milyon Varil)	Ülke	Rezerv (Milyar Varil)
Venezuela	303.806	Çin	26.023
Suudi Arabistan	258.600	Katar	25.244
İran	208.600	Brezilya	13.000
Kanada	170.300	Cezayir	12.200
Irak	1475.019	Ekvador	8.273
Kuveyt	101.500	Norveç	8.122
Birleşik Arap Emirlikleri	97.800	Angola	7.783
Rusya	80.000	Azerbaycan	7.000
Libya	48.363	Meksika	5.800
ABD	47.053	Umman	5.373
Nijerya	36.890	Sudan	5.000
Kazakistan	30.000	Hindistan	4.605

Kaynak: Uluslararası Enerji Ajansı, Ham Petrol Rezervleri (2020).

Libya, dünya petrol rezervleri yönünden 9.sırada yer almaktadır. OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü)'e göre; Libya dünya petrol rezervinin %4,1'ine sahiptir. Her ne kadar son zamanlarda petrol üretiminde düşüş yaşasa da, yeni doğalgaz sahalarını keşfetmesiyle hidrokarbonlar açısından öncü ülkelerden biri olmaya devam etmektedir. Libya'nın hidrokarbonlar açısından zenginliği, Türkiye ilişkilerine de olumlu etkisi olmaktadır (Kurban, 2020).

2.4.3. Türkiye ve Libya Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılması Anlaşması

Türkiye, Doğu Akdeniz Bölgesi'nde diğer devletlerin etki alanına girmemek ve gücünü ortaya koymak için, bölgede iyi ilişkiler sürdürdüğü devletlerle deniz yetki alanlarının sınırlandırılması anlaşması yapmıştır. 2011'de Kıbrıs ile yaptığı deniz yetki alanlarının sınırlandırılması anlaşmasının ardından, Kasım 2019'da petrol ve doğalgaz üretiminde Kuzey Afrika Bölgesi'nde önde gelen devletlerden biri olan Libya ile deniz yetki alanlarının sınırlandırılması anlaşması imzalamıştır.

Türkiye'nin bu girişimi diğer ülkelerin dikkatini çekmiştir. Bölgede diğer ülkeler kendi aralarında yaptığı antlaşmalar ve ileri dönük planları, Türkiye'nin; Libya ile yaptığı anlaşma ile sekteye uğramıştır. Nitekim Türkiye'nin; Libya Hükümeti ile yaptığı anlaşma ve kıta sahanlığı alanlarının belirlenmesi uluslararası hukuka aykırı olmamakla birlikte rasyonel bir girişim olarak nitelendirilmektedir. Çünkü Türkiye'nin 2004'te BM'ne

bildirdiği kıta sahanlığı alanı ile Libya ile yapılan anlaşmanın hukuki açıdan bir sorun olmayacağı ifade edilmektedir. Bu girişimle Türkiye'nin eşitlik ilkesi, coğrafi üstünlük ve hakkaniyet çerçevesinde bölgede diğer ülkelerle de müzakerelere açık olduğunu ortaya koymuştur. Bu anlaşma ile Yunanistan'ın; Girit'ten Meis'e kadar olan bölge ile Mısır ve GKRY ile yapılan anlaşmanın hukuki temeli zayıflamıştır (Tuna F. , 2020:81).

Türkiye; Libya ile ilişkilerini iyi sürdürmek ve Doğu Akdeniz'deki menfaatlerini korumak için, Libya'nın meşru siyasi iktidarını açıktan ekonomik, siyasi ve askeri anlamda destek vermiştir. Türkiye'nin; Doğu Akdeniz'de petrol ve doğalgaz kazanımları gerçekleşebildiğinde, hidrokarbonlar yönünden zengin olan bir devlet ile anlaşma yapması kendi lehine iyi avantajlar sunmaktadır. Ayrıca jeopolitik açıdan, kazanımları olduğu da görülmektedir. Bu doğrultuda Türkiye'nin bu politikasıyla, bölgedeki kaynakların kontrolü ve Dünya'nın etkin bir şekilde kullanılan ticaret yollarının dağıtımını konusunda rekabet halindeki ülkeler için önemli bir girişimdir.

Türkiye'nin; Deveboynu Burnu'ndan ve Libya'nın, Mısır sınırından Derne'ye kadar uzanan kıyıları karşılıklıdır. Türkiye ve Libya'nın deniz yetki alanlarını sınırlandırması, Anadolu ve Afrika Kıtası sahilleri arasında ortay hat esas alınarak yapılması her iki devletin doğal hakkıdır. Bu durum iki ülkenin çıkarına hizmet etmektedir. Libya'nın; Türkiye dışında başka bir devletle benzeri bir anlaşmaya girişmesi dezavantaj olarak görüleceğinden, Türkiye ile deniz yetkileri sınırlandırması anlaşması yapması daha rasyonel bir karar olmaktadır. Libya'nın; Yunanistan yerine Türkiye ile anlaşma yapması 16.700 km² daha fazla bir alana sahip olmasını sağlamıştır. Bu durum Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile Yunanistan'ın deniz yetki alanları anlaşması yapması gibi bir imkânı da ortadan kaldırmıştır. Bölgenin dikkatini çeken bu durum diğer devletlerin ileriye dönük projelerini de etkilemiştir. Seville Haritaları ve Eas-Med projelerinin gerçekleşme ihtimali zayıflamış ve Türkiye bu girişimi ile bölge de varlığını güçlendirmiştir (Yaycı, 2020:47-48). Güney Kıbrıs Rum Yönetimi lideri Nikos Anastasiadis, Türkiye'nin bölgede daha dinamik bir şekilde yayılmacı bir politika izlediğini, Libya ile imzaladığı Deniz Yetkilendirme Anlaşması'nın Uluslararası Deniz Hukuk'u ilkelerini ve kurallarını reddettiğini ifade etmiştir. Rum Lider Yunan Nea Gazetesi'nde, bölgedeki gelişmelerle ilgili şu ifadeler yer almış ve bölge ile ilgili Türkiye'nin tutumuna değinmiştir. "Türkiye, şantaj metoduyla uluslararası hukuku kendi keyfi yorumuyla dayatmaya çalışıyor" yorumlarında bulunmuştur. Doğu Akdeniz'de sıcak bir çatışma olur mu? sorusuna ise; Rum Lider "gerginliği düşürmek için çalışıyoruz" söylemlerinde bulunmuş ve bölge için görüşlerini dile getirmiştir (Hürriyet, 2021). Rum Liderinin bu söylemlerine karşın, Türkiye ve Libya'nın birbirine bakan kıyıları ve Dışişleri Bakanlığı tarafından belirtilen E-F ortay hattı esas alınarak yapılan anlaşma, Birleşmiş Milletler tarafından onaylanmıştır. 11 Aralık 2019'da BM'ne sunulan, Türkiye-Libya Anlaşması'nın onay metninde "Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin 102. Maddesi esas alınarak anlaşmanın, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği tarafından sekreterliğe kaydedildiğini onaylar. 'Türkiye ve Libya Anlaşması'nın BM tarafından onay tarihi ise 30 Eylül 2020'dir. Bu durumda uluslararası hukuka aykırı herhangi bir ihlal olmadan anlaşmanın geçerliliği ortaya konulmuştur (BBC, 2020). Türkiye'nin; Libya ile yaptığı anlaşmaya dair harita aşağıda yer almaktadır.

Şekil 5. Türkiye ve Libya'nın Karşılıklı Kıta Sahanlığı Alanları

Kaynak: Berberakis (2020).

2.5. Doğu Akdeniz Bölgesi'nde Parsellenmiş Hidrokarbon Saha Alanları ve East-Med Projesi

Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, bölgedeki zenginliklerden yararlanmak için harekete geçmiş kıyı devletleriyle de görüşmelere başlamıştır. İlk olarak adada tek taraflı hareket ederek, Yunanistan ile birlikte 1982 yılında deniz alanlarının düzenlemesi ve hukuksal bir boyut kazandırılarak imzalanan, Deniz Hukuk Konferansı kapsamında; Münhasır Ekonomik Bölge ilanı ve tesis etme girişiminde bulunmuştur. Bölgede Lübnan ve Mısır ile MEB anlaşmaları yapmış ve Suriye'de yaşanan siyasi istikrarsızlığa rağmen bölgedeki hidrokarbonlardan istifade etmek için Suriye ile görüşmelere devam etmiştir. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi bu tavırla bölgede daha etkin ve aktif olarak girişimlerini sürdürmek istemiştir. Lübnan ile MEB sınırlandırmasına ilişkin anlaşma imzalandıktan sonra 26 Ocak 2007'de bir yasa ile Kıbrıs Adası'nın güney tarafını 13 parsel bölmüş ve Lübnan ve Mısır ile çizdiği sınırların içerisinde bu parsellerin alanlarında 13 adet petrol arama ruhsat sahası ilan etmiştir (Güler, 2018). GKRY'nin bu tutum ve davranışlarıyla birlikte ada da tek taraflı hareket etmiştir. Kıbrıs Adası'nı temsil ettiğini ileri sürmesi ve büyük bir bölümünde yaşayan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin haklarını göz ardı ederek 7 numaralı parsel alanının ihaleye açılması, Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde rahatsızlıklara neden olmuştur (Önder & Akıncı, 2020:4) Doğu Akdeniz Bölgesi stratejik olarak Ortadoğu hidrokarbonlarının, Avrupa'ya güvenli bir şekilde ulaşımını sağlayan önemli bir enerji hattıdır. Bu nedenle deniz dibi enerji kaynaklarına sahip olmasıyla son derece önemli bir deniz alanıdır. Bölgenin doğal zenginliği, birçok devletin ilgisini de çekmeyi başarmıştır. Bölgede bulunan zenginlikten istifade etmek için devletler, gerekli haklarını ileri sürerek MEB ilan etmiştir. Devletlerin bölgesel olarak Doğu Akdeniz'e kıyıları bulunmaları ve buldukları bölgede MEB ilan etmeleri doğal haklarıdır. Türkiye ise bölgede MEB ilan etmemiştir. Bölgedeki hakkını savunmak ve ortaya çıkacak karmaşıklığa son vermek için kıta sahanlığından doğan haklarını kullanmaktadır.

Antalya Körfezi ve İskenderun dışında ruhsat verilen alanlarda Türkiye'nin faaliyetleri ve çalışmaları, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi tarafından kabul edilemez ve uluslararası hukuka

aykırı olduğu ifade edilmiştir. Türkiye, bu tepkilere rağmen geri adım atmamış ve hakkı olan bölgelerde çalışmalarını artırarak devam etmiştir. Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO), Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nden aldığı ruhsat ile bölgede sismik arama faaliyetlerinde bulunmuştur. TPAO, bölgede çalışmalarını hızla genişleterek Ekim 2008-2011 yılları arasında iki boyutlu sismik arama çalışmalarını yürütmüştür. Ekim 2011'den sonra ise üç boyutlu sismik arama çalışmalarına devam etmektedir (Özgen C. , 2013:109).

Doğu Akdeniz Bölgesi'nde deniz alanlarının sınırlandırmasına ilişkin çeşitli anlaşmalar yapılmasıyla ve bu anlayış içerisinde çeşitli yabancı şirketlere doğalgaz, petrol arama ve çıkartmak için ruhsat verildiği bilinmektedir. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin bu tutumlarına karşı adadaki Türk varlığının göz ardı ve haklarının ihlal edilmemesi için Türkiye ve KKTC Kıta Sahanlığı Sınırlandırması Anlaşması ile bölgede var olduklarını ortaya koymuştur (Çağırın, 2011). Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti arasında imzalanan Kıta Sahanlığı Sınırlandırma Anlaşması ile KKTC, 2011 yılında TPAO'ya kendi hakları çerçevesinde A, B, C, D, E, F, G, H bölgelerinde sondaj yapma ve hidrokarbon keşfi için ruhsat vermiştir. 13 parsel, Türk tarafının TPAO'ya verdiği ruhsat alanları, Rum tarafının ruhsat verdiği parseller, Türkiye ile Kıbrıslı Rumlar arasında Kıta Sahanlığı ve ihtilaf alanlar aşağıda gösterilmektedir. Doğu Akdeniz'de parsellerin yer aldığı harita incelendiğinde; bölgede sorunların ve anlaşmazlıkların artabileceği nedenlerden biri de çakışan parsel alanlarıdır. Aşağıdaki harita da görüldüğü gibi 1,4,5,6,7 numaralı parsel alanlarının bir kısmı Türkiye'nin 2004 yılında BM'ne bildirdiği Kıta Sahanlığı alanıyla çakışmaktadır. Bu duruma tepki gösteren Türkiye, kendi bölgesinde yabancı petrol şirketlerin girişimlerine izin vermeyeceğini ve hakkı olan bu bölgelerde arama yapacağını belirtmiştir. Diğer bir ihtilaf alan ise, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin hakkı olan alanlar; 1,2,3,8,9,12,13 parsel alanlarında yaşanmaktadır. Bu doğrultuda Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin ilan ettiği 13 parsel alanında sadece 10 ve 11 numaralı parsel alanlarında ihtilaf yaşanmadığı gözlenmektedir. Bölgede parsel alanlarında ihtilafın yaşanması ve tam olarak çözüme kavuşamaması bölgede yer alan enerji şirketlerini de endişeye sürüklemektedir.

Şekil 6. Doğu Akdeniz'deki GKRY tarafından Oluşturulan 13 Parsel ve ihtilaf Parseller

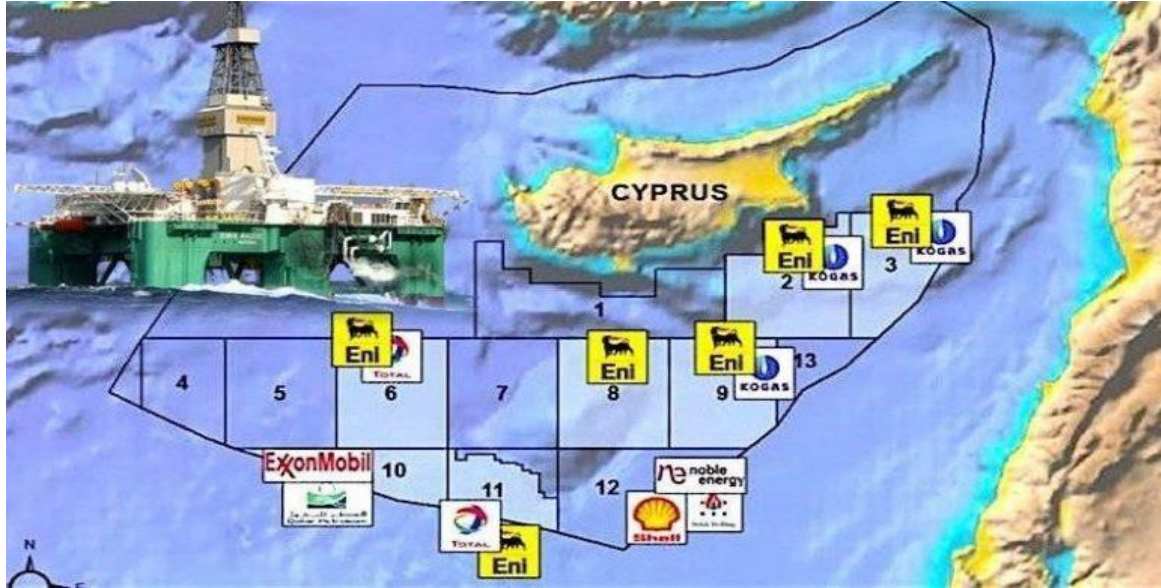

Kaynak: BBC (2019).

Aşağıdaki haritada ise, hangi parselde hangi enerji şirketinin bulunduğu ve ruhsat verildiği gösterilmektedir. Türkiye'nin Kıta Sahaneliği'nin çakıştığı 6 numaralı parselde İtalya Enerji Şirketi Eni ile Fransa Enerji Şirketi Total faaliyetlerini sürdürmektedir. KKTC'nin hak talep ettiği alanlar olan 2,3,8,9 numaralı alanlarda, Eni ile Güney Kore Enerji Şirketi Kogas yer almaktadır. 12 numaralı parsel alanında ise Noble Enerji, Shell, Delek yer almakta ve 10 numaralı parsel alanında Amerika Enerji Şirketi Exxon Mobil ile Qatar Petroleum ve son olarak 11 numaralı parsel alanında ise Total ve Eni enerji şirketleri faaliyetlerini sürdürmektedir.

Şekil 7. Kıbrıs'ın Güneyindeki 13 Parselde Yer Alan Petrol Şirketleri

Kaynak: Taşçıoğlu (2020).

2.5.1. Doğu Akdeniz Boru Hattı (East-Med) Projesi

İsrail, 2009 yılında Tamar'da 283 milyar metreküp ve 2010'da Leviathan Bölgesi'nde 509 milyar metreküp doğalgaz keşfetmiştir. Ayrıca İsrail Noa, Mari-B, Dalit, Dolphin, Shimshon, Tanin ve Kariş bölgelerinde de az miktarlarda olsa doğalgaz keşfetmiştir (Yorulmaz, 2019:81).

İsrail keşfettiği doğalgaz rezervlerini işletip, kullanıma hazır hale getirdikten sonra yapılan projelerle doğalgazını Avrupa'ya ulaştırmak istemektedir. Bölge de diğer bir aktör olan GKRY ile birlikte çevre ülkelerinden kendisine yakın olan Yunanistan ve Mısır ile bu projeyi gerçekleştirme peşindedir. 2012 yılında ilk olarak İsrail; GKRY ve Yunanistan ile bir anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşma ile İsrail; Kıbrıs açıklarında keşfedilen doğalgazın Yunanistan'a ulaştırılması planlanmıştır. Bu nedenle Doğu Akdeniz Boru Hattı Projesi (East-Med) gündeme gelmiş ve bölgede projenin gerçekleştirilmesi için çoklu ortaklıkların ve görüşmelerin önü açılmıştır. Yapılan görüşmeler ve toplantıların sonucunda East-Med projesine dair güzergâhların çizildiği ve haritanın oluşturulduğu da ortaya çıkmaktadır. Bu anlaşma, Türkiye ve KKTC'nin dikkatini çekmiş ve Türkiye'nin; GKRY'ni tanımaması ve bölgede stratejik bir aktör olmasını istemediği için de rahatsızlık duymuştur (Kahraman, 2019:432). Türkiye ve İsrail arasındaki ilişkilerin normalleşme sürecine girilebilecek bir dönemde ise, iki ülke arasındaki ilişkilerin olumlu seyretmesi durumunda yeni bir boru

hattı projesi için müzakerelerin yapılabileceği kanısı da ortaya çıkmıştır. Ancak Türkiye-İsrail boru hattının mümkün olabilmesi için hâlihazırda olumlu ilişkileri olan ve projeler yürüten Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin de bu duruma olumlu bakması gerekmektedir.

East-Med Projesi; bölge de iyi ilişkiler yürütmek isteyen ülkelerin, hidrokarbonlardan kazanım elde edebilmek için öne sürdükleri bir projedir. Ancak İsrail, projeye katılmakla birlikte diğer bir alternatif olan Türkiye üzerinden hidrokarbonların belirli veya yeni bir hat üzerinden Avrupa'ya ulaşmasını da vurgulamaktadır. Diğer bir seçenek olan GKRY ve Yunanistan hattı, Avrupa devletleri tarafından da desteklenmektedir. Bu durumda İsrail; Leviathan ve Tamar'da keşfettiği doğalgazları işleme, faaliyete geçirilmesi için yapılacak olan zirve de Avrupa devletlerinin görüşlerini dikkate alması gerekmektedir. Atina ise, bölgede rolünü güçlendirmek ve projelerin faaliyete geçmesi için kararları etkilemek noktasında adım atmaktadır (Prontera & Ruszel, 2017:152).

2.5.2. East-Med Projesinin finansal ve teknik zorlukları

Doğu Akdeniz Boru Hattı Projesi, finansal ve teknik zorluklara sahip olmakta ve bölge devletlerinin bu seçeneği faaliyete geçirmek için antlaşmalar yapıldığı görülmektedir. Böyle bir projenin maliyetli olması konusunda hem fikir olsalar da, bölge de daha fazla hidrokarbon rezervlerinin ortaya çıkması durumunda uzun vadeli bir seçeneği temsil edebileceği öngörülmektedir.

Yunanistan'ın, açık denizlerinde gaz keşiflerinin gerçekleşmesi durumunda, Girit gaz sahalarından anakarasına her durumda bir boru hattının inşa edilmesi öngörülmektedir. Böylece East Med Projesi ile İsrail ve GKRY ile entegre edilen hattın, Yunanistan sahalarında muhtemel bir seçenek olacağı belirtilmektedir. 200 ile 800 metre derinliklerinde inşa edilecek hattın, yaklaşık 675 km'lik bir alt yapıya sahip olabileceği tahmin edilmektedir. Projeyi faaliyete geçirmek isteyen ülkeler, finansal zorlukların üstesinden gelinebileceği ve projenin faaliyete geçmesinin yararlı olabileceğini belirtmektedir. Bu hattın Kıbrıs'tan; Girit'e yıllık kapasitesi 28 milyar metreküp olmasıyla, her kilometre de 25 milyon ABD doları maliyeti olabileceği tahmin edilmekte ve Böylece Kıbrıs'tan; Girit'e kadar olan boru hattının tahmini maliyeti ise 20 milyar dolar civarındadır. Ancak bölge de başka doğalgaz keşiflerinin bulunması ve hat ile yeni planlamalar ve faaliyetlerin devreye girilmesiyle finansal zorluklarından üstesinden gelinebileceği öngörülmektedir (Tagliapietra & Mattei, 2013:20-21).

2.5.3. Türkiye'nin East-Med Projesine karşı tutumu

Bölgede yer alan devletler tarafından ortaya atılan aleyhte işlenen projelere, Türkiye'nin olumlu tutum ve davranışları olmamaktadır. Bu tür projelerin, bölgede suların ısınacağını ve istikrar sağlamayacağını hem Türkiye hem Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti tarafından ifade edilmektedir. Bir vatan parçasına sahip olan devletler, kara alanlarında toprağını savunduğu gibi denizlerde de hakkını savunmaktadır. Türkiye bu açıdan, Doğu Akdeniz Bölgesi'nde oluşabilecek tehditlere karşı hazırlık yaparak girişimlerde bulunmaktadır.

Bölgede Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, ortaya atılan ve tasarlanan projelerle dışlanmaya çalışılmakta ve Avrupa'da; başta Rusya olmak üzere enerji ihraç ettiği ülkelerin bağımlılığından kurtulması için bu tür projelere destek vermektedir. Doğu Akdeniz Boru

Hattı Projesi; İsrail, Mısır, Güney Kıbrıs ve Yunanistan'ın girişimleriyle oluşturulmuş bir projedir. Bu projenin ortaya atılmasında ve projenin değerlendirilmesinden sonra, Türkiye'nin dışlanması projenin birçok dezavantajını ortaya çıkartmaktadır. Bazı dezavantajları aşağıda yer almaktadır (Güney, 2019).

- 1.Siyasi ve ekonomik maliyeti çok yüksektir.
- 2.Projenin bünyesinde yer alan jeopolitik riskler nedeniyle uygulama açısından geleceği belirsizdir.
- 3.Doğu Akdeniz'de, Türkiye ve KKTC'nin hakları olduğu halde, bu projeden dışlamak ve var olan hakların yok sayıldığı için gayri-hukukidir.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan; KKTC'nin 37.kuruluş yıl dönümünde, Dr. Fazıl Küçük Bulvarı'nda Resmi Geçit Töreni'nde konuşma yapmıştır. Doğu Akdeniz Bölgesi'nde gelişmelere değinen Türkiye Cumhurbaşkanı konuşmasında; bölgedeki enerji kaynaklarının fırsat ve iş birliği çerçevesinde yürütülmesini ve iyi niyetlerinin karşılığının olması gerektiğini belirttikten sonra konuşmasına şöyle devam etmiştir. "Biz kimsenin hakkına, hukukuna el atmıyoruz. Sadece Rum-Yunan ikilisinin haklarımızı gasbetmesine engel olmaya çalışıyoruz. Sorunun çözümünün gerilimi daha da tırmandırmaktan değil, müzakere masasından geçtiğine inanıyoruz. Diplomasi ve müzakere, bizleri ortak noktada ulaştıracak en kısa yoldur. Kıbrıs Türklerinin de yer alacağı Doğu Akdeniz Konferansı önerimiz, bu irademizin samimi bir ifadesidir. Arzumuz AB'nin, uzattığımız eli havada bırakmaması, Avrupa dayanışması adına çözümü zorlaştıracak adımlardan imtina etmesidir." ifadelerinde bulunmuştur (Kaplan E. , 2020).

Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Doğu Akdeniz'deki barış ve istikrarının oluşması için hem Türkiye'nin hem de Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin bulunduğu bir masa etrafında toplanmayı önermektedir. Bunun dışında ortaya çıkabilecek projelere ve planlara karşı olunması ve sorunların artmaması için de uluslararası hukuk kuralları dâhilinde hakkaniyet ilkesi gözetilerek hareket edilmesini belirtmektedir.

Bu durumlar değerlendirildiğinde, bölgede kazan- kazan stratejisi yerine; İsrail, Mısır, GKRY ve Yunanistan tarafından ortaya konulan projelerde en iyi çıkar sağlanmaya çalışılmaktadır. Fakat projede Türkiye'nin dışlanarak oluşturulmak istenmesi rasyonel bir girişim olmadığını ortaya koymaktadır. Türkiye Cumhuriyeti, coğrafyasında petrol ve doğalgaz ile ilgili projeleri barındırmakta ve enerji ulaşımında deneyimli ve başat bir aktör olduğu bilinmektedir. İrrasyonel hareket edilmesi projeyi uygulanamaz bir hale getirmekte ve maliyetini yükseltmektedir. Ortak bir paylaşım noktasında uluslararası hukuk çerçevesinde hareket edilen bir proje ise, Türkiye'nin ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin projede yer almasını sağlayabilecektir. Böylece ortaya çıkan güzergâh, hidrokarbonların Avrupa'ya ulaşmasını daha kolaylaştırabilecektir. Bölgede önemli bir aktör olan Türkiye'nin göz ardı edilmesi ise, diğer devletlerin projeyi uygulayabilmesinde zorlukların ortaya çıkabileceği ve East-Med Projesini tasarladıkları gibi gerçekleştirse de, uluslararası hukuk kuralların ihlal edilebileceğinden projenin uygulanması zayıf görülmektedir. Türkiye'nin kendi körfezine sıkıştırılmak ve bölgeden uzaklaştırılmak için ortaya konulan projeler ve politikalar bölge ülkeleri tarafından ortaya çıkmaktadır. Seville

Haritası ve East-Med gibi projelerle, Türkiye; Antalya körfezine hapsedilmek istenmektedir. Türkiye, bu tür projelerin uluslararası hukuka aykırı olduğu gibi bölgede istikrar ve düzen sağlanamayacağını da vurgulamaktadır.

East-Med Projesinin uygulanabilirliğinin zayıf olmasının bir göstergesi de, bölgede yaşanan gelişmelerle birlikte ABD'nin projeden desteğini çekmesidir. Bu durum Yunan Kamuoyu ve projede yer alan kıyı devletlerini hayal kırıklığına uğratmıştır. ABD'nin; East-Med Projesine ilişkin çekincelerini gayriresmi (non paper) bir yazı ile İsrail, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Yunanistan'a ilettiği bildirilmiştir. ABD'nin proje ile ilgili ifade ettiği çekinceler arasında ise, projenin çevresel hassasiyetlere uzak olması ve ekonomik açıdan sürdürülebilir olmaması gösterilmiştir. Konuya ilişkin yer alan haberlerde, Washington'ın; Yunanistan'a gönderdiği bildiriye, East-Med Projesinin; Türkiye ile gerginliğe sebep olabileceği de ifade edilmiştir (Durul & Özcan, 2022). Aşağıda East-Med Haritası da yer almaktadır.

Şekil 8. East Med Projesi (Doğu Akdeniz Boru Hattı Projesi)

Kaynak: Tiryakioğlu (2016).

Bu doğrultuda bölgede oluşan sarmal ilişkiler belirsizliği de doğurabilmektedir. Projenin faaliyete geçmemesi ve maliyeti yüksek olmasından dolayı İsrail, bu olasılığı ele almakta ve diğer bir alternatif ve trans bir ülke olan Türkiye ile projeler yürütülmesinin daha rasyonel bulabilmektedir. Ayrıca East Med projesinin faaliyete geçmemesi ve kazanımları azaltacak finansal zorlukları olması diğer bölge ülkelerini de düşündürmektedir.

BÖLÜM 3

TÜRKİYE’NİN DOĞALGAZ-PETROL BORU HATLARI ve ENERJİDE EKONOMİK DURUMU

3.1. Türkiye’nin Enerji Ulaşımında Politikaları ve Doğalgaz-Petrol Boru Hatları

Türkiye coğrafi konum olarak jeostratejik öneme sahiptir. Enerji coğrafyası açısından sadece batı-doğu değil, ayrıca güney ve kuzey arasında terminal ve merkez olarak bulunan stratejik bir bölgede yer almaktadır. Dünya’nın doğal gaz ve petrol rezervlerinin %70’i, Türkiye’nin yakın coğrafyasında yer almaktadır. Bu açıdan enerji jeopolitiği yönünden en önemli hedeflerinden biri küresel bağlamda enerjide ticaret merkezi olabilmektir. Arz coğrafyasında yer alan Avrupa ülkeleri ve kaynak coğrafyasında yer alan ülkeler arasında bağlantıyı en iyi şekilde kurabilecek ülke de Türkiye’dir (Oral & Özdemir Ünal, 2017:953).

Türkiye Cumhuriyeti, coğrafyasında 7 bölgeye ayrılmış kuzeyi, güneyi, batısı ve doğusuyla verimli topraklara sahiptir. Trans bir ülke olduğu gibi, birçok ülkeyle de bağlantılı bir konumdadır. Bir Avrupa ülkesi olarak görülmekte ve aynı zamanda Balkanlar, Kafkaslar, Asya, Ortadoğu bölgelerine çok yakın coğrafi yapısı olması nedeniyle bölgesinde yer alan petrol ve doğalgaz hatları da önemli olmaktadır.

Petrol ve doğalgaz açısından fakir bir konumda olsa bile, bölgesinde yer alan boru hatları ve diğer ülkelere enerji ulaşımında deneyimli bir ülkedir. Türkiye, denizlerinde başta Doğu Akdeniz olmak üzere Karadeniz ve Adalar Denizi’nde mevcut haklarından vazgeçmeyeceğini beyan eden, bildiren ve bu alanda çalışmalarını sürdürmektedir. Bu yönüyle hem denizlerinde hem de kara alanlarında var olabilecek zenginliklere kavuşursa, bu yönde çalışmalarını hızlandırabilecek ve işletilebilecek potansiyele ve tecrübeye daha fazla sahip olabilecektir. Bu deneyimlerinden hareketle enerji ulaşımında Türkiye’nin rolü çok önemli olmaktadır. Bölgesinde yer alan doğalgaz boru hatları da sırasıyla aşağıda verilmiştir (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı).

1. Rusya-Türkiye Doğalgaz Boru Hattı (Batı Hattı)
2. Doğu Anadolu Doğal Gaz Ana İletim Hattı (İran- Türkiye)
3. Mavi Akım Gaz Boru Hattı
4. Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattı
5. Türkiye Yunanistan Doğalgaz Enterkoneksiyonu
6. Türk Akım Gaz Boru Hattı Projesi
7. Trans-Anadolu Doğalgaz Boru Hattı Projesi

Şekil 9. Türkiye'nin Doğalgaz Boru Hatları

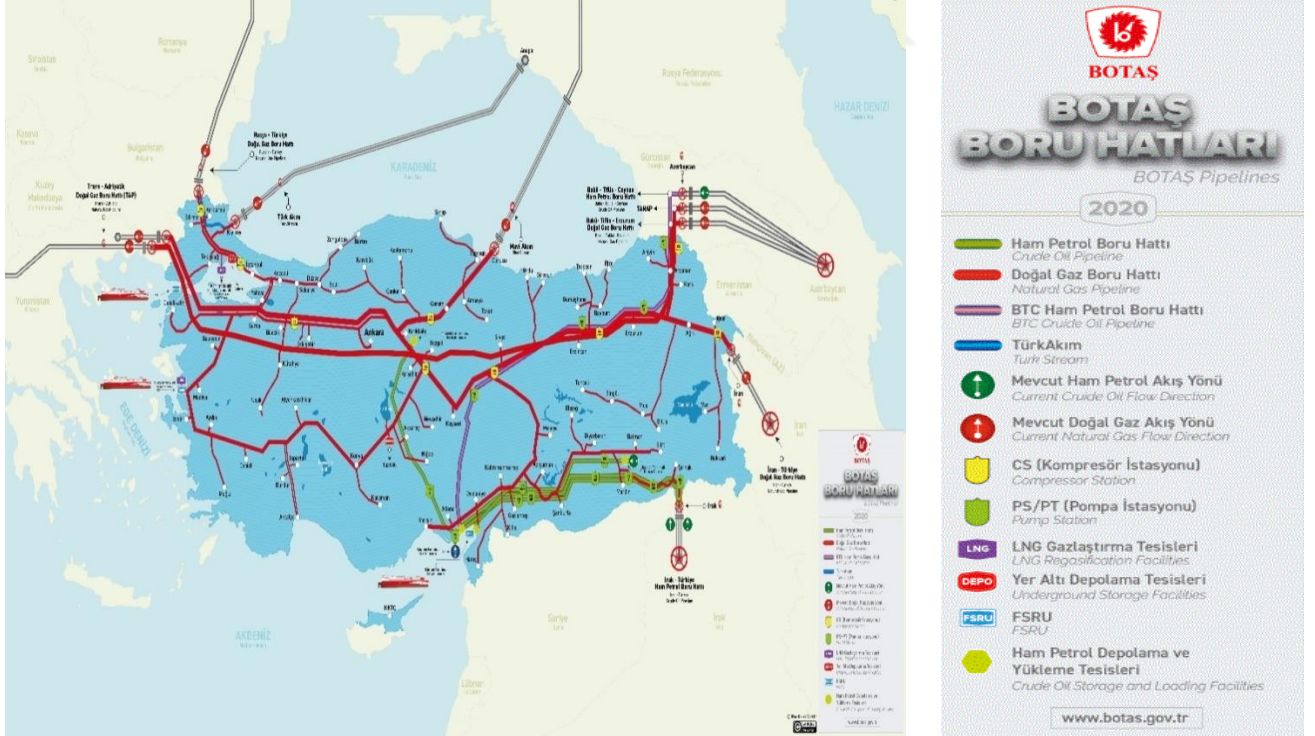

Kaynak: T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (2020).

Türkiye'nin doğalgaz hatları dışında bölgesinden geçen petrol hatları ise aşağıda verilmektedir (Atabay, 2017:287-288).

1. Kerkük -Yumurtalık Ham Petrol Boru Hattı (Türkiye-İrak Petrol Boru Hattı)
- 2.Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı

Şekil 10. Türkiye'nin Petrol ve Doğalgaz Boru Hatları

Kaynak: BOTAS (2020).

3.1.1. Türkiye'nin enerji ulaşımına yönelik hedefleri: NABUCCO Projesi

Hazar Bölgesi 3.626.000 kilometrekarelik yüzölçümü ile onu çevreleyen Rusya, Kazakistan, Türkmenistan, İran ve Azerbaycan ülkeleri ile önemli bir bölge statüsüne sahiptir. Hazar Bölgesi zengin enerji kaynaklarına sahip olmasının yanı sıra bölge de uygulanmaya çalışılan ekonomik ve siyasi projelerle bir çekişme alanı haline dönüşmüştür. Avrupa Birliği'nin bölgede demokratik model oluşturma ve enerji kaynakları açısından ilgili olması ve Rusya'nın; Sovyetler Birliği döneminde olduğu gibi bölgede yeniden nüfuz kurma çabaları bu çekişmeyi ortaya koymaktadır. Avrupa Birliği'nin; Rus doğalgazına bağımlı olması alternatif enerji kaynakları aramasına neden olmaktadır. Bu açıdan Rusya ve AB arasında enerji ilişkileri Rusya tarafından sadece ekonomik bir gelir olarak değil, aynı zamanda jeopolitik olarak bir araç konumuna sahiptir. Bazı dönemlerde Rusya bu kartını kullanmaktan çekinmemiştir. Avrupa Birliği'ne karşı bu kartını kullanmış ve bölgesel olarak güçlü konumunu korumaya çalışmıştır. Bunun en büyük göstergelerinden biri ise Ukrayna Krizi olarak ortaya çıkmaktadır. Rusya'nın 2006, 2009 ve 2014 yıllarında Ukrayna'ya ulaştırılan gaz ithalatını durdurması, AB ülkelerini enerji açısından olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle AB ülkeleri için Ukrayna üzerinde gelen gazın kesilmesi transfer noktasında sorun teşkil etmektedir (Kurşun & Parlar Dal, 2017:18-23).

AB'nin doğalgaz talebi gelecek yıllarda daha fazla artması öngörülmektedir. Bu açıdan Avrupa Birliği; Hazar ve Ortadoğu Bölgesi'nde gerçekleştirebilecek projelere önem vermektedir. Bu projelerin uygulanmaya çalışılması için düşünülen başlıca projelerden biri NABUCCO Projesidir. Hazar Bölgesi ve Ortadoğu enerji kaynaklarının Avrupa'ya ulaştırma planı olan proje, Türkiye, Romanya, Bulgaristan, Avusturya ve Macaristan ülkelerinin doğalgaz boru hatları ile güzergâh planlamasının yapılması ve Avrupa ülkelerinin doğalgaz ihtiyacının karşılanmasıdır. Nabucco Projesinin tam işleme durumunda yıllık kapasitesi 25, 31 milyar metreküp olması tahmin edilmektedir. Bu miktarlarda doğalgazın ulaşımı sağlanması için kaynak ülkeler olarak Kazakistan, Azerbaycan, Türkmenistan, Irak, İran ve Mısır görülmektedir. Hatta bu projeye Rusya'nın da katılım gösterebileceği değerlendirilmeleri yapılsa da, Rusya'nın enerji ulaşımı konusunda önemli konumuna zarar verebilecek bir proje olduğundan Nabucco Projesi'ne katılımı çok gerçekçi görünmemektedir. Nabucco Projesi'nin önemli arz kaynakları arasında görülen ülkelere Türkmenistan, Kazakistan ve İran'ın çeşitli nedenlerden dolayı projede yer alması zor görülmektedir. Projeye önemli katkılar sağlayabileceği düşünülen İran'ın; ABD ile yaşadığı bazı politik nedenlerden dolayı projede aktif bir şekilde yer almasını zorlaştırmaktadır. Mevcut durumda Kazakistan ve Türkmenistan'ın ise bölgesinde ürettikleri doğalgazı Avrupa ülkelerine ulaştırabilmek için Rusya Federasyonu dışında pek alternatifleri bulunmamaktadır. Bunun sebebi Rusya 2007 yılında Türkmenistan ve Kazakistan ile uzun süreli doğalgaz alım-satım anlaşmaları yapmasından kaynaklanmaktadır. Rusya; Kazakistan ile yıllık 15 milyar metreküp, Türkmenistan ile ise 2009 yılında başlamak üzere 25 yıl uzun süreli dönemde yıllık 80-90 milyar metreküp hacminde gaz alım-satım anlaşmaları bulunmaktadır (Özdemir A. , 2009:94-96).

Türkiye'nin; Avrupa'ya doğalgaz ulaştırması ve ortaya çıkardığı alternatifler arasında Katar doğalgazını Avrupa'ya ulaştırmak gibi projeleri de yer almıştır. Fakat Katar gazını

Sıvılaştırılmış Doğal Gaz (LNG) tesisleri aracılığıyla ihraç etmeye karar vermesinin ardından bu program başarısız olmuştur. 1999 yılında ise, Türkmenistan'dan; Avrupa'ya doğalgaz boru hattı için girişimlerde bulunsa da, Hazar denizindeki diğer ülkeler arasındaki anlaşmazlıklar nedeniyle bu proje de gerçekleştirilmemiştir. 2007'de Türkiye; İran ile Basra Körfezi'nden, Avrupa'ya doğal gazı taşıyacak bir hat döşemek için bir mutabakat anlaşması imzalamıştır. Fakat Avrupa ve ABD'nin; İran'a yönelik ekonomik yaptırımları nedeniyle proje iptal edilmiştir (Eran, Vardi, & Cohen, 2014:19).

3.1.2. Türkiye-Azerbaycan: TANAP Projesi

Nabucco Projesi; Azerbaycan'ın Batı'ya yaklaşmasında ve Batı'ya açılma politikalarında Türkiye önemli bir rol oynamıştır. Ancak diğer ülkelerin projede tam olarak yer alamamasından kaynaklı sorunlar ve Türkiye'nin 21.yüzyılda Doğu-Batı güzergahı olarak bölgede enerji merkezi olmayı hedefleyen çıkarına uzak olması, genel olarak dikkatlerin Güney-Kuzey yönünde enerji hatlarına dönmesine neden olmuştur (Aydın, 2012:218). Fakat Türkiye'nin yine de merkezi olarak Azerbaycan ile enerji açısından faaliyetlere devam etmekte ve projeler geliştirmektedir. Bu açıdan Orta Asya ve Kafkasya devletleri Rusya'nın etkisi olmadan petrol ve doğalgaz anlaşmaları imzalayarak Avrupa pazarına açılması planlanmıştır. Fakat Ukrayna Krizi'nde; Rusya'nın Kırım'ı ilhakı ve enerjiyi bir silah olarak kullanmaya devam etmesinden dolayı enerji ulaşımı alanında Rusya yeniden ön plana çıkmıştır. Bu nedenle Avrupa ülkelerinin, Rus enerji bağımlılığını azaltmak için Hazar Havza'sından çıkarılan doğalgaz ve petrol kaynaklarının güvenli bir şekilde bölgelerine ulaşılması için Türkiye'nin de bölgesel olarak değeri artmıştır. AB'nin enerji politikaları doğrultusunda Türkiye'yi merkezi bir konuma yükseltmiş ve bu nedenle Nabucco projesi ile Avrupa'nın arz güvenliği daha güvenli bir zemine oturtulması planlanmıştır. Fakat projenin uygulanabilirliği zayıf olmasından dolayı Türkiye üzerinden Azerbaycan doğalgazının Avrupa'ya taşınması planlanmış ve TANAP (Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı) projesi daha fazla önem kazanarak faaliyete geçirilmesi hedeflenmiştir. Bu açıdan proje ile ilgili anlaşma 26 Haziran 2012'de Azerbaycan-Türkiye arasında imzalanmıştır. 2015'te temel atma töreni ile başlayan proje 12 Haziran 2018 tarihinde tamamlanarak hizmete açılmıştır. Projenin uygulanması ve faaliyete geçmesi ise Rusya tarafından olumsuz karşılanmıştır. Çünkü ilerleyen süreçte Türkmenistan doğalgazının da projelere dahil olması durumunda Rusya enerji piyasasında kendi payının azalacağını düşünmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Rusya hem ekonomik hem de siyasi açıdan gücünü kaybedeceğini düşündüğünden projeyi destek veren başlıca ülkelerinden biri ise ABD olmuştur (Merdan, 2020:465-466).

Bu doğrultuda Türkiye'den; Avrupa'ya ulaştırılmış petrol ve doğalgaz boru hattı projeleri taraf devletlerin oluşturmuş olduğu güzergâh ve hatlar kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Katar ve Türkmenistan gibi devletlerin doğalgazlarını siyasi ve jeopolitik açıdan Avrupa'ya ulaştırılamaması ve Avrupa'nın alternatif enerji kanalları araması, Türkiye için avantaj doğurabilmektedir. Türkiye yüksek miktarlarda hidrokarbon keşfetme durumunda, Avrupa'ya kolayca ulaştırılması sağlanarak hem kendi ürettiği petrol ve doğalgazlardan hem de coğrafyasında bulundurduğu hidrokarbon boru hatları projelerinden gelir ederek ekonomisini daha güçlü kılacaktır.

3.1.3. Türkiye-Rusya: Türk Akım Projesi ve taşınan doğalgaz-petrol miktarları

Türkiye'nin, Kasım 2015'te Rus jetini düşürmesi sonucunda, Türkiye ve Rusya arasında olumlu seyreden ilişkilerde gerileme yaşanmıştır. Fakat bu krizin etkileri uzun sürmemiştir. Rusya'nın enerji tedarikçisi olması ve Türkiye'nin enerji ulaşımında stratejik bir aktör olması ilişkileri tekrardan canlandırmıştır. 2014 yılında Rusya'nın teklifi üzerine başlanan Türk Akım Projesi, Rusya'dan; Türkiye'ye oradan da Avrupa'ya enerji ulaşımı sağlayabilecek bir projedir. Bu nedenle Rusya ile Türkiye arasında beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan bir anlaşmazlık veya gerginlik enerji sektöründe atılan adımlarla ve projelerle tekrardan olumlu ilişkilere dönüşebilmektedir. Bu nedenle Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ve Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan enerji sektöründeki gelişmelere önem vermekte ve bu doğrultuda zirveler, görüşmeler ve toplantılar düzenlenmektedir. Rusya bu tür projelerle, Avrupa'ya enerji aktarımı sağlamaktadır. Fakat Avrupa'nın, Rus enerji bağımlılığını en aza indirmek içinde çeşitli alternatif enerji kaynaklarına yöneldiğinin de farkındadır. Bu nedenle Rusya, enerji gereksinimi yüksek olan böyle bir bölgeyi elinde tutmak için projelere imza atmakta ve faaliyetlerini çeşitlendirip artırmaktadır (Cingoli, 2016:8).

Türk Akım Projesi 930 km uzunlukta iki boru hattından oluşmaktadır. Her bir hat ise 15.75 milyar metreküp doğalgaz taşıma kapasitesine sahiptir. Rusya'nın; Anapa Bölgesi'nden başlayan hat, Türkiye'nin Kıyıköy Bölgesi'ne ulaşmaktadır. Avrupa'ya enerji ulaşımında önemli bir proje olan Türk Akım Projesi, Türkiye'nin enerji ulaşımında bölgede öncü bir aktör olduğunu göstermektedir. Proje Ocak 2020 yılında faaliyete geçmiş ve Rusya'dan doğalgaz aktarımı sağlanmıştır (TurkRus, 2019). Ayrıca Türkiye'nin coğrafyasında yer alan doğalgaz ve petrol boru hatları uzunluğu ve taşınan doğalgaz ve petrol miktarları da aşağıdaki tablolarda yer almaktadır.

Tablo 4. Türkiye'nin Doğalgaz Boru Hatları Uzunluğu ve Taşınan Doğalgaz Miktarı

Doğalgaz Boru Hattı Uzunluğu (Km)				Taşınan Doğalgaz Miktarı (Milyon Sm ³)		
Yıllar	Toplam	BOTAŞ	TPAO	Toplam	BOTAŞ	TPAO
2002	4 739	4 510	229	17 123	16 855	268
2003	5 490	5 245	245	20 930	20 574	356
2004	6 323	6 078	245	22 164	21 738	426
2005	8 041	7 809	232	27 027	26 460	567
2006	8 579	8 333	246	30 430	30 024	406
2007	10 151	9 798	353	36 141	35 721	420

Tablo 4'ün devamıdır.

2008	11 483	11 130	353	38 068	37 578	490
2009	11 685	11 332	353	36 976	36 706	270
2010	11 906	11 593	313	39 091	38 835	256
2011	12 528	12 215	313	45 365	45 050	315
2012	12 703	12 290	313	47 102	46 773	329
2013	12 605	12 292	313	46 830	46 533	297
2014	12 874	12 561	313	50 554	50 311	243
2015	13 276	12 963	313	50 149	49 958	191
2016	13 756	13 443	313	48 410	48 175	235
2017	14 666	14 353	313	55 975	55 718	257
2018	15 860	15 547	313	51 138	50 739	399
2019	16 784	16 471	313	47 320	46 923	397
2020	17 055	16 742	313	50 626	50 290	336

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, Taşınan Doğalgaz Miktarı (2020).

Tablo 5. Türkiye'nin Petrol Boru Hatları Uzunluğu ve Taşıdığı Toplam Petrol Miktarları

Yıllar	Ham Petrol (Varil-Bin Adet)	Ham Petrol (Bin (Ton)	Petrol Boru Hattı Uzunluğu (Km)	Taşınan Petrol Miktarı (Ton-Km) (Bin)
2004	89 097	12 387	3 065	112 330 252
2005	66 692	9 379	3 065	6 215 264
2006	64 780	9 096	3 065	6 043 959
2007	92 991	12 833	3 065	13 706 185
2008	175 583	24 531	3 065	36 393 506
2009	216 910	29 721	3 065	45 105 602
2010	195 727	27 041	3 038	39 578 155
2011	215 254	29 805	3 038	44 703 586

Tablo 5'in devamıdır.

2012	188 361	26 153	3 038	37 432 588
2013	147 691	20 668	3 053	26 755 798
2014	110 343	15 386	3 053	17 106 089
2015	257 500	35 343	3 053	52 514 452
2016	259 113	35 906	3 053	52 683 128
2017	258 357	35 998	3 053	52 095 254
2018	202 225	28 271	3 060	38 650 450
2019	268 407	37 391	3 060	54 379 194
2020	19 788	37 491	3 060	53 990 131

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, Taşınan Petrol Miktarı (2020).

3.2. Türkiye'nin Enerjide Ekonomik Durumu

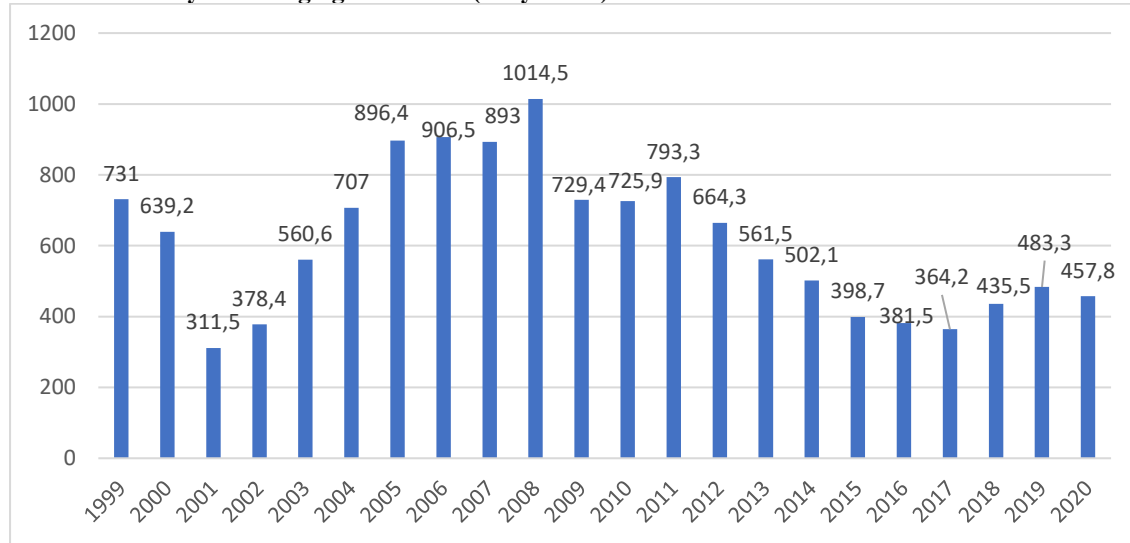
Türkiye hem üretim hem de rezerv bakımından oldukça düşük oranlara sahiptir. Türkiye'nin artan nüfus yoğunluğu nedeniyle hidrokarbonlara daha çok gereksinimi artmaktadır. Enerji ihtiyacının çok küçük kısmını Trakya ve Doğu Anadolu'daki ürettiği hidrokarbonlardan sağlamaktadır. Bu bölgelerden elde ettiği yıllık petrol üretimi en fazla 3-4 milyon ton civarındadır. Bu rakam tüketilen petrolün yaklaşık %12'sidir. Doğalgaz üretimi de düşük seviyelerde seyretmekte ve Türkiye neredeyse doğalgazın tamamını ithal etmektedir. Ancak gerçeklik durumu açısından Türkiye'de tam olarak hem denizde hem de kara alanlarında yeterli bir şekilde petrol ve doğalgaz aramaları yapılmamıştır. Özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde rezerv açısından petrolün varlığı bilinmektedir. Bu nedenle yeterli arama yapılmadığı için Türkiye'nin petrol ve doğalgaz üretim kapasitesinde yıllara oranla büyük farklar oluşmamakta ve enerjinin büyük bir kısmı ithal edilmeye devam edilmektedir (Aynural & Kesici, 2010:619).

Enerji ithalatını en aza indirmek için kara alanlarında çalışmalara devam etse de, büyük rezervlere ulaşmış değildir. Bu nedenle önemli bir coğrafi yapıya sahip olması ve bölgesinde doğacak zengin kaynaklardan taviz vermemesi önemlidir. Bu açıdan Doğu Akdeniz'de kendi Kıta Sahaneliği ve yaptığı anlaşmalar çerçevesinde yürüttüğü çalışmalarına devam etmekte ve daha büyük rezervlere ulaşmayı planlamaktadır.

Türkiye'de tüketilen birincil enerjinin; %13'ü yenilenebilir enerji, %27'si kömür, %27'si doğalgaz ve %39'u petrol gibi enerji kaynaklarından sağlanmaktadır. Türkiye'nin enerji tüketiminde ithalatın payı %70'dir. Dışa bağımlılığının yanı sıra doğalgaz ithalatının %65'lik kısmını sadece Rusya'dan ithal etmektedir. Ülkenin enerjiye bağımlılığı yıllık cari açığa etki ettiği gibi, enerji güvenliği açısından sorunlara neden olmaktadır. Enerji ihtiyacının çok büyük kısmını ithal eden Türkiye'nin, petrol fiyatlarını etkileyecek gelişmeleri daha yakından izlemesi gerekmektedir. Maliyet açısından yılda 170 milyon

varil petrol ithal edildiğine bakılırsa, fiyatlardaki sadece 1 dolarlık artış ithal ettiği enerji bedelinin 170 milyon dolar artırmakta ve cari açık üzerinde ve genel olarak ülke ekonomisini olumsuz yönde etkilemektedir (Bayraç, 2009:134).

Grafik 1. Türkiye'nin Doğalgaz Üretimi (Milyon m³)

Kaynak: MAPEG (2020).

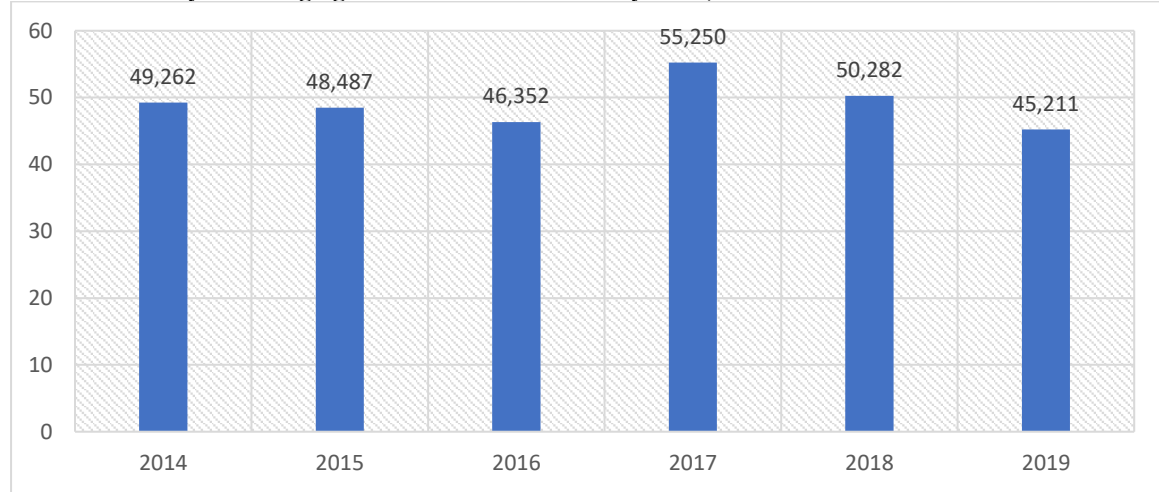
Türkiye'nin 1999-2020 arası doğalgaz üretim verilerine baktığımızda; 1999 yılına oranla 2000 yılında doğalgaz üretim miktarında biraz azalma görülürken, 2001 ve 2002 yıllarında üretimde daha fazla düşüş yaşanmıştır. 2003 ve 2004 yılındaki artış ile 2005-2008 yılları arasında doğalgaz üretiminde rekor seviyelere ulaşmıştır. Türkiye bu rekor seviyesini 2008 yılında 1 milyar m³ doğalgaz üretimi gerçekleştirerek yaşamıştır. 2009 ve 2011 yıllarında 700 milyon metreküp'ün üstünde doğalgaz üretimi gerçekleştirilirken, 2013 yılından itibaren doğalgaz üretiminde düşüş görünmeye başlanmıştır. 2017 yılında bir miktar düşüş yaşanmış, fakat 2018-2019 arası verilerinde ise, doğalgaz üretiminde artış olduğu gözlemlenmektedir. 2020 yılında ise 2019 yılına göre düşüş yaşamış olsa da son yıllarda artış ve azalışta büyük farklar görünmemektedir. Diğer yıllara oranla, Türkiye son 7 yılda doğalgaz üretiminde azalma yaşamaktadır. Bu durum Türkiye'nin çıkarılabilecek kaynaklarının sınırlı ve azaldığını göstermektedir. Bu nedenle Türkiye'nin doğalgaz yönünden coğrafyasından elde ettiği miktar çok yüksek olmamakta ve enerji ihtiyacını karşılamak için her yıl yaklaşık 50 milyar m³ dış ülkelerden tedarik etmektedir.

Türkiye'nin doğalgaz ithalatına ilişkin aşağıdaki verilere baktığımızda; 2014 ve 2015 yıllarında yaklaşık aynı miktar düzeyinde doğalgaz ithalatı gerçekleşirken, bu miktar 2016 yılında düşüş göstermiştir. Burada dikkat çekilen nokta ise Türkiye'nin 2017 yılında doğalgaz üretimi açısından düşüş göstermiş ve aynı yıl içerisinde doğalgaz ithalatında artış görülmüştür. 2019 yılında 483 milyon m³ doğalgaz üretimi gerçekleşirken, aynı yıl içerisinde doğalgaz ithalatında 5 milyar m³ kadar azalma görülerek, 2019 yılında 45 milyar 211 milyon m³ doğalgaz ithalatı gerçekleştirilmiştir.

Türkiye'nin doğalgaz üretim ve ithalat verileri karşılaştırıldığında, kendi coğrafik bölgesinde üretim miktarı azalması sonucu ithalat rakamları artmaktadır. Enerji yoksunu bir ülke olduğundan, hidrokarbonlara yansıyan rakamların takip edilmesi gerekmektedir.

2019 yılında enerji ithalatında büyük bir düşüş göstermiş olmasa da, 2017 yılına oranla doğalgaz ithalatında 10 milyar m³ azalma görüldüğü grafiklerden anlaşılmaktadır. Bu tür düşüşler ülke ekonomisine katkı sağladığı gibi, kara veya denizlerinde keşfedebileceği rezervlerle ithalat rakamlarının azalmasına neden olabilecek ve daha iyi bir tabloyla karşılaşılabilecektir.

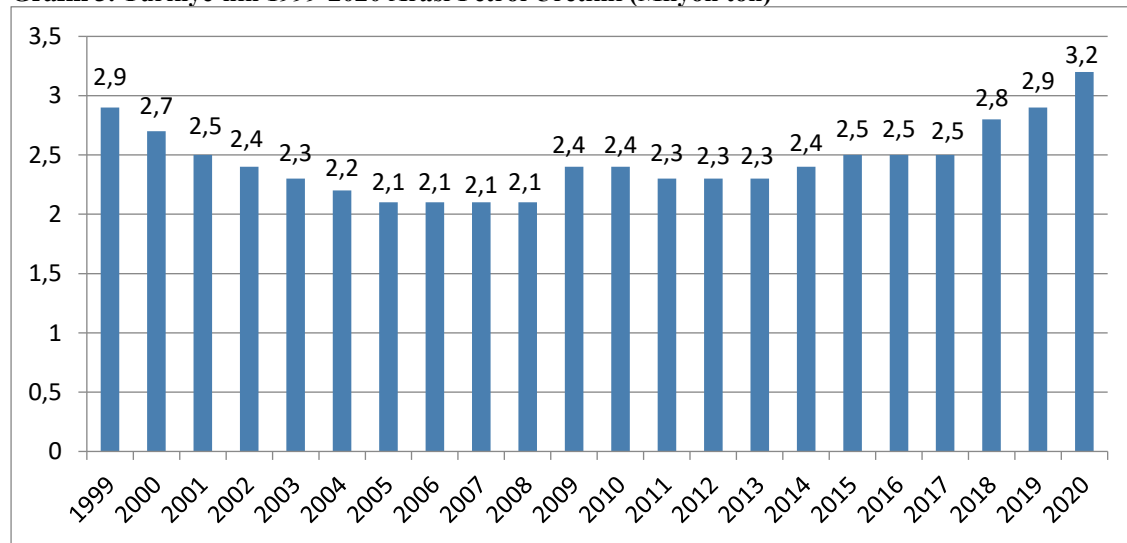
Grafik 2. Türkiye'nin Doğalgaz İthalat Rakamları Milyar m³)

Kaynak: T.C Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (2019).

Türkiye'nin petrol üretimi açısından da yetersiz bir konumdadır. Aşağıdaki grafikte 1999-2020 petrol üretim istatistiklerine baktığımızda, çok büyük artışlar yaşanmamıştır. 1999 ve 2000 yılında 3 milyon tona yaklaşan petrol üretim rezervi, 2001 yılından itibaren düşüş göstermeye başlamış ve 2005 ve 2008 yılları arasında petrol üretimi aynı seyirde devam etmiştir. 2010 ve 2014 yılları arasında aynı oranda azalma ve artış gerçekleşirken, 2015-2017 yılları arasında 2,5 milyon ton üretim rezervine ulaşmıştır. Ancak 2019 yılında tekrardan 2,9 milyon üretim rezervine ulaşılmış ve 2020 yılında ise 3,2 milyon üretim rezervi gerçekleşmiştir. Bu nedenle Türkiye, petrol üretimi yetersizliğinden dolayı kaynak açığını dış ülkelerden tedarik ederek karşılamaktadır.

Grafik 3. Türkiye'nin 1999-2020 Arası Petrol Üretimi (Milyon ton)

Kaynak: MAPEG (2020).

Aşağıdaki tabloda ise; Türkiye'nin 1996-2021 yılları arasındaki ham petrol ithalat rakamları gösterilmektedir. 1996-2008 yılları arasında ham petrol ithalat değerlerinde çok büyük artışlar ve azalışlar yaşanmamıştır. 2009 yılında ise, bir önceki yıla göre; 7.614.044 ton bir azalış yaşanmıştır. Bunun nedeni, yukarıdaki petrol üretim grafiği incelendiğinde ortaya çıkmaktadır. 2008 yılında petrol üretim değeri 2.1 milyon ton iken, 2009 yılında 2.4 milyon tondur. 2009 ve 2010 yılında petrol üretim artışları, Türkiye'nin ham petrol ithalat rakamlarında düşüş yaşanmasına neden olmuştur. Fakat 2014 yılından itibaren petrol üretim değerleri artış göstermeye başlamış ve 2019 yılında 2.9 milyon ton üretim gerçekleştirilmiştir. Bu duruma karşılık 2015 yılından itibaren petrol ithalat değerlerinde ise azalma değil artış yaşanmıştır. Bu doğrultuda Türkiye'nin, ham petrole ihtiyaç duyduğu ve bu yönde ticaret ve faaliyetler gerçekleştirdiği ortaya çıkmaktadır.

Tablo 6. Türkiye'nin 1996-2021 Yılları Arasındaki Ham Petrol İthalat Değerleri

Yıllar	Petrol İthalatı (Ton)	Yıllar	Petrol İthalatı (Ton)
1996	22 766 621	2009	14 219 427
1997	23 324 261	2010	16 873 392
1998	23 791 392	2011	18 049 163
1999	22 836 976	2012	19 479 238
2000	21 362 926	2013	18 554 147
2001	23 141 640	2014	17 481 481
2002	23 707 589	2015	25 065 977
2003	24 028 667	2016	24 957 388
2004	23 917 019	2017	25 766 549
2005	23 389 647	2018	20 970 669
2006	23 786 875	2019	31 073 818
2007	23 445 764	2020	29 368 757
2008	21 833 471	2021 (İlk 10 ay)	25 457 872

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, Ham Petrol İthalatı (2021).

Ülkenin hem doğalgaz hem de petrol alanında üretimin, tüketimi karşılama oranının artması için Doğu Akdeniz'deki haklar önemlidir. Türkiye'nin coğrafik olarak önemli bölgelere sahip olması ve üç tarafı denizlerle çevrili olması bir avantajdır. Kendi coğrafik

bölgelerinde ve denizlerinde sismik arama ve sondaj faaliyetleri yapması en doğal hakkıdır. Bu doğrultuda hidrokarbonlar açısından ithalat rakamlarının azalması için, yeni rezervlerin keşfedilmesi, işletilmesi ve çıkarılması zorunlu görülmektedir.

3.3. Türkiye'nin Cari İşlemler Hesabı ve Büyüme İstatistikleri

Aşağıdaki tablolarda, Türkiye'nin 1975-2020 yılları arasındaki cari işlemler hesabı ile ilgili istatistikî veriler yer almaktadır. Tablo 7'de 1975 ve 1985 arası cari işlemler hesabına bakıldığında; her yıl açık verildiği görülmektedir. İhracat değerleri hiçbir yıl, ithalat değerlerinin üstünde seyretmemiştir. İhracat ve ithalat farkının en fazla olduğu yıl ise mal dengesinden anlaşılabilir üzere 1980 yılı olarak -4.603'tür. 1980 yılından sonra Türkiye'nin özelleştirmeye yönelmesi ve ekonomiyi yeniden güçlendirmek için liberal politikaları uygulaması büyük bir gelişme olarak görülmektedir. Fakat cari işlemler açısından ithalat ve ihracat farkında büyük bir değişim yaşanmamıştır.

Tablo 7. Türkiye'nin 1975-1985 arası Cari İşlemler Hesabı (Milyon ABD Doları)

Yıllar	Cari İşlemler	İhracat	İthalat	Mal Dengesi	Hizmet Gelirleri	Hizmet Giderleri	Mal ve Hizmet Dengesi
1975	-1.648	1.401	4.502	-3.101	617	436	-2.920
1976	-2.029	1.960	4.872	-2.912	581	517	-2.848
1977	-3.140	1.753	5.506	3.753	540	687	-3.900
1978	-1.265	2.288	4.369	-2.081	533	310	-1.858
1979	-1.413	2.261	4.815	-2.554	708	367	-2.213
1980	-3.408	2.919	7.513	-4.603	762	569	-4.410
1981	-1.936	4.703	8.567	-3.864	1.316	468	3.016
1982	-952	5.890	8.518	2.628	1.928	1.031	-1.731
1983	-1.923	5.905	8.895	-2.290	1.960	1.166	-2.196
1984	-1.439	7.134	10.044	-2.910	2.475	1.489	-1.924
1985	-1.013	7.959	10.935	-2.976	3.160	1.560	-1.376

Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Ödemeler Dengesi İstatistikleri (2020:12-13).

Tablo 8'de, 1986 ve 2002 yılları arasında 1988, 1989, 1991, 1994, 1998 ve 2001 yıllarında cari fazla verilmiştir. Fakat mal dengesi açısından hiçbir dönemde fazla verildiği görülmemektedir. Tablo 7'deki verilere oranla; tablo 8'deki veriler ihracat değerleri açısından gelişme olduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda ihracat değerleri her yıl artmış olup, aynı şekilde ithalat değerleri de artmıştır. 1980 yılında sonraki uygulanan politikalar bu yıllarda etkilerini göstermeye başlamış ve cari açık çok yüksek değerlerde olmadığı görülmektedir. Fakat 1993 yılından itibaren hem cari açığın fazla yaşandığı hem de mal dengesi değerinin yüksek olduğu bir yıl olduğu görülmektedir.

Tablo 8. Türkiye'nin 1986-2002 arası Cari İşlemler Hesabı (Milyon ABD Doları)

Yıllar	Cari İşlemler	İhracat	İthalat	Mal Dengesi	Hizmet Gelirleri	Hizmet Giderleri	Mal ve Hizmet Dengesi
1986	-1.465	7.457	10.475	-3.018	3.123	1.533	-1.428
1987	-806	10.190	13.396	-3.206	3.945	1783	-1.044
1988	1.596	11.662	13.475	-1.813	5.919	2.086	2.020
1989	938	11.625	15.815	-4.910	6.569	2.541	-162
1990	-2.625	12.959	22.407	-9.488	8.803	3.117	-4.482
1991	250	13.593	20.883	-7.290	8.446	3.282	-2.126
1992	-974	14.715	22.791	-8.076	9.564	3.757	-2.269
1993	-6.433	15.345	29.426	-14.081	10.919	4.179	-7.341
1994	2.631	18.106	22.273	-4.167	11.076	4.024	2.885
1995	-2.339	21.636	34.788	-13.152	14.939	5.319	-3.532
1996	-2.437	32.067	42.331	-10.264	13.057	6.400	-3.607
1997	-2.638	32.110	47.158	-15.048	19.248	8.336	-4.136
1998	2.000	30.852	44.779	-13.927	23.072	9.665	-520
1999	-925	29.135	38.802	-9.667	16.266	8.868	-2.269
2000	-9.920	30.923	52.882	-21.959	19.365	8.088	-10.682
2001	3.760	34.810	38.092	-3.282	15.122	6.067	5.773
2002	-626	40.705	47.109	-6.404	14.045	6.146	1.495

Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Ödemeler Dengesi İstatistikleri (2020:12-13).

Tablo 9'da, 2003 ve 2020 yılı arasında mal dengesi yönünden pozitif bir tablo ortaya çıkmamaktadır. Hızlı bir şekilde değişen gelişmeler ve teknolojinin insan hayatına girmesiyle, uluslararası ticaretin gelişmesine de pozitif etkisi olmuştur. Bu açıdan ürün çeşitliğinin artması ve insan hayatının gereksinim duyduğu veya duymadığı birçok ürünün gözler önüne serilmesi, ticaret ve alışveriş hayatına etki etmiştir. Türkiye'nin ihracat değerleri arttığı gibi ithalat değerleri de artış göstermiştir. 1999 yılında cari açık -925 milyon ABD doları iken, 2000 yılında -9 milyar 920 milyon ABD dolarını bulmuştur. 2000 yılında batı da başlayan ekonomik kriz bu açıdan uluslararası ticareti de etkilemiştir.

Türkiye'nin 2000 yılından itibaren bazı değişimlerin yaşandığı, Avrupa ile bütünleşme yoluna gidildiği ve bu yönde adımlar atıldığı yıllardır. Bu yıllarda ekonomik ve siyasi yönden de değişimlerin yaşandığı yıllar olarak bilinmektedir. Koalisyonlar dönemi sona ermiş ve halkın seçtiği yeni bir parti olan Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) iktidara gelmiştir.

2002 yılından sonra Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelmesiyle, Türkiye açısından uluslararası ticarete değişimler yaşanmıştır. Devletlerin kalkınmayı sürdürebilmesi ve halkını refaha erdirebilmesi için bazı plan ve programlar yürütmektedir. Bu plan ve programlar doğrultusunda öncelikli olarak üretime önem vermek ve ülkeyi ekonomik yönden geliştirmek için ihracatı ön plana çıkartmak gerekmektedir. Az üretim yapan ve daima dışa bağımlı ve birçok ihtiyaç ürünlerini ithalat yönünden elde eden devletlerde ekonomik yönden zayıf bir duruma düşebilmektedir. Türkiye nüfus ve bulunduğu coğrafi konum bakımından üretime önem vermesi gerekmekte ve ihracat değerlerini, ithalat değerlerinin üstüne çıkararak cari fazla oluşturması ve ekonomik kalkınmasını sağlaması gerekmektedir. Fakat Türkiye'nin her sene enerjiye ayırdığı bütçe ile cari açığı artmaktadır. Bu nedenle doğalgaz, petrol gibi enerji rezervlerini keşfetmesi, işletmesi ve dışa bağımlılığını azaltmasıyla ekonomik yönden daha iyi kalkınma da ortaya konulabilecektir. Daha iyi üretim yapan, kalkınmaya hedefleyen, kendi coğrafi bölgesinde güvenliği sağlayan ve enerji alanında gelişen bir Türkiye, olası ekonomik ve siyasi sorunların üstesinden gelebilecek ve bu yönden daha güçlü konumda olabilecektir.

Aşağıdaki tabloda ise, önceki yıllara oranla bu yıllarda ihracat değerleri artmıştır. Fakat ihracat değerlerine oranla ithalat değerlerinde daha fazla artış olduğu görülmektedir. Bu açıdan Türkiye'nin büyümeye gittiği yıllarda cari açığın da daha fazla arttığı yıllar olmaktadır. En fazla ihracat ve ithalat farkının yaşandığı yıl ise, 2011 yılı olarak tablo da görülmektedir.

Aşağıdaki tabloda ise, cari fazlanın verildiği ve ihracat değerinin yüksek olduğu yıl ise, 2019 yılıdır. 2019 yılında 6 milyar 759 milyon ABD doları fazla verirken, 2020 yılında -36 milyar 765 milyon cari açık verilmiştir. Dünya'da 2019 yılında ortaya çıkan ve 2020 yılında etkisini artırarak ekonomik yönden ülkeleri kötü etkileyen Corona Virüs (Covid-19) uluslararası ticareti etkilemiştir. Bu açıdan 2019 yılında ticari açıdan olumlu bir tablo ortaya koyulurken, küresel bir şekilde uluslararası ticareti etkileyen virüs, bazı ülkelerin sağlık sistemlerini de çökertmiştir. Devletlerin birbirine müşterek bir şekilde yardımlarının olması gereken bu dönemde, büyük bir krizin eşiğine gelinmemek için önlemler devreye girilmiştir.

Türkiye; bu dönemde milletin ihtiyacını karşılamak, güvenli bir şekilde ticaretini gerçekleştirmek, salgın sürecinden çok etkilenmemek için gereken önlemleri almıştır. Ortalama yıllık 30 milyar dolar cari açığını en aza indirmek ve enerji bağımlılığından kurtulmak için denizlerinde çalışmalarına devam etmektedir. Çalışmalarının karşılığını almaya başlayan Türkiye; Karadeniz Bölgesi'nde keşfettiği doğalgaz rezervleri ile dikkat çekmiştir. İlerleyen zamanlarda hem kara alanlarında hem de denizlerinde daha çok rezervlere ulaşarak enerji bağımlılığını azaltabilirse, enerji sektörü açısından daha güçlü bir biçimde söz sahibi olabilecektir.

Tablo 9. Türkiye'nin 2003-2020 arası Cari İşlemler Hesabı (Milyon ABD Doları)

Yıllar	Cari İşlemler	İhracat	İthalat	Mal Dengesi	Hizmet Gelirleri	Hizmet Giderleri	Mal ve Hizmet Dengesi
2003	-7.554	52.472	65.883	-13.411	17.969	7.575	-3.017
2004	-14.198	68.833	91.271	-22.438	23.066	10.334	-9.706
2005	-20.980	78.509	111.445	-32.936	27.814	11.942	-17.064
2006	-31.161	93.778	134.672	-40.894	26.036	12.132	-26.990
2007	-36.946	115.379	162.210	-46.831	29.909	15.817	-32.739
2008	-39.425	140.906	193.823	-52.917	36.940	18.032	-34.009
2009	-11.360	109.732	134.494	-24.762	35.627	16.901	-6.036
2010	-44.620	120.992	177.317	-56.325	36.188	19.443	-39.580
2011	-74.402	142.392	231.552	-89.160	40.848	20.560	-68.872
2012	-47.960	161.948	227.315	-65.367	43.226	20.682	-42.823
2013	-55.858	167.397	249.282	-81.885	58.870	25.500	-48.515
2014	-38.848	173.293	239.865	-66.572	62.290	27.881	-32.163
2015	-27.314	154.865	203.874	-49.009	55.488	25.500	-19.021
2016	-27.039	152.645	192.568	-39.923	46.328	25.805	-19.400
2017	-40.813	169.214	227.789	-58.575	53.481	27.148	-32.242
2018	-21.743	178.909	219.635	-40.726	58.627	28.453	-10.552
2019	6.759	182.246	198.997	-16.751	63.590	28.062	18.777
2020	-36.765	168.433	206.267	-37.834	34.647	25.145	-28.332

Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Ödemeler Dengesi İstatistikleri (2020:12-13).

BÖLÜM 4

DOĞU AKDENİZ'DE ORTAYA ÇIKAN GELİŞMELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

4.1. Arap Baharı ve Mısır'da Keşfedilen Rezerv: Zohr Bölgesi

2010 yılında başlayan Arap Baharı; Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesi'ni olumsuz yönde etkilemiştir. Arap Baharı'nın ortaya çıkmasında siyasi yozlaşma, işsizlik, usulsüzlükler, ifade özgürlüğünün kısıtlanması ve kötü yaşam koşullarının etkisi olmuştur. Tunus'ta Muhammed Buaziz'in kendini yakmasıyla olaylar büyümüş ve Arap Baharı'nın başlamasına neden olmuştur. Bölgenin dinamik yapısını istikrarsızlaştıran devrimler, siyasi ve ekonomik açıdan ülkelerin olumsuz bir şekilde etkilenmesine neden olmuştur. Suriye ve Kuzey Afrika Bölgesi'ndeki kırılan devlet yapıları böyle bir süreçte halkın isteklerini karşılayamamıştır. Böylece devlet yönetimleri değişmiş ve iç savaşların patlak vermesine neden olmuştur (Özalp, 2012:252).

Bölgenin önde gelen devletlerin biri olan Mısır'da ise, 2012 yılında seçimlerin gerçekleştirilmesiyle, seçimlerin ilk turunda İhvan Hareketi oyların %25'lik kısmını alarak, birinci olmasına rağmen yüzde %50 barajını geçememiş ve seçimler ikinci tura kalmıştır. Birkaç ay önce parlamento seçimlerinde %22 oy oranıyla güçlü çıkan Nur Partisi; Muhammed Mursi'yi destekleme kararı almış ve seçimlerin ikinci turunda İhvan Kardeşler %51.73'lük bir oranla seçimlerin galibi olmuştur. Muhammed Mursi 16-17 Haziran 2012'de yapılan seçimlerin ardından Mısır'ın Cumhurbaşkanı olmuştur. Fakat bu tarihten itibaren Arap Baharı; Mısır'da da etkisini artırmaya başlamıştır. Arap Baharı'nın etkisiyle 2013 yılında protestolar artmış ve 3 Temmuz 2013 tarihinde Mısır ordusu yönetime el koymuştur (Öztürk, 2018:168).

Mısır, Arap Baharı'nın yaşanmasından sonra siyasi istikrarsızlık ve kargaşa yaşayan bir ülke konumuna düşmüştür. Abdül Fettah El-Sisi yönetime el koyduktan sonra siyasi ve ekonomik durumu düzeltmek için girişimlerde bulunmuştur. Bir dereceye kadar istikrar getirebilen yönetim, güvenlik açıkları ve terörizmin varlığıyla ciddi sorunlarla karşılaşmıştır. Ekonomik çöküntü ve istihdam yetersizliği, ülke de sorunlar da artmıştır. Bu nedenle ortaya çıkan güvenlik açıklarıyla, ülkeye gelen turist gelirlerinde büyük bir azalma görülmüştür. Azalan yabancı devlet hibelerinin etkisiyle de, mali açıklar ve döviz sıkıntısı ortaya çıkmıştır. Mısır'ın yaşadığı bu sıkıntılarla birlikte uluslararası petrol şirketlerine olan borcunu ödeme de zorluk yaşandığı da bilinmektedir (Roberts, Tzimitras, & Elinas, 2016:9).

Bu doğrultuda Doğu Akdeniz'de Mısır'ın Zohr Bölgesi'nde keşfedilen 850 milyar metre küp doğalgaz rezervi, bölge de keşfedilen en büyük doğalgaz rezerv olarak görülmektedir. Mısır, ekonomik sorunların iyileştirilmesi, siyasi yapısını güçlendirmek için enerji alanında daha önde olmayı hedeflemektedir. Nitekim Doğu Akdeniz'de Zohr, Leviathan, Afrodit, Calypso gibi bölgelerde bulunan rezervlerin nasıl bir planla işletmeye konulacağı ve kıyı devletleri arasında yapılabilecek bir antlaşmayla bu rezervlerin nasıl ulaşımı sağlanacağı yönünde belirsizlik yaşanmaktadır. Keşfedilen rezervlere bakıldığında; Mısır, İsrail ve GKRY deniz alanlarında bulunduğu bilinmektedir. Bu açıdan Mısır; GKRY, İsrail ve Yunanistan ile olumlu ilişkiler sürdürdüğü görülmektedir. Türkiye'nin

hamlelerine karşı, Mısır'ın; Yunanistan ile anlaşma yapması, bölgedeki gelişmeler açısından bir rekabet ortamının ortaya çıktığını göstermektedir

Abdülfettah Es-Sisi; Yunanistan Başbakanı Kiriakos Miçotakis ile Atina'da bir araya gelerek ortak bir basın açıklamasında bulunmuştur. Abdülfettah El-Sisi; Yunanistan'a desteğini belirterek "Hep yanında olacağız" ifadesini kullanmıştır. Yunanistan ve Mısır arasında gelişen olumlu ilişkilerin neticesinde 6 Ağustos 2020'de Atina yönetimi; Mısır ile MEB anlaşması imzalamıştır. Atina ve Kahire yönetimleri arasında imzalanan anlaşma, 18 Ağustos'ta Mısır Meclisi Anayasa ve Yasama Komisyonu, 27 Ağustos'ta da Yunanistan Meclisi'nde kabul edilmiştir (Acer, 2020:15)

Türkiye'nin; Mısır'la ilişkilerin iyi olmaması, GKRY ile Kıbrıs Türklerinin menfaati adına bir anlaşmaya varılamaması ve İsrail ile enerji alanında ilişkilerin geliştirilememesi bölgede bulunan rezervler hakkında soru işaretleri barındırmaktadır. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Mısır ve İsrail'in ortaya koyduğu projeler, Türkiye'nin girişimleri ve yaptığı anlaşmalarla sekteye uğratılmıştır. Bu nedenle bölgenin önemli aktörü konumunda olan Türkiye'nin; Mısır ile bir anlaşmaya varılması halinde, keşfedilen doğalgaz Türkiye anakarasından ulaşımı sağlanabilecektir. Fakat bu durumun gerçekleşmesi için Mısır'ın olası projelerden çekilmesi, Türkiye ile ilişkilerini geliştirmesi gerekmektedir. Fakat Sisi, yönetimi ele geçirdikten sonra İsrail ile anlaşarak, hidrokarbon keşiflerin etkisiyle iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştır.

4.2. Türkiye-Suriye İlişkileri ve Rusya'nın Doğu Akdeniz Bölgesi'nde Aktif Rol Oynaması

20.yüzyılda gelindiğinde artan nüfusla birlikte insanların su kaynaklarına olan ihtiyacı da artmıştır. Bu nedenle devletlerin su kıtlığı riskine karşı tedbirlerin alınması zorunlu görülmüştür. Özellikle Türkiye, Irak ve Suriye açısından Mezopotamya Ovası'nı sulayan Fırat ve Dicle nehirleri bu üç devletin su kullanımını konusunda bazı projelerin ortaya çıkarılması gerektiğinden sorunları da beraberinde getirmiştir. Türkiye, kaynakların daha verimli kullanılabilmesi için 1960'lı yıllarda Fırat Nehri üzerinde Keban barajını inşa etmiştir. 1980'li yıllarda ise, bölgenin sosyal ve ekonomik yapısında gelişme ve iyileştirme olması için bölgeye karşı yatırımı artıracak olan Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) gündeme gelmiş ve bu proje ile bazı faaliyetler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu gelişmelerle birlikte sınır aşan sular kapsamında Suriye, talep ettiği suyu elde etmek için terör kartını devreye sokmuş ve Suriye'de PKK (Kürdistan İşçi Partisi) terör örgütünün üs edinmesine göz yummuştur. Sonuç olarak 1980'lerde terör olayları Türkiye'yi büyük ölçüde etkilemiş ve ülkenin ekonomik ve toplumsal yapısına zarar vermiştir (Eskioğlu, 2019:73-74).

Bu dönemlerde Suriye, PKK terör örgütünün büyük destekçisi konumuna gelmiş ve İran-Irak arasında 1980-1988 yılları arasında yaşanan savaşta Suriye; Irak'a karşı İran'a yakınlaşmış ve bu durum Suriye ve İran'ın, Kuzey Irak Bölgesi'nde Kürt yapılanmasına destek verilmesine neden olmuştur. Bu olumsuz durum, Türkiye-İran-Irak ve Suriye arasında ön plana çıkan bir Kürt Sorununu da ortaya çıkartmış ve özellikle Türkiye ve Suriye ilişkileri olumsuz açıdan daha çok etkilenmiştir. Bu çerçevede Türkiye-Suriye ilişkileri 1998 yılında Adana Protokolü'nün imzalanmasına kadar genel olarak sorunlar terör ve su paylaşımı konusu olmuştur. Bu açıdan Türkiye; Suriye'yi su paylaşımı

konusunda sürekli sorun çıkartan ve teröre ev sahipliği yapan bir ülke konumunda görmekteyken, Suriye ise, Türkiye'yi Batı yanlısı ve su kaynaklarını adilce paylaşmayan ve kendi topraklarını ele geçirmek isteyen bir ülke olarak görmüştür. 1998 yılında geldiğinde ise, Türkiye ve Suriye arasında terör konusu başlıca sorunlardan biri haline gelmiştir. Abdullah Öcalan'ın, Suriye topraklarında varlığı ve Türkiye'de terör olayların artması üzerine, Türkiye'yi daha çok rahatsız etmiş ve tahammül edemeyeceği bir noktaya getirmiştir. Türkiye bu durumun üzerine Suriye'ye askeri bir müdahalenin olması gerektiğini dile getirmiş ve bu askeri kararlılık Suriye yönetiminin geri adım atmasına neden olmuştur. Bu gelişmelerle birlikte 1998 yılında Mısır'ın da arabuluculuğuyla Adana Protokolü imzalanmıştır. Protokol gereği Suriye'nin, Abdullah Öcalan'ı ülkesinden sınır dışı etmesi ve kendi ülkesinde terör örgütlerinin yuvalanmalarına ve faaliyetlerine izin vermeyeceğini beyan ederek iki ülke arasındaki ilişkiler normalleşme sürecine girmiştir (Korgun, 2020:6-8).

Rusya ise; Suriye Hükümeti'ne 1956'tan beri mühimmat satışı ve desteği vermektedir. 1991 yılına kadar Şam'a ulaşan askeri mühimmatın değeri yaklaşık 26 milyar dolardır. Rusya, bu tarihten itibaren mühimmat satışını kesmemiş ve satışlar devam etmiştir. Ayrıca bu durum iki ülke arasında ticari ve askeri bağları güçlendirmiştir. Rusya 1971'den beri Tartus'ta bir deniz üssü bulundurmaktadır. Moskova'nın bu üsse ilgisi 2006 yılından itibaren daha da pekişmiştir. Bu açıdan Rusya ve Şam arasında Tartus Askeri Üssü geliştirme ile ilgili bir antlaşma imzalanmıştır. 2009 yılında ise, üs ile ilgili yeni projeler geliştirilmiş ve yapılandırılmıştır. Bu yapılandırmadan sonra deniz üssü, savaş gemilerin konuşlanabileceği kapasiteye ulaşmıştır (Özdemir, 2018:11).

Suriye krizi, dış devletlerin Doğu Akdeniz'de askeri faaliyetleri açısından hareket alanı bulmalarına neden olmuştur. Bölge dışı aktörlerinden olan Rusya hem sıcak denizlere inmek hem de bölge de varlığını göstermek için, 2012 yılından beri Doğu Akdeniz'de sürekli yer alacak bir deniz görev kuvveti konuşlandığı bilinmektedir (Buzkıran & Kutbay , 2013:149). Doğu Akdeniz'de yer alan ülkelerin, askerî açıdan varlığı nedeniyle bölge bir cephaneliğe dönüşmüştür. Bölge dışı aktörlerinden ön plana çıkan ülke ise Rusya'dır. Suriye'nin istikrarsız yönetimden faydalanarak bölgede güvenliği tesis etmek için askeri üsler inşa etmekte ve askeri yığınak oluşturmaktadır.

Son zamanlarda ise, Rusya ve Türkiye'nin Suriye'deki yaşananlara karşı taraf olması, farklı nedenlere dayanmaktadır. Soğuk Savaş yıllarında, Sovyetler Birliği; Suriye'yi Ortadoğu Bölgesi'nde yaşanan gelişmeler açısından önemli bir ülke olarak görmüştür. Bölgede yaşanan son gelişmelerle birlikte ise Rusya Federasyonu; Suriye'yi adeta Akdeniz'in son kalesi olarak görmektedir. Rusya açısından, Suriye ekonomik faktörlerden daha çok stratejik açıdan önemlidir. Bu nedenle Rusya, bölgedeki gelişmeleri takip etmekte ve ABD'nin; Orta Doğu Bölgesi'nde güç dengesini tamamen kendi tarafına değiştirmesini engellemeye çalışmaktadır. Bu doğrultuda Rusya, kendi güçlü devlet statüsünü korumaya çalışmaktadır. Türkiye ise Suriye krizine müdahil olması tam anlamıyla Rusya'dan daha anlaşılır bir yapıdadır. Çünkü Türkiye'nin; Suriye ile yaklaşık 911 km kara sınırı bulunmaktadır. Önceden yaşanan olaylarla birlikte günümüzde devam eden terör örgütleri ile ciddi güvenlik riskleri bulunmaktadır. Suriye'de yaşanan kriz ile birlikte Türkiye

mülteci akını sorunlarıyla karşı karşıya gelmiştir. 2019 yılı sonu itibariyle Türkiye’de mülteci sayısı dört milyona ulaşmıştır. Bu gelişmelerin yanı sıra Suriye’nin kara sınırının bir kısmı da PYD (Suriye Demokratik Birlik Partisi) oluşumunun kontrolü altına girmiş ve Suriye’de yaşanan gelişmeler, Türkiye için önemli güvenlik sorunları oluşturmaktadır. Bu açıdan Rusya’nın; Suriye krizine müdahil olması uluslararası politika açısından çıkarlar ve beklentilerden kaynaklanırken, Türkiye’nin bu krize müdahili ise, kendi güvenlik tedbirlerini artırmak ve terör örgütlerinin sınırlarda büyük tehdit oluşturmasını engellemek için zorunluluktan kaynaklanmaktadır (Ağır & Baharçipek, 2020:4-5).

Bu doğrultuda; Rusya’nın yanı sıra diğer aktörler de bölgede deniz güvenliğini sağlamak, bilimsel araştırma yapmak ve petrol şirketlerin güvenliğini sağlamak için askeri güçler bulundurmaktadır. Bölge dışı aktörlerin, askeri güçlerle bölge de yer alması bölgenin kaynaklar açısından zengin ve keşfedilecek hidrokarbonların önemini ortaya koymaktadır. Fakat bölgede yer alan askeri güçlerin olumsuz durumlarda savaş olasılığını artırmak irrasyonel bir davranış olacağından, bölge de yer alan dış devletlerin kendi emellerini ortaya koymaları daha akılcı bir hareket olabilecektir. Bu açıdan Türkiye’nin Doğu Akdeniz politikaları doğrultusunda bölgedeki güvenliğine önem verilmesi önemlidir.

Kıyı devletlerinin uluslararası hukuk çerçevesinde hareket ederek ortak bir anlaşma ile hidrokarbonlardan yararlanabilmesi ise olası bir durumdur. Fakat bölgede bu kadar gücün bir arada bulunması bölgenin dinamik yapısını istikrarsız bir hale dönüştürebilmektedir. Bu nedenle Doğu Akdeniz’de çatışmanın fayda getirmeyeceği gibi daha da istikrarsız bir yapının ortaya çıkmasına neden olabilecektir. Bölgeyi etkileyecek olumsuz durumlar, devletlerin siyasi işlevlerini sekteye uğratacağından çatışma ve sorunların artmasından yana taraf olunması ise bölgedeki olumlu gelişmeleri de etkileyebilecektir.

4.3. Enerji Açısından Avrupa Birliği ve Süveyş Kanalı’nın Bölge Ticareti Açısından Önemi

İsrail, 1948 yılında kurulduğundan itibaren; Ortadoğu Bölgesi’nde böyle bir devletin olmasını istemeyen, Arap Devletleri ilk olarak 1948 yılında İsrail ile savaşa başlamıştır. 1956, 1967 ve son olarak 1973 yılında yaşanan savaşların etkisiyle, Dünya ekonomisini sarsan 1973-74 ve 1979 petrol krizlerin yaşanmasına neden olmuştur.

Bu krizden etkilenenlerin başında Avrupa ülkeleri gelmektedir. Avrupa Birliği’nde petrol ve doğalgaz üretimi yetersiz olduğu için böyle bir kriz, ödemeler bilançosunda dengesizliğe ve fiyatlarda istikrarsızlığa neden olmaktadır. Bu nedenle Avrupa Birliği, enerji açısından araçlarını genişletmeye ve politika amaçlarını ulusal hükümetlerinde uygulayabileceği bir mevzuat çerçevesinde ele almıştır. Bu doğrultuda kararlı ve daha aktif bir müdahale politikası uygulamanın zorunluluğu ortaya çıkmıştır (Bayraç, 2009:123). Enerji bağımlılığı olan Avrupa Birliği, yenilenebilir enerji alanlarında çalışmaları olsa da, çok ciddi bir şekilde enerji yatakları açısından sıkıntı çekmektedir. Sınırlı üretim ve yüksek enerji talebi nedeniyle enerji gereksiniminin büyük bir bölümünü başka ülkelerden tedarik etmektedir.

Avrupa Birliği, enerji alanında çeşitlendirme açısından ne kadar çeşitlendirirse de ürettiğinden daha fazla enerjiye gereksinim duymaktadır. Petrolü; Rusya ve OPEC ülkelerinden, doğalgazı ise; Rusya, Cezayir ve Norveç’ten satın almaktadır. Rusya; AB

geneline ulaşan doğalgazın yaklaşık dörtte birini doğrudan kendisi sağlamaktadır. Baltık ülkelerinden Letonya, Litvanya, Estonya ile Macaristan, Finlandiya ve Bulgaristan'ın doğalgazı neredeyse tamamı Rusya tarafından karşılanmaktadır. Avrupa Birliği'nin enerjiye bağımlılığı, maliyetlerini artırmakta ve enerji ihtiyaçlarını karşılamak için yılda ortalama 350 milyar Euro ödeme yapılmaktadır. Birlik, enerji maliyetlerini azaltmak için çeşitli tedarik kanalları ve enerji kaynakları aramaktadır (Güneş & Arslan , 2018:39).

Avrupa ülkeleri, enerji bağımlılığında Cezayir, Nijerya ve Rusya gibi enerji ithal eden ülkelere karşı alternatif pazar arayışlarına girmesi ve yeni pazar olanaklarından yararlanmak istemesi krizi derinleştirebilmektedir. Çünkü enerji talep piyasasında öncül olan Avrupa ülkeleri, keşfedilen rezervlerden dolayı bölgeye ilgi her geçen zaman artmaktadır. Bu nedenle Avrupa ülkeleri, bölgeden çıkarılacak hidrokarbonların işlenip, hangi güzergâhtan geçip, satışı yapılacağı ve alınacak petrol ve doğalgazın fiyat esnekliğinden yararlanarak, başta Rusya olmak üzere diğer ülkelerin enerji bağımlılığından kurtulmak istemektedir (Yorulmaz, 2019:81). Doğu Akdeniz doğalgaz arzı ise, AB stratejisine uyum sağlayabilecek ve enerji güvenliği açısından potansiyel bir çeşitlendirme sunmaktadır. AB, enerji ihtiyacını düzenlemek ve en az maliyetle enerji arzını gerçekleştirmek için planlar yürütmektedir. 2017 yılı şubat ayında, Enerji Durumu Hakkındaki Düzenlediği İkinci Raporu'nda; "AB'nin enerji açısından gelecek vaat eden Doğu Akdeniz, önemli doğalgaz tedarik kaynağıdır. Böylece fırsatların ve çeşitlendirmenin artması için ithalat bağımlılığın azaltılması birliğin temel amacıdır." açıklamasıyla belirtilmiştir (Tagliapietra & Bruegel, 2017:27).

Avrupa Birliği'nin bu açıklamaları enerji üretimi açısından yetersiz ve tüketimi fazla olan ülkeler konumunda olduğundan, Ortadoğu Bölgesi'ne ilgi duyduğu gibi Akdeniz Bölgesi'ne de ilgisi artmaktadır. East-Med projesinin amacı, Doğu Akdeniz'de keşfedilen hidrokarbonların Yunanistan'dan geçerek Avrupa'ya ulaştırılması planıdır. Bu plan doğrultusunda Avrupa ülkeleri; Rusya'dan ithal ettiği enerjiden daha az maliyetle bölgesine ulaştırarak kazanım elde etmek istemektedir. Fakat projede planlanan güzergâh, boru hatlarının döşenmesi, faaliyet göstermesi ve uzun bir yol haritasına sahip olmasıyla kazanım değil, zararın daha çok olduğu belirtilmektedir.

4.3.1. Avrupa Birliği'nin bölgeye bakış açısı

Akdeniz'in güneyinde yer alan Kuzey Afrika ülkeleri, petrol ve doğalgaz üretimi açısından çeşitli jeopolitik ve jeolojik avantajlara sahiptir. Bu bölgede yer alan ülkelerin çoğu, yüksek kaliteli ve düşük kükürlü petrolere sahiptir. Bu ham petroler Avrupa için oldukça değerli ve Kuzey Afrika, enerji transferi açısından da önemli bir noktada bulunmaktadır. Enerji ulaşımını gerek boru hatları veya deniz ulaşımıyla Avrupa'ya ulaştırma imkânı da bulunmaktadır. Bu coğrafi yakınlık ve imkânlar açısından Kuzey Afrika'dan; Güney Avrupa'ya ucuz ve kolay yoldan petrol ve doğalgaz sevkiyatları gerçekleştirebilir. Diğer üretim bölgelerine kıyasla Kuzey Afrika üreticilerinin çoğu, uluslararası petrol şirketlerine cazip mali koşullar sunmakta ve şirketlerin çoğu uygun üretim ve paylaşım sözleşmeleri altında faaliyet göstermektedir (Bahgat, 2011:201).

Doğu Akdeniz; Kuzey Afrika ülkeleri açısından önemli bir bölgedir. Kara alanlarında keşfettikleri hidrokarbonların yanı sıra, deniz alanlarında da hidrokarbon araştırmalarına

devam etmektedir. Avrupa, hidrokarbon gereksiniminin büyük bir kısmını Rusya'dan temin etmek yerine, alternatif enerji kanallarına yönelmek istemektedir. Avrupa'nın; Doğu Akdeniz'de gerçekleştirilecek projelerde yer almak istemesi, farklı alternatif yollardan bölgesine en iyi maliyetle ucuz petrol ve doğalgaz aktarımı sağlamayı hedeflemektedir. Türkiye'nin; Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Libya ile yaptığı anlaşmalar ile Kuzey Afrika ile Avrupa arasında doğrudan hatların nasıl kurulacağı ile ilgili bazı belirsizlikler ortaya çıkmıştır. Bu belirsizliklerin aşılması, bölgenin daha istikrarlı bir yapıya kavuşması için genel ilkeler, kurallar ve uluslararası hukuk çerçevesinde hareket edilmesi daha avantaj sağlayabilecektir.

Nitekim Korsika'nın başkenti Ajaccio'da düzenlenen, Güney Avrupa Ülkeleri Zirvesi'nde, Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron; Türkiye'ye Doğu Akdeniz'deki gelişmeler için bir mesaj göndermiştir.

"Ajaccio'da, Türkiye'ye net bir mesaj gönderdik; iyi niyetli, naiflik olmaksızın sorumlu bir diyalogu yeniden açalım. Bu çağrı bundan böyle Avrupa Parlamentosu'nun da çağrısı görünüşe göre de işitilmiş, ilerleyelim" (Özcan, 2020).

Almanya Başbakanı Angela Merkel ise, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki yürüttüğü faaliyetleri ve girişimleri eleştirirken, "İlişkileri iyileştirmek hem Türkiye'nin hem de AB'nin çıkarına" olabileceğini ifade etmiştir (Habertürk, 2020).

4.3.2. Süveyş Kanalı ve Doğu Akdeniz

Bölgede ticari ve ekonomik açıdan karşılıklı etkileşimlerin arttığı ve devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettikleri ve ticari hacimlerini artırmak için antlaşmalar yapıldığı gözlenmektedir. Bu nedenle kıyı devletleri için Akdeniz gibi verimli bir bölgenin tamamen kaybedilmemesi önemlidir. Bu açıdan bölgede söz sahibi olmak ve çıkar maksimizasyonu minimize etmemek için bölgede ilişkilerini sürdüren devletlerin, etkileşim halinde bulunduğu bir bölge olmaktadır. Bu çerçevede uluslararası ticaret açısından Süveyş Kanalı bölgede önemli bir konumdadır. Tarihsel olarak bazı olayların yaşandığı ve 19.yüzyılın ikinci yarısından sonra, Mısır tarafından açılan Süveyş Kanalı günümüz açısından da hem jeopolitik hem de jeostratejik olarak önemini korumaya devam etmektedir.

Doğu Akdeniz Bölgesi'ni; Kızıldeniz'e bağlayan Süveyş Kanalı, 1858 yılında inşasına başlanmış ve kanal 1869'da tamamlanarak açılmıştır (Serbest, 2017:697). Uluslararası bir nitelikte olan kanal, 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra bazı olayların yaşanmasına neden olmuştur. 25 Mayıs 1950 yılında İngiltere, Fransa, Amerika ve İsrail tarafından bölgede savaş çıkmaması için Arap ülkelerine silah ambargosu bildiriminde bulunulmuştur. 1952 yılında ise, Mısır'da, Cemal Abdülnasır'ın; Kral Faruk'a karşı yaptığı bir darbe ile yönetime geçmiştir. Nasır'ın büyük çaba harcadığı Arap Milliyetçiliğinin başlaması üzerine bazı dengeler değişmiş ve Süveyş Kanalı millileştirilmiştir. Bu olayın yaşanmasının ardından, İngiltere ve Fransa'nın etkisiyle İsrail, 1956 yılında Mısır'a karşı saldırıya geçerek kısa süreli bir savaşın çıkmasına neden olmuştur. Bölgede İngiltere ve Fransa'nın güç kaybedeceğini ve Sovyetlerin, bölgede daha güçlü bir konumda

olabileceğini anlayan Amerika, devreye girerek Sovyetler Birliği ile anlaşmaya varması üzerine savaş sona ermiştir (Kaştan, 2015:1801).

Yaşanan savaşta ortaya çıkan önemli bir durum Sovyetler Birliği'nin lehine gelişmiş olmasıydı. Çünkü bu saldırıdan sonra, Batının saygınlığının azalması ve Batının, Arap dünyasında büyük bir darbe yemesine neden olmuştur. Bu doğrultuda Batının; Ortadoğu'da prestij kaybı bölgede büyük bir boşluğa neden olmuş ve bu boşluk ise Sovyetler Birliği tarafından doldurulmaya çalışılmıştır. Sovyetlerin, böyle bir durumda Süveyş Kanalı'na ve Ortadoğu'daki petrol kaynaklarına hâkim olması ve siyasi açıdan kontrol altına almak istemesi, şüphesiz batı tarafından tehdit olarak algılanmıştır (Atabay, 2017:195). Süveyş Kanalı iki kutupluluk dönemde nasıl ABD ve Sovyetler Birliği açısından önemliyse günümüzde de Doğu Akdeniz'de keşfedilen hidrokarbonların etkisiyle Süveyş Kanalı'nın önemi artmaktadır.

Doğu Akdeniz; Dünya'nın batısını ve doğusunu birbirine bağlayan genel coğrafi itibarıyla ticaret yolu üzerinde durmaktadır. Süveyş Kanalı, Kızıldeniz'i; Akdeniz'e bağlamasıyla Güneydoğu Asya, Avrupa ve Afrika ülkelerine yapılan deniz ticaretinin önemli bir noktası olmuştur. Süveyş Kanalı'nın en önemli tarafı, günümüzde yapılan uluslararası ticaret açısından Avrupa-Uzakdoğu hattı için yol alan gemilerin, Afrika'nın en güneyi olan Ümit Burnu'ndan geçmesi yerine, Süveyş Kanalı'nın kullanılmasıyla alınacak deniz yolunun 7000 deniz mili kısalarak Doğu Akdeniz'in öneminin artmasına neden olmuştur (Koday, Koday, & Kaymaz, 2017:900-901).

4.4. Türkiye'nin Doğu Akdeniz Güvenliği ve Güç Açısından Konumu

Türkiye, kendi coğrafyasında güvenliği ve gücünü artırmak için özellikle 2000'li yılların başından itibaren bir savunma modernizasyon hamlesi girişiminde bulunmaya başlamıştır. Türkiye'nin konum itibarıyla önemli bir coğrafya da yer alması şüphesiz güvenlik açığını kapatmaya ve sağlamlaştırmaya itmektedir. Türkiye; Yunanistan, Bulgaristan, Gürcistan, Ermenistan, Nahcivan, Suriye, İran ve Irak ile sınır komşusudur. Ortadoğu topraklarından türeyen ve bitmeyen terör örgütlerin ilk hedefinde Türkiye yer almaktadır. Bu nedenle her dönemde yeni bir terör örgütünün ortaya çıkması ve yapılan saldırılar, savunma yönünden daha iyi çalışmalar yapılmasını zorunlu kılmaktadır.

Türkiye; Doğu Akdeniz Bölgesi'nde askeri deniz varlığını güçlendirmek amacıyla adımlar atmaya başlamıştır. Akdeniz ve Ege Denizi'nin kesişme noktasında yer alan Aksaz Deniz Üssü'nün faaliyete geçmesi bu kapsamdaki atılan adımlardandır. Hücumbot, firkateyn, denizaltı gibi unsurların konuşlandırıldığı Aksaz Üssü en önemli harekât üssü haline getirilmiştir. Sadece Türk Deniz Kuvvetleri'ne değil, ayrıca müttefik konumunda bulunan ülkelerin donanmaları içinde önemli bir üs konumundadır. Diğer bir adım ise, Doğu Akdeniz'deki faaliyetlere ve girişimlere esneklik kazandırmak için 2000 yılında Mersin Ağalar Limanı'nın tamamlanmasıdır (Özgen C. , 2013:110).

Türkiye'nin kendi yerli savunma sanayisini geliştirme ve kurma iddiasının en önemli aşamaları askeri gemi projeleri ve yerli tasarım teşkil etmektedir. Bu projelerin başında gelen ve en önemlisi Milli Gemi projesidir. 12 korvet tipi karakol gemisinin dört adedi opsiyon olmak üzere yerli imkanlarla geliştirilecek üretimin ve tasarımını kapsayacak

MilGem projesinde, 2013 yılında F512 Bozcaada korvetleri ve 2011 yılında ise F511 Heybeliada hizmete girmiştir. Bu proje ile altyapı, birikim ile 2020’li yıllarının başlarında hizmete girmesi öngörülen savaş gemileri de yerli tasarım, üretim ve yurtiçi imkânlarıyla geliştirilmektedir. Ana üsleri; Aksaz ve Gölcük’te olan Türk Deniz Kuvvetleri su üstü muharip unsurları, ABD tasarımı olan sekiz adet FFG-7 sınıfı fırkateyn ile Alman tasarımı olan sekiz adet MEKO 200TN sınıfı fırkateyndir. Bu fırkateynlerin en önemli yönü yurt içi imkânlarla geliştirilmiş, kontrol ve komuta sisteminin Genesis ile tasarlanmış olmasıdır (Mevlütöğlü, 2015:10-11). Bu açıdan Türkiye, yerli savunma sanayisi alanında çalışmalarına ağırlık vererek güvenlik yönünden tam bir savunma geliştirmek istemektedir. Birçok devletle sınır komşusu olması ve Suriye, İran ve Irak gibi sınır ülkelerinden terörizm ile ilgili tehdit algılaması sorunları artırmaktadır. Bu açıdan bölgesel güvenlik yönünü güçlendirmek için yerli sanayi ve savunma alanını gelişmesine önem vermeyi zorunlu görmektedir.

Türkiye’nin coğrafik açıdan trans bir ülke olmasıyla, avantaj sağlasa da dezavantajları da mevcuttur. Türkiye verimli topraklara sahip olmasının yanı sıra, 3 tarafı denizlerle çevrilidir. Kafkaslar, Balkanlar ve Ortadoğu ile sınırları bulunmaktadır. Doğu Akdeniz’de çalışmalarına önem vermekle birlikte; PKK (Kürdistan İşçi Partisi), IŞİD (Irak Şam İslam Devleti), YPG (Halk Savunma Birlikleri) gibi terör örgütleri de Türkiye’yi zayıflatmak için en uzun sınırı olan Suriye’den saldırılar gerçekleştirmektedir. Son yıllarda bölgeye yapılan başarılı operasyonlar ile terör örgütleri geri çekilmeye zorlanmış ve bölgede güvenlik tesis edilmeye çalışılmıştır. Nitekim bir devletin enerji, ekonomik, refah düzeyi, istikrarlı siyasi yapısı, iyi işleyen istihdam politikaları, sağlam ve sağlıklı bir toplumsal yapıya sahip olması devletin gelişmişlik düzeyini göstermektedir.

Devletlerin böyle bir yapıya kavuşması için bölgesinde sorun yaşamaması, olası tehdit ve risklerin ortadan kaldırılması ve sömürülmeden hakkı olan bölgelerde kazanımlarını elde ederek gerçekleştirebilir. Sözü edilen devlet yapısı ütopyik bir devlet yapısı olarak düşünülse de, realist açıdan Türkiye’nin Doğu Akdeniz Bölgesi’nde enerji alanında kazanımlarını elde etmesi ve denizlerinde hakkı olan bölgelerde hakimiyet kurması devletin gelişmişlik düzeyini artıracaktır. Fakat Türkiye’nin, bölgede zayıflatmak adına destek verilen terör örgütlerin destekleri ve ana kaynakları kesilmediği sürece Doğu Akdeniz Bölgesi’ne yakın olan ve türeyen terör örgütlerinin varlığı ve saldırıları bölgedeki çalışma ve faaliyetlerini kesintiye uğratmaktadır. Bu durum Türkiye’yi zor duruma düşürebilmekte ve maliyet yüklemektedir. Yıllık bütçesinin bir bölümünü güvenliğe ayırmakta ve son yıllarda savunma, sanayi alanında yeni silahlar geliştirmektedir. Bölgeyi tehdit eden terör örgütlerini ortadan kaldırmak, zayıflatmak, geri püskürtmek adına geliştirilen İHA (İnsansız Hava Aracı) ve SİHA (Silahlı İnsansız Hava Aracı) gibi savunma alanında yapılan girişimler beşerî bir girişime gerek kalmadan bölgede güvenliği sağlayabilmektedir.

4.4.1. Türkiye’nin Dünya askeri harcamalarındaki yeri

Dünya’da yer alan devletler, kendi bölgesinde siyasi yönetimini, ekonomik ve toplumsal yapısını oluşturmaktadır. Bu süreçte bir devletin kendi toprak yapısını, egemenliğini ve bağımsızlığını koruması asli görevidir. Bu açıdan savaşlarla, ödediği bedellerle ve ortaya

çıkan antlaşmalarla, yeni dünya düzeni oluşabilmekte ve bir devlet kendi devlet yapısını ve bağımsızlığını kurabilmektedir. Fakat her devletin kendi bölgesinde izolasyonist politikalar izlemediği gibi, kendi yönettiği halkını ve bağımsızlığını da korumak durumundadır. Aksi durumda bölgesine çekilen ve iç sorunlarıyla uğraşan ve istikrarsız bir yönetimle, devleti yöneten aktörler dış politika da kendisini etkileyebilecek ve ortaya çıkabilecek sorunların üstesinden gelememekte ve başarı gösterememektedir.

Bu doğrultuda her devlet kendi güvenliğini zarara uğratacak, ekonomik yapısını bozacak ve özgürlüğünü elinden alabilecek her türlü girişimi reddetmektedir. Bu nedenle bir devletin güvenliğini tesis edecek, toplumsal yapısını koruyacak savunma harcamalarına çok büyük miktarlarda bütçe ayrılmaktadır. İçişlerinde iyi bir istikrar sağlamayan aktörler, dış politika da zayıf duruma düşebilmektedir. Dış politika da başarılı olmak için kendi içişlerini düzene koymak, coğrafi güvenliğini sağlamak, ekonomik yapısını korumak, halkın hakkı olan isteklerini karşılamak ve toplumsal yapıyı bozacak girişimlerden uzak durmak gerekmektedir.

Tablo 10'da, Stockholm Barış Araştırmaları Enstitüsü (SIPRI) verilerine göre; Dünya askeri harcamalarında ilk 16 devletin yeri gösterilmektedir. Bu tabloda iki ülke dikkati çekmektedir. Savunma harcamalarındaki değişimde; ABD'den sonra gelen Çin, 2020 yılında 252 Milyar dolar harcama yapmış, 2019-2020 değişiminde %1.9, 2011-2020 yüzdesel değişiminde ise % 76'tır. Savunma harcamalarındaki dikkati çeken ikinci ülke ise Türkiye'dir. Bu tabloda 16. sırada yer alan Türkiye, 2020 yılında 17.7 milyar dolar askeri harcama yapmıştır. Savunma harcamalarında 2019-2020 değişimi -5.0 ve 2011-2020 değişimi ise % 77'dir. Türkiye bu tabloya göre askeri harcamaları ve savunma bütçesi açısından geçen yıla oranla % 5 oranında düşüş yaşamıştır.

Doğu Akdeniz'de önemli bir aktör olan İsrail ise 14. sırada yer almakta, 2019 yılında 21.7 milyar dolar askeri harcama yapmıştır. İsrail'in 2019-2020 değişimi %2,7 ve 2011-2020 değişimi % 32'dir. İsrail 2019 yılında nüfusuna oranla savunma bütçesini artırmıştır. Bu durumda İsrail'in coğrafik tehdit algıladığı ortaya çıkmaktadır.

Türkiye ve İsrail'in bu açıdan askeri harcamalarındaki dünya payları ise sırasıyla 0.9 ve 1.1'dir. Türkiye coğrafik açıdan terör örgütlerinden ve başka devletlerden gelebilecek olası saldırılarına karşı savunma bütçesini çok büyük oranda düşürmemeye çalışmaktadır.

Tablo 10. Dünya Askeri Harcamalarında İlk 16 Devletin Yeri

Sıra	Sıra	Ülke	Harcama Milyar Dolar	Değişim (%)	Değişim (%)	Dünya Payı (%)
2020	2019		2020	2019-20	2011-20	2020
1	1	ABD	778	4.4	-10	39
2	2	Çin	252	1.9	76	13
3	3	Hindistan	72.9	2.1	34	3.7
4	4	Rusya	61.7	2.5	26	3.1
5	6	İngiltere	59.2	2.9	-4.2	3.0
6	5	Suudi Arabistan	57.5	-10	2.3	2.9
7	8	Almanya	52.8	5.2	28	2.7
8	7	Fransa	52.7	2.9	9.8	2.7
9	9	Japonya	49.1	1.2	2.4	2.5
10	10	Güney Kore	45.7	4.9	41	2.3
11	11	İtalya	28.9	7.5	-3.3	1.5
12	12	Avustralya	27.5	5.9	33	1.4
13	14	Kanada	22.8	2.9	26	1.1
14	16	İsrail	21.7	2.7	32	1.1
15	13	Brezilya	19.7	-3.1	2.1	1.0
15	15	Türkiye	17.7	-5.0	77	0.9

Kaynak: SIPRI, Trends In World Military Expenditure (2020:2).

4.4.2. PKK Terör Örgütü'nün enerji güvenliğine yönelik tehditleri

Türkiye enerji alanında önemli bir aktör olarak görülmektedir. Bu alanda daha iyi gelişim gösterebilmek için Rusya, İran, Irak ve Doğu Avrupa ile iş birliğini artırmak eğilimindedir. Coğrafik konumu nedeniyle önemli bir noktada bulunması ve topraklarında yer alan boru hatları ile Avrupa'ya enerji ulaşımını sağlamaktadır. Bu nedenle PKK terör örgütünün aktif olarak harekete geçtiği ülkelerin başında ise Irak ve İran gelmektedir. Kuzey Irak Bölgesi'nde PKK'nın, Türkiye'ye yönelik tehditleri fazla olmakla birlikte, boru hatlarının bulunduğu bölgelerde Türkiye'yi hem siyasi hem de ekonomik yönden zayıflatmak adına

27 Temmuz 2015 yılında doğalgaz boru hatlarına saldırı gerçekleştirilmiştir. Bu saldırının herhangi bir terör örgütü tarafından üstlenilmezken, yetkililer bu saldırının PKK'nın bölgesel olarak gücünü göstermek istediğini ve enerji güvenliği alanında Türkiye'yi zayıf göstermek için yapılan bir hamle olarak belirtilmiştir (Caşın, 2016:38).

Bağımsız bir devlet ekonomik, askeri, siyasi açıdan güçlenmesi ve refah toplumsal bir yapı oluşturması için birçok alanda çalışmalarda bulunması gerekmektedir. Sanayi ve askeri açıdan zayıf görülen bir devlet, dış devletlerden gelebilecek saldırılar neticesinde zayıf düşebilmekte ve bağımsızlık kimliğini kaybedebilmektedir. Bir devletin bu alanlara önem vererek silahlanmayı artırması ve olası tehditleri engellemek için askeri yönünü kuvvetlendirmesi gerekli görülmektedir. Ekonomik ve siyasi yönden zayıf düşen bir devlet, halk yönetimini tam olarak gerçekleştirmediği için toplumsal yapısı zayıflamaktadır. Türkiye ise dünya coğrafyasında merkezi konumda olan bir devlet kimliğine sahiptir. Bugün dış saldırılar değişkenlik gösterebilmekte, terör örgütleri tarafından yapılan saldırılar neticesinde devlet yapısı zayıf düşürülebilmektedir. Bu nedenle terör örgütlerinin kamu binalarına, enerji boru hatlarına ve dış ülkeden gelen vatandaşlara karşı gerçekleştirilen saldırılara karşı müşterek bir şekilde hareket edilmesi zorunlu görülmektedir. İran ve Irak gibi enerji de söz sahibi olan ülkelerin, Türkiye ile askeri alanda iş birliği yaparak enerji alanı dâhil, diğer alanlarda da ortak bir çerçevede hareket edilmesi ile saldırıların önüne geçilmesi ve engellenmesi gerekmektedir.

Terör örgütlerinin konuşlandığı bölgelerde faaliyetlerini artırması ve tehditlerini çoğaltması bulunduğu bölgeyi ve çevre ülkelerini tehdit etmektedir. Türkiye bu açıdan terör örgütlerinin saldırılarına çok fazla maruz kalmaktadır. Doğu Akdeniz'de enerji alanında kazanımlarına ve projelerine zarar gelmemesi için olası tehditlerin ortadan kaldırılması için çalışmalar yürütmektedir. Bu doğrultuda terör örgütleri gibi benzeri yapıların kuvvet ve destek bulmaması için bir devletin ekonomik, siyasi ve askeri alanda koordineli bir şekilde uyum sağlaması, güçlenmesi ve gelişmesi gerekmektedir. Bu nedenle kendi vatandaşlarının ve dış ülkelere gelen turistlerin can güvenliği dâhil, enerji güvenliğinin de bu tür örgütlerinin saldırılarına karşı korunması ve güvenlik tedbirlerinin artırılması önemlidir.

4.4.3. Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi'nde keşfettiği doğalgaz rezervleri ve deniz güvenliği

Türkiye 05.12.1986 tarihli Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile Karadeniz'de, karasularının ölçülmeye başlandığı hatlardan itibaren 200 deniz mili genişliğinde uzanan alanı hakkaniyet ilkesi çerçevesinde ve diğer devletlerin; uçakların geçişi, seyrüsefer, boru hattı ve denizaltına kablo döşeme haklarını tanıyarak MEB ilan etme kararı almıştır (Karataş, 2015:91). Türkiye, 1978 yılında Sovyetler Birliği ile Kıta Sahaneliği Sınırlandırılması Anlaşması yapmıştır. 1990'ların başında Sovyetler Birliği'nin dağılmasına rağmen, Türkiye; Karadeniz Bölgesi'nde MEB alanını değiştirmemiştir. Sovyetler Birliği ile yapılan anlaşma gereği, belirlenen ekonomik bölgeler Gürcistan, Ukrayna ve Sovyetler Birliği'nin ardılı olan Rusya Federasyonu ile yapılan anlaşmalarla teyit edilmiştir. 1997 yılında Bulgaristan ile bir anlaşma yapılmış ve Karadeniz'deki MEB alanını hakkaniyet ilkesi çerçevesinde belirlenmiştir. Türkiye; Karadeniz'de MEB ilan etmesine rağmen, Doğu Akdeniz ve Adalar Denizi'nde MEB ilanında bulunmamıştır. Bunun nedeni bölgenin

siyasi durumu ve coğrafi özellikleri etkili olduğundan, Doğu Akdeniz Bölgesi'nde kıta sahanlığından doğan hakkını kullanmaktadır (Tamçelik & Kurt, 2017:895-896).

Şekil 11. Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi'nde Kıta Sahanlığı

Kaynak: BBC (2020).

Türkiye; Doğu Akdeniz'de sismik arama ve sondaj faaliyetlerine devam ederken Karadeniz Bölgesi'nde de hidrokarbon aramalarına devam etmektedir. Doğu Akdeniz Bölgesi; ihtilafli ve sorunların var olduğu, tam olarak bir çözüm sağlanamayan bölge olarak tanımlanırken, Karadeniz Bölgesi'nde böyle bir durum söz konusu olmamaktadır. Karadeniz'e kıyısı olan Bulgaristan, Romanya, Ukrayna, Rusya, Gürcistan ve Türkiye kendi denizlerinde hakkaniyet çerçevesinde ortak bir görüş sağlanmıştır. Bu açıdan Karadeniz'e kıyısı olan devletler kendi hakları çerçevesinde aramalara devam etmekte ve bulunan hidrokarbon rezervlerin sonucunda büyük bir sorun yaşanmamaktadır.

19 Ağustos 2020'de Türk Halkı'na bir müjde vereceğini açıklayan Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, bu gelişme ile "Yeni bir dönemin açılacağına da inanıyorum" sözlerinin ardından 21 Ağustos günü; Fatih Sondaj Gemisi'nin Karadeniz Bölgesi Tuna-1 kuyusunda yaptığı sondaj çalışmaları sonucunda 320 milyar metreküplük doğalgaz rezervinin keşfedildiği haberi verildi. Türkiye'nin; Doğu Akdeniz'de çok büyük rezervlere ulaşmak için çalışmalarına devam ederken, tarihinin en büyük rezerv miktarı olan 320 milyar metreküplük doğalgaz rezervi Karadeniz'de bulunmuştur. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Fatih Dönmez, keşfedilen 320 milyar metreküplük doğalgaz değerinin yaklaşık 65 milyar dolar olduğunu açıklamıştır. Hazine ve Maliye Bakanı Berat Albayrak ise "Cari fazlayı ve döviz fazlasının konuşacağımız yeni bir sürece girdik" açıklamalarında bulunmuştur (Habertürk, 2020).

Bir başka doğalgaz rezerv keşfi ise, Sakarya Sahası Tuna-1 kuyusunda sondaja başlayan Fatih sondaj gemisinin, sondajda 4 bin 445 metre derinliğe ulaşılarak 85 milyar metreküp doğalgaz daha keşfedilmiştir (Yaman & Çakar, 2020). Sakarya Sahası'nda keşfedilen rezervlerin ardından, Fatih Sondaj Gemisi Amasra-1 kuyusunda 135 milyar metreküplük yeni bir doğalgaz rezervi daha keşfetmiştir. Toplam keşfedilen rezerv miktarı da 540 milyar metreküpe ulaşmıştır. Keşfedilen doğalgaz rezervlerin ise 2023 yılında hizmete sunulması tahmin edilmektedir (Kaplan, Çalık Göçümlü, Şahin, & İnal Kamacı, 2021).

Türkiye'nin deniz güvenliği ise, deniz alanlarının gelişen ve değişen dinamik yapının etkisiyle, yeni dünya düzeninde ortaya çıkabilecek istismar ve risklerin ve bu risklerin beklenmedik bir şekilde tehditlere dönüşmesine neden olabilmektedir. Sorun teşkil edebilecek bir durumda bir ulusun siyasi ve ekonomik yönden zarar görebilecek ve buna imkân sağlayabilecek ideal bir ortam olarak görülebilmektedir (Keser & Ak, 2018:9). Karadeniz, Ege ve Akdeniz gibi denizlere kıyısı olan Türkiye'nin, deniz alanında haklarını koruması ve başka devletler tarafından risk doğuracak ihlallere karşı gerekli tedbirleri almak ve denizlerdeki güvenlik ortamını oluşturmak zorundadır. Bir sistemin içinde bulunan devletlerin olumsuz bir döngü içinde hareket etmeleri sorunları artırabilmekte ve denizlerde hakkı olan başka bir devletin hakları ihlal edilebilmektedir. Buna karşın denizlerinde yeterince gücünü gösteremeyen bir devletin ortaya koyabilecek gücünün zayıflaması ve egemenliğini koruyamamış olması da, uluslararası ilişkilerde zayıf bir yapıda görünmesine neden olabilmektedir.

Böyle durumlara maruz kalınmaması için, Türkiye'nin hem siyasi hem de ekonomik yönden gelişmesi, dünya düzeninde söz sahibi olması için de denizlerine vereceği önemden ve karşılaşılabileceği risklerin ve tehditlerin ortadan kaldırılması ile mümkün olabilecektir. Bu nedenle bölgede kıyısı olmayan bir devletin, uluslararası hukuk dışında hareket ederek mevcut deniz alanında hak iddia etmesi, başka devletin kıta sahanlığını ve münhasır ekonomik bölgesini ihlal etmesi anlamına geleceğinden, bu durum uluslararası hukuka aykırı olarak görülmektedir. Bu nedenle mevcut deniz alanında hakları bulunan kıyı devletlerinin böyle girişimlere izin vermemesi ve göz yummaları gerekmektedir.

Dünya düzeninde yeni küresel güvenlik ortamının oluşumunda, Türkiye'nin kıyısı olduğu denizleri üzerinde de etkisi olmuştur. Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı bu alanda denizlerinde güvenlik ortamına uygun olarak ilgili diğer kurumlar ve Sahil Güvenlik Komutanlığı ile yakın iş birliği ve koordineli bir şekilde hareket ederek dinamik ve derinliğine, çok yönlü bir savunma anlayışına sahip olmaktadır. Harbe hazır ve deniz hava kuvvetini idame etmek ve bu görevi etkin bir şekilde ortaya koymaya çalışmaktadır. Ayrıca ülkenin denizden gelebilecek saldırı ve tehditlere karşı savunma ve denizlerimiz ile alakalı menfaatlerin gözetilmesi ve korunması başlıca görevleri olmaktadır (T.C. Milli Savunma Bakanlığı Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, 2020).

Türkiye Cumhuriyeti, bu yapısıyla denizlerinde güvenlik açısından üretken bir kuvvet haline dönüşmekte ve gelişmektedir. Bu doğrultuda deniz kuvvetleri kolluk görevlerinin yanı sıra konvansiyonel görevlerine yeni sorumluluklar yüklenmiştir. Ege, Karadeniz ve Akdeniz'deki ilan edilmiş ve ilan edilmemiş olan deniz yetki alanları, Türkiye yüzölçümünün neredeyse yarısına eşit büyüklükte bir alanı kaplamaktadır. Denizlerdeki bu büyüklükteki bir alanı iyi muhafaza edebilmesinin yanında işlevsel yönden ise bu denizlerden faydalanması önemlidir. Deniz dibi zenginliklerine ve kaynaklarına yönelik olarak bağımlılığı, çevresel ve hukuki açıdan özel bir dikkat ve ilgi gösterilmesi de gerekmektedir (Bostanoğlu, 2014:8).

Türkiye'nin kendi deniz alanlarında yetkili olması, güvenliğini sağlaması, denizlerdeki haklarını savunması ve denizlerinden kazanımlarıyla, uluslararası ilişkiler açısından prestijinin artması ve ulusal yönden ekonomik yapısının güçlenmesi ve refah toplumsal bir

yapının oluşturulmasına zemin hazırlayabilmektedir. Tarihsel olarak irdelendiğinde, belli dönemde devletlerarası dengelerde değişimler olduğu gibi her bir dünya savaşının ardından yeni bir dünya düzeni kurulmaya çalışılmıştır. Bu açıdan gelecek nesillerin Türkiye Cumhuriyeti'nde var olan mevcut egemenlik yapısına karşı saldırıların, ihlallerin ve dikte edilmeye çalışılan zorla değişimlerin maruz kalınmaması için, ulusal güvenliğin en iyi şekilde sağlanması ve denizlerine her dönem ve zamanda kazanımlarından taviz vermeyerek önemin verilmesi gerekmektedir. Denizlerindeki gücü ile üreten ve gelişen kendi coğrafyasında söz sahibi olan bir devlet, ekonomik ve siyasi açıdan da güçlü bir yapıya kavuşabilecektir.

4.4.4. Türkiye'nin Gaz Hidrat enerji yatakları

Gaz Hidrat; yerin altında tortulların gözenekleri içerisinde oluşan gaz ve su molekülleri tarafından kafes içerisinde hapsolmesiyle buza benzeyebilen kristallerdir. Deniz tabanının 200 ile 300 metre altında bulunmakta ve geleceğin enerji kaynağı olarak görülmektedir. Gelecekte çok önemli enerji kaynağı olarak görülmesinin nedeni, doğalgazın temel elementi olan metan gazını içerisinde barındırıyor olmasıdır. Türkiye coğrafyası ise, gaz hidrat yatakları açısından zengin bir bölgedir. Doğu Akdeniz ve Doğu Karadeniz bölgelerinde gaz hidrat yatakları bulunmaktadır. Yapılan araştırmalar ve incelemeler neticesinde Antalya Körfezi'nde ve batısındaki deniz dağlarında gaz hidrat yatakları saptanmıştır (Çiftçi, 2019:3).

Gaz hidrat yataklarının bulunduğu bölgede hidrokarbonların varlığına da işaret edilmektedir. Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'nın (TPAO), bu alandaki çalışmaları ile Doğu Akdeniz ve Karadeniz Bölgesi'nin hidrat gazları açısından zengin olduğunu ortaya koymuştur. Sadece 3000 kilometrelik bir alanın gaz hidrat yatağına sahip olması, Türkiye'nin 4 katı büyüklüğündeki nüfusa sahip olan ABD'nin 30 yıllık enerji ihtiyacının karşılanabileceği ifade edilmiştir. İsrail'in de doğalgaz keşfettiği alanlar, gaz hidrat yataklarının bulunduğu alanlar ile kesişmektedir. Aşağıdaki haritadan da daha iyi anlaşılacağı üzere, Antalya Körfezi ve tarafı zengin gaz hidrat yataklarına sahiptir. Bu alan ise yaklaşık 80.000 kilometrekaredir (Yaycı, 2012:12-13).

Şekil 12. Türkiye'nin Karadeniz ve Akdeniz Bölgesi'nde Yer Alan Gaz Hidrat Yatakları

Kaynak: Bahçeşehir Üniversitesi (2019).

Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi'nde Fatih Sondaj Gemisi ile Tuna-1 kuyusunda yaptığı çalışmayla ulaştığı rezervler harita da görüldüğü gibi gaz hidrat yataklarının sahip olduğu bölgeler olarak görülmektedir. Bu açıdan Türkiye'nin; Karadeniz'de ulaştığı olumlu sonuçlara aynı şekilde Doğu Akdeniz'de gaz hidratların yoğun olduğu Antalya Körfezi'nde ulaşabilme ihtimali yüksektir. Diğer önemli bir nokta ise, İsrail'in keşfettiği doğalgaz alanları ile Türkiye'nin Karadeniz'de keşfettiği doğalgaz rezervleri, gaz hidrat yataklarının önemini göstermektedir. Bu açıdan geleceğin önemli enerji kaynağı olarak görülen gaz hidrat, Türkiye tarafından önem verilmesi gereken bir enerji kaynağıdır.

4.4.5. Doğu Akdeniz'de yapılan tatbikatlar: Mavi Vatan-Deniz Kurdu ve Eunomia Tatbikatı

26 Şubat 2019'da hazırlıkları tamamlanan tatbikatın ilk safhası, 27 Şubat- 2 Mart tarihleri arasında su üstü harbi, denizaltı savunma harbi, hava savunma harbi, mayın harbi, elektronik harp ile denetim harekâtını içeren su üstü hava hedeflerine silah atışları ile temel deniz harekât bilgilerine yönelik eğitimler icra edilmiştir. Hava Kuvvetleri Komutanlığı'nın faaliyetleriyle taktik hava gayreti, Kara Kuvvetleri Komutanlığı'ndan genel maksat taarruz helikopterlerin katılmalarıyla müşterek eğitimler gerçekleştirilmiştir. Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nın; gemi, deniz, hava vasıtaları ile birliklerin hazırlık seviyesinin artırılması sağlanması ve kuvvet komutanlıklarının müşterek bir şekilde gerçekleştirdiği dev tatbikatta 6 korvet, 7 denizaltı, 16 hücum bot, 7 mayın avlama gemisi, 14 karakol gemisi, 17 yardımcı sınıf gemi, 22 çıkarma gemisiyle birlikte toplam 103 gemi tatbikata katılmıştır. Gölcük, Erdek, Umuryeri, Karadeniz Ereğli, Aksaz ve İskenderun'dan hareketleriyle başlayan tatbikatın uygulamalı kısmı ise 5 Mart'ta Foça ve Aksaz'da denizaltı arama kurtarma ve deniz komandolarının çıkarma harekâtı ve gösterileriyle tatbikat sona erdirilmiştir (Genç, 2019).

Genel Kurmay Başkanlığı yıllık tatbikat planlamasında, Doğu Akdeniz'de; Türkiye tarafından icra edilen Deniz-Kurdu 2019 tatbikatının ilk safhası ise, 17-21 Mayıs'ta başlamıştır. Tatbikat, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Adnan Özbal tarafından yönetilmiş ve Deniz Harp Merkezi tarafından idare edilmiştir. Türkiye'nin üç denizinde aynı anda gerçekleştirilen tatbikata, envanterde bulunan 57 uçak, 33 helikopter, 131 gemi ile 25900 personel katılmıştır. Tatbikatta birçok eğitim sergilendiği gibi, tatbikat kapsamında milli ve yerli silah sistemleriyle, gemiden karaya roketatar atışları, silahlı insansız hava aracı atışları ve insansız hava aracı gösterileri gerçekleştirilmiştir (T.C Milli Savunma Bakanlığı Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, 2019). Türkiye'nin üç denizinde yaptığı tatbikatlar ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile ortak olarak yürüttüğü tatbikat ve eğitimlerin gerçekleştirildiği gibi, kendi kara ve denizlerinde gücünü göstermek için çalışmalar yürütmektedir. Bu nedenle Doğu Akdeniz'de; Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile hareket eden Türkiye, icra edilen tatbikatlarla varlığını ortaya koymakta, sismik ve sondaj gemileriyle bölge de etkinliğini korumaya çalışmaktadır.

Bölgede yapılan diğer bir tatbikat ise; Yunanistan, İtalya, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Fransa tarafından gerçekleştirilen tatbikattır. Tatbikat 26 Ağustos 2020 Çarşamba günü başlayarak üç günde icra edilmiştir. Tatbikata verilen 'Eunomia' ismi ise, Yunan Mitolojisi'nde; Zeus ve Themis'in çocuğu olarak geçmekte, düzeni ve hukuku temsil eden

tanrıçadan gelmektedir. Yunanistan Savunma Bakanlığı'nın yaptığı açıklamada, dört Akdeniz ülkesinin bölgede hukukun üstünlüğünün önemine ve tansiyonu düşürmeye yönelik girişilen bir tatbikat olduğu belirtilmiştir. Tatbikata; Yunanistan'ın üç F-16 konuşlandırması, Fransa'nın üç Rafale uçağını bölgeye göndermesi, kıyı devletleri tarafından ilgi çekmiştir. İtalya bir fırkateyn, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi sahil güvenlik gemileri ve helikopterlerle tatbikata katılım sağlamıştır. Tatbikatın amacı, bölgedeki sorunların azaltılması ve uluslararası hukukun ön plana çıkarılması için yapıldığı ifade edilmiştir (BBC, 2020).

Bölge devletleri tarafından yapılan tatbikatlara bakılacak olursa; Türkiye, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, İtalya, Fransa ve Yunanistan ön planda görülmektedir. Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti tarafından bölgede yapılan bir tatbikat, diğer Akdeniz devletlerini tedirgin ve huzursuz ederken, aynı şekilde diğer dört ülkenin bölgede yaptığı tatbikatlarda, Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni rahatsız etmektedir. Bölgede gerçekleştirilen tatbikatların etkisiyle, karşıt görüşte olan diğer devletler ise, bu tatbikatların uluslararası hukukun dışında icra edildiğini beyan etmektedir. Türkiye'nin kendi denizlerinde ve özellikle Doğu Akdeniz'de icra ettiği tatbikatlara başta Yunanistan ve GKRY iyi karşılammakta ve Türkiye'yi bölge de sorun çözen devlet olarak değil, uluslararası hukuk dışında hareket eden, sorunların artmasından yana olan bir aktör olarak değerlendirilmektedir. Diğer devletler bölgede gerçekleştirilen tatbikatların, rekabetin ve çatışmanın artacağını ve çıkmaza girileceğini ifade etmektedir.

Doğu Akdeniz'de herhangi bir girişim, diğer devletleri etkilemektedir. Bölgede tansiyonu artıracak bu tür tatbikatlar, bölgede düzeni sağlamak ve hukuku ön plana koymak için yapıldığını ifade etseler de, askeri güçlerin bu tür ultimatoma girişimlerin neticesinde artışa geçebileceği tahmin edilmektedir. Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin, doğal olarak haklarından ödün vermeyerek tatbikatlarla ile gücünü ortaya koymak istemesi, bölgede varlığını güçlü bir şekilde kanıtlamak için yapılan girişimlerden biridir. Fakat aktörlerin bölgede düzeni sağlamak için yapılan tatbikatlar, diğer devletler tarafından farklı algılanabilmektedir. Bunun neticesinde askeri güç artırımına giden devlet, karşı tarafa daha üst düzeyde gücünü göstermek için bölgede yerini almaktadır. Kıyı devletlerin ortak çözüm çerçevesinde rasyonel hareket ederek siyasal ve ekonomik yönden zarar görmemesi ve bölgenin barışçıl yönünün daha ön planda olması gerekmektedir. Belli anlaşmalar çerçevesinde, ortak bir payda da hareket edilmesi bölgenin düğümünü çözebilmekte yarar sağlayabilecektir.

SONUÇ

İnsanların yaşamlarını sürdürebilmesi için besinler ve su kaynakları ne kadar önemli ise, enerji de günümüzde çok önemli bir boyuta sahip olmaktadır. Devletlerin önemli madenler veya hidrokarbonlara sahip olması ve bu madenler ve hidrokarbonları işletebilmesi ülke ekonomisine katkı sağladığı gibi kendi toplumun ihtiyacını giderebilmektedir. Bu tür enerji kaynaklarında dışa bağımlılık ise ülke ekonomisine zarar verdiği gibi kendi toplumuna bu durum olumsuz yansımaktadır.

Her yıl enerjiye ayrılan çok yüksek miktarda bütçeler, enerji yoksunu ülkeleri zor durumda bırakabilmektedir. Bu nedenle devletlerin kalkınmayı sürdürebilmesi ve halkını refaha erdirebilmesi için bazı plan ve programlar yürütmesi gerekmektedir. Bu plan ve programlar doğrultusunda öncelikli olarak üretime önem vermek ve ülkeyi ekonomik yönden geliştirmek için ihracatın ön plana çıkartılması gerekmektedir. Az üretim yapan ve daima dışa bağımlı ve birçok ihtiyaç ürünlerini ithalat yönünden elde eden devletler toplumların gelirleri noktasında ilerleme gösterememektedir. Bu nedenle bir devletin siyasi ve ekonomik olarak güçlü olması gerektiği gibi hem saldırı hem de savunma yönünden modernizasyonlarını geliştirmesi önemlidir. Bu gelişmelerinin yanı sıra denizlere kıyısı olan devletlerin bu alanları iyi kullanması gerekmektedir. Deniz alanların iyi kullanmasıyla birlikte ülkenin gelişimi noktasında verimlilik artabilecektir. Dünya’da önemli deniz alanları bulunmakla birlikte önde gelen başlıca deniz alanlarından biri ise Akdeniz olmaktadır. Akdeniz Bölgesi, jeopolitik konumuyla birlikte uluslararası ticaretin gelişmesi noktasında çok fazla kullanılan deniz alanıdır. Süveyş Kanalı’nın etkisiyle bölge ticareti yoğunlaşmış ve devletlerin daha fazla ilgi duyduğu bir deniz alanı haline gelmiştir.

Merkezi konumda bulunan bu bölge ticari faaliyetler açısından vazgeçilmez ve yönetim altında tutulmak istenen deniz alanlarının başında gelmektedir. Deniz statüsüne sahip olmak ve bu yönde ticari faaliyetlerini artırmak ve geliştirmek önemli bir durum olmaktadır. Bu açıdan Türkiye coğrafi yapısı itibariyle, bölgesel olarak gelişen olaylara karşı aktif politika izleyen bir devlettir. Nitekim Türkiye’nin; Karadeniz, Adalar Denizi ve Doğu Akdeniz’e kıyısı bulunmaktadır. Denizlerinde ortaya çıkan gelişmelere paralel olarak hareket eden, kendi topraklarında güven sağlamaya çalıştığı gibi denizlerindeki güvenliğe de önem vermektedir. Türkiye’nin; Doğu Akdeniz’deki hidrokarbon arama girişimleri, bölge ve bölge dışı devletleri ilgilendirmektedir.

Türkiye’nin bu girişimleri gerçekleştirebilmesi için ekonomik, siyasi ve askerî açıdan güçlü bir konumda olması gerekmektedir. Bu açıdan sondaj ve sismik gemilerine sahip olunması, bu gemilerin güvenliği sağlanması, kıyı devletlerle olası sorunlarda aktif politika izlemesi, güçlü konumunu gösterebilmektedir. Türkiye’nin kendi sismik ve sondaj gemilerine sahip olması da avantaj sunmaktadır. İki sismik ve üç sondaj gemisine sahip olması ve dördüncü sondaj gemisini temin etmesiyle Doğu Akdeniz’de petrol ve doğalgaz arama faaliyetlerini aktif bir şekilde gerçekleştirebilmektedir. Nitekim bölgede arama yapmak için kendi gemileriyle çalışmalarda bulunması ve bu yönde adımlar atmasıyla başka devletlerle sondaj veya sismik gemilerini kiralama ya da denizlerinde arama faaliyetlerini kısıtlayacak girişimlerden de kaçınmaktadır.

Bu doğrultuda Türkiye'nin Doğu Akdeniz Politikaları ve bölgede ortaya çıkan gelişmeleri takip etmesi ve bu yönde faaliyetlerini gerçekleştirmesi önemlidir. Doğu Akdeniz'deki gelişmeler doğal olarak kıyı devletlerini ilgilendirmekte ve bu yönde politikalar ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Fakat bölge dışı devletlerin bölgeye müdahil olması bazı sorunları ortaya çıkarabilmektedir. Türkiye'nin bu tutumu ve girişimleriyle beraber, Fransa, Amerika, Rusya, Katar ve Güney Kore'nin petrol şirketlerine ait gemiler de bölgede yer almaktadır. Türkiye; Doğu Akdeniz Bölgesi'nde kendi yetki alanındaki haklarını kullanarak, herhangi bir ihlal durumunda yetkilerinden ödün vermeyeceğini de belirtmektedir.

Doğu Akdeniz, bu durumların yanı sıra kıyı devletleri, keşfedilen rezervlerle bölgede ilgi odağı durumundadır. Türkiye ise, kendi faaliyetleri dışında veya hakkı olmayan bir deniz alanının da değil, aksine uzun bir kıyı şeridi olan Akdeniz'de politikaları uygulamaya çalışmaktadır. Türkiye'nin hakkı olan bölgelerinde sondaj ve sismik çalışmalar yapması ve bu yönde faaliyetlerini gerçekleştirmesi, başka bir devlet tarafından hukuk dışı görülemeyeceği gibi, Türkiye'nin de Doğu Akdeniz Politikalarını uygularken başka bir kıyı devletinin deniz alanını da ihlal etmemektedir.

Zengin petrol ve doğalgaz yataklarına sahip olan bölge, birçok devletin ilgisini çekmektedir. Bu durumda ise, ortaya kutuplaşmalar çıkabilmekte ve kendi çıkarları noktasında tarafını seçen devletler, bölgeye doğrudan müdahil olmaktan ziyade, taraf olduğu kıyı devletiyle birlikte iş birliği yürütmenin daha rasyonel bir karar olabileceği düşüncesindedir. Avrupa Birliği de, Rus doğalgazına olan bağımlılığını azaltmak ve alternatif enerji kaynaklarına yönelmek istemektedir. Fakat Avrupa Birliği'nin dışa yönelik enerji politikaları Rusya tarafından olumlu karşılanmamaktadır. Bu açıdan Rusya'da enerji açısından farklı politikalar yürütmekte hem kendi bölgesinde hem de müdahil olduğu bölgelerde zayıf bir duruma düşmemeye çalışmaktadır.

Bu doğrultuda Avrupa Birliği; Rusya'nın enerji politikalarına karşı yine de enerji çeşitlendirmesi açısından bazı fırsatları yakalamaya çalışmaktadır. Bu nedenle Avrupa Birliği tarafından desteklenen Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, birliğin bir üyesidir. Birlik içinde faaliyet göstermekte ve politikalar yürütebilmektedir. Birliğin diğer bir üyesi olan Yunanistan ise, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin tezlerini savunmaktadır. Bu açıdan Avrupa Birliği; bölgede doğrudan değil, dolaylı olarak kendi üyelerini desteklediği görülmektedir. Rusya'nın sıcak denizlere inme politikası ise sürmekte ve Suriye'ye konuşlanmak için askeri yığınak oluşturmaktadır. Türkiye ise Libya ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile bölgede iyi ilişkiler sürdürmektedir.

Bu açıdan Doğu Akdeniz'de yer alan devletlerin dış politikaları farklılık gösterse de, bölgenin enerji kaynaklarından yararlanmak ve bu yönde kazanım elde edilmeye çalışılmaktadır. Bu nedenle bölgeye kıyısı olan devletler de hidrokarbon kaynaklarından en iyi çıkarları sağlamak için politikalarını bu yönde şekillendirmekte ve uygulamaya çalışmaktadır. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi; Yunanistan, Mısır ve İsrail ile ilişkilerini geliştirmektedir.

Türkiye'nin; Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile iyi ilişkiler sürdüren devletlerle geçmişte iyi ilişkilerin bulunmaması, Kıbrıs sorunun çözülmemesi, petrol şirketlerin bölgede yer alması ve her devletin kendine ait askeri gemilerinin bölgede konuşlanması, sorunları artırabilmekte ve sular ısınabilmektedir.

Bölgede sorunların azalması, olası savaş durumunun yaşanmaması için ortak bir konferans, görüşme veya antlaşma sorunları azaltabilecektir. Aksi durumda bölgede sorunların devam etmesi ve bu olumsuz durumların ilişkilere yansması devletlerin kazancından daha çok kaybına neden olabilecektir. Fakat bölgesel yapının iyileştirilmesi, her devletin faaliyet sürdürebilecek alanların müşterek bir görüşmeyle belirlenmesi bölgenin barışçıl yönünü artırabilecektir. Türkiye'nin hidrokarbon arama faaliyetlerinden ödün vermesi veya başka devletlerinin ihlallerine cevap vermemesi, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Libya ile olan ilişkileri de etkileyebilecektir. Kutuplaşma veya taraf olma durumu ise olası sorunları çözebilecek niteliğe sahip değildir.

Her kıyı devleti, kendi düzenini ve hukuksal boyutunu öne sürerse uluslararası hukukun bağlayıcılığı bir anlam ifade etmeyebilir. Bu nedenle Türkiye'nin; Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Libya ile yaptığı anlaşma ile birlikte, İsrail ile de boru hatları konusunda bir anlaşma olabileceği düşüncesindedir. Türkiye'nin; Kıbrıs Adası sorunu ile ilgili Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Yunanistan ve İngiltere ile bir masa etrafında konuyu görüşebilmesi ve ada yönetimi için tekrardan görüşmelerin açılabilmesi, bölgeye de olumlu bir yönde katkı sağlayabilecektir. Bu açıdan Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Yunanistan ile ilişkiler iyileşme gösterebilecek ve Doğu Akdeniz açısından yeni gelişmeler ortaya çıkabilecektir. Bu girişimle birlikte Türkiye'nin; Avrupa Birliği üyeliği konusunda da engeller ortadan kaldırılabilecektir.

Gerçekçilik açısından ise, bu durumların kısa sürede uygulanabilmesi olası bir durum olarak görünmemektedir. Çünkü Türkiye uzun süre Avrupa Birliği ile ilişkilerini sürdürmekte ve bu duruma rağmen tam üyeliği gerçekleştirmemiştir. Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile başlayan Kıbrıs Sorunu ise günümüzde halen tartışma konusu olarak devam etmektedir. Mısır'da yaşanan darbe ile ortaya çıkan sorunlar ise, Türkiye ile olumlu ilişkilerin gelişmesine engel olmaktadır. Türkiye ise bu durumun farkında ve Doğu Akdeniz'de uygulamaya çalışacağı politikaları ve çözüm mekanizmalarını bu yönde geliştirebilmektedir.

Kıbrıs Sorunu ve ülkelerin kültürel, kimlik ve dini yapılarının farklı olması bu sorunlara karşı çözümleri geciktirmektedir. Bu açıdan bölgenin başkaları tarafından ortaya konulabilecek farklı oyunlara maruz kalınmaması ve kutuplaşmanın önlenmesi için Kıbrıs Sorunu giderilmeli ve kıyı devletlerini ilgilendiren ortak bir konferans düzenlenmelidir. Konferansta uluslararası hukukun kuralları ön plana koyulmalıdır. Çakışan parsel alanları ve yetki alanları ile gerekli hesaplamalar yapılarak, sorun yaşayan ikili veya ikiden fazla devletin karşılıklı anlaşmalar yaparak yetki alanları belirlenmelidir.

Kıyı devletlerinin dışında gözlemci komisyonlar oluşturularak, hakem görevi görmesi de gerekmektedir. Bu açıdan bölgenin ihlal ve çakışan parseller konusu sona erebilir ve her kıyı devleti yapılan anlaşmalar çerçevesinde faaliyetlerini daha kolay sürdürebilecektir. Tekrardan yaşanabilecek ihlaller konusunda ise, kıyı devletleri tarafından yapılan

anlaşmalar devreye daha kolay konulabileceğinden sorunlar da daha hızlı çözüme kavuşabilecektir.

KAYNAKÇA

- Acer, Y. (2020). Doğu Akdeniz’de Yunanistan-Mısır Deniz Sınırı Antlaşması ve Türkiye. *Adalet Dergisi*, 0 (65), 13-26. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/adaletdergisi/issue/58576/846373>
- Akkoyun, T. (2020). Türkiye’nin Doğu Akdeniz Politikaları. *Beşeri Bilimler ve Turizm Araştırma Dergisi*, 10 (2). (414-431). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/johut/issue/55645/761166>.
- Aksoy, M. (2016). Doğu Akdeniz Enerji Rekabeti. *İnsani Sosyal Araştırmalar Merkezi*, (1-13). https://insamer.com/tr/dogu-akdeniz-enerji-rekabeti_366.html.
- Aksoy, F. (2019). XII.-XIII. Yüzyıllarda Türkiye Selçuklularının Anadolu’nun Türk Yurdu Olmasına Etki Eden İktisadi ve Ticari Faaliyetleri. *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, 3 (1) , 189-241 <https://dergipark.org.tr/tr/pub/otad/issue/47429/598900>
- Alkan, M. (2016). Osmanlı Devletinin “İslam Birliği” Siyaseti: Ortadoğu’nun Osmanlılaşması . *Gazi Akademik Bakış*, 9 (18), 17-32. DOI: 10.19060/gav.320623
- Alptekin, G. (2015). Doğu Akdeniz Enerji Keşiflerinden Sonra Akdeniz Uyum Fırsatı ve Bölge Devletlerinin Politikaları (2009-2015). *War Academy-Institute of Strategic Researches. Department Member*. (1-32). <https://harpak.academia.edu/GökhanAlptekin>
- Alper, G. (2020). Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Doğu Akdeniz’deki MEB İlanları ve Sınırlandırmaları: Türkiye’nin Güvenliği ve KKTC Üzerindeki Etkileri. *Anadolu Strateji Dergisi*, 2 (2), 29-42. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/anasamasd/issue/56231/775587>
- Altuntaş, M. (2020). ANADOLU SELÇUKLULARINDA DENİZCİLİK FAALİYETLERİ. *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (2), 262-285. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/deuefad/issue/57446/665115>
- Anastasiadis: Doğu Akdeniz'de Gerginliği Azaltmak İçin Çalışıyoruz. (2021, 5 Kasım). *Hürriyet*. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/anastasiadis-dogu-akdenizde-gerginligi-azaltmak-icin-calisiyoruz-41414431>.
- Annan Submits Final Settlement Plan for Cyprus Referanda. (2004, 31 Mart). *Un News*. <https://news.un.org/en/story/2004/03/99132-annan-submits-final-settlement-plan-cyprus-referanda>.
- Arı, T. (2018). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. Bursa: Aktüel 16 Basım Yayıncılık.
- Arı, T. (2008). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, Bursa: Marmara Kitap Merkezi.
- Arık, U. (2011). Kıbrıs Krizi. *Lefke Avrupa Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2(1). (3-21). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/euljss/issue/6279/84299>.
- Atabay, M. (2017). *Son Yüzyılda Türkiye ve Ortadoğu*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Aydın, N. Z. (2012). Hazar Enerji Kaynakları ve Siyaset. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (2), 207-224. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ksusbd/issue/10275/126073>
- Aynural, S. & Kesici, A. (2010). Türk Dünyasının Petrol ve Doğal Gaz Zenginliği. *Journal of Social Policy Conferences*, 0 (49), 614-642. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusskd/issue/897/10040>
- Bahadır, G. (2011). Anadolu'da Bizans-Sasani Etkileşimi. *Diller İçin Uluslararası Yayın Dergisi*, 6(1). (707-726).

- Bahçeşehir Üniversitesi. <https://bau.edu.tr/haber/15966-dogu-akdeniz%E2%80%99deki-hidrokarbon-rezervleri-turkiye%E2%80%99nin-572-yillik-ihhtiyacini-karsiliyor>. Erişim Tarihi: 30 Mart 2021.
- Bahgat, G. (2011). Energy cooperation in the Mediterranean sea. *The Euro-Mediterranean Partnership/Union for the Mediterranean and its Economic and Financial Dimension, Girona, European Institute of the Mediterranean*, (200-208).
- Baharççek, A. & Ağır, O. (2020). TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNİN SURİYE KRİZİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ. *Analytical Politics*, 1 (2), 1-19. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/analyticalpolitics/issue/56826/708046>
- Baldwin, A. D. (1997). "The Concept of Security", *Review of International Studies*, 23(1). 23, 5-26.
- Balyemez, M., & İnce Fuat. (2018). Mondros'tan Lozan'a Kadar Olan Dönemde Kıbrıs ve Kıbrıs Türkleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (26). (855-870). DOI: 10.20875/makusobed.467555
- Bayraç, H.N. (2009). Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye : Petrol ve Doğalgaz Kaynakları Açısından Bir Karşılaştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1). (115-142). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ogusbd/issue/10995/131576>.
- Baylis, J. & Smith, S. and, Owens, P. (2008). *The Globalization of World Politics*, Oxford: Oxford University Press,
- Baysal, B. & Lüleci, Ç. (2015). Kopenhag Okulu ve Güvenikleştirme Teorisi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 11 (22), 61-96. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/guvenlikstrj/issue/7544/99268>
- Berberakis, S. (2020, 15 Eylül). Doğu Akdeniz: Yunanistan Başbakanı Miçotakis, Türkiye ile Deniz Yetki Alanlarını Belirlemek İstediklerini Söyledi. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54159474>. Erişim Tarihi: 2 Ekim 2021.
- Berberakis, S. (2020, 30 Ocak). Türk-Yunan İlişkilerini Libya ile İmzalanan Deniz Yetki Alanı Mutabakatı Nasıl Etkiler. <https://tr.euronews.com/2020/01/30/dogu-akdeniz-yeni-denklemlibya-deniz-yetki-alani-mutabakat-turk-yunan-iliskileri-ne-olur>. Erişim Tarihi: 7 Ağustos 2021.
- BMDHS. (2001). *Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi*. Ankara: Birleşmiş Milletler Enformasyon Merkezi.
- (BOTAŞ). <https://www.botas.gov.tr/Sayfa/dogal-gaz-ve-petrol-boru-hatlari-haritasi/168#gallery>. Erişim Tarihi: 7 Mayıs 2021.
- Bostanoğlu, B. (2014). *Türk Deniz Kuvvetleri Stratejisi*. Deniz Kuvvetleri Komutanlığı. İstanbul: Deniz Basımevi Müdürlüğü . Yayınevi Sertifika No:29993
- Bozkurt, A. (2013). Türkiye'nin Libya Olaylarında İzlediği Politikayı Realizmin İnsan Doğası. Güç Ahlak Tanımları Üzerinden Açıklamak. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7). (1-23). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gumus/issue/7516/99047>.
- Buzkıran , D., & Kutbay , H. (2013). Arap Baharı'nın Türkiye'ye Olan Ekonomik ve Siyasal Etkileri. *Sosyal ve Beşeri Bilimleri Dergisi*, 5(1). (147-162). <https://dergipark.org.tr/en/pub/sobiadsbd/issue/11355/135736>.
- Buzan, B & Waever, O. (2003). *Regions and Powers*, Cambridge: Cambridge University Press,

- Buzan, B & Wæver, O. and De Wilde, J. (1997). *Security: A New Framework for Analysis*, Boulder: Lynne Rienner Publishers
- Buzan, B. (1991). "New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century", *International Affairs* 67(3). 431-451.
- Buzan, B. (2008). Askeri Güvenliğin Değişen Gündemi. Uluslararası İlişkiler Dergisi, Özel Sayı: Güvenlik, 107-123. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uidergisi/issue/39260/462355>
- Buzan B. (1991), *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, Boulder: Lynne Rienner Pub.
- Cankara, Y. (2016). Doğu Akdeniz'in Artan Petropolitik Önemi ve Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs Siyaseti. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (47). (18-35). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/26801/284328>
- Çaşın, M. H. (2016). Critical Infrastructures: Security and Energy Politics in the Eastern Mediterranean Region and the Role of the Osce. *New-Med Research Network*, (1-83). https://www.iai.it/sites/default/files/newmed_energy.pdf
- Cide, Ö. (2014). Osmanlı Kuruluş Döneminde Beylikler ile Olan İlişkilerde Din Faktörü. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 4 (7), (99-117). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kilissbd/issue/45254/566834>.
- Cingoli, J. (2016). The New Energy Resources in the Centre-East Mediterranean: Potential Current and Future Geo-Strategic Consequences. *İstituto Affari Internazionali*, 9(1). (1-12).
- Cleveland, W. L. (2004). *Modern Ortadoğu Tarihi*. (M. Harmancı, Çev.) İstanbul:: Agora Yayınları.
- Çağırın, M. E. (2011, 29 Eylül). Türkiye-KKTC Kıta Sahaneliği Sınırlandırma Anlaşmasının Geçerliliğiyle İlgili İddialar. <https://www.orsam.org.tr/tr/turkiye-kktc-kita-sahanligi-sinirlendirma-anlasmasin-in-gecerliliği-ile-igili-iddialar/>. Erişim Tarihi: 19 Aralık 2020.
- Çakmak, C. (2014). *Uluslararası Hukuk Giriş, Teori ve Uygulama*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Çakmak, Z. (2008). Kıbrıs'tan Anadolu'ya Türk Göçü. *A.Ü Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 14(36). (201-223). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunitaed/issue/2875/39445>.
- Çelikkol, A. O., Karabel, S. (2017). "Türkiye-Yunanistan İlişkileri ve Denizden Kaynaklanan Uluslararası Sorunlar". *Bilge Strateji* 9 (16). 13-31.
- Çiftçi, B. (2019). Türkiye'de Gaz Hidrat'ın Potansiyeli. *Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (1-7). <http://berument.bilkent.edu.tr/no025.pdf>.
- Daş, A. (2004). Ankara Savaşı Öncesi Timur İle Yıldırım Bayezid'in Mektuplaşmaları. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 141-167. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sutad/issue/26281/276928>
- Dışişleri Bakanlığı Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki Kıta Sahaneliği ve Sınırlarını Paylaştı. (2019, 2 Aralık). *TRT Haber*. <https://www.trthaber.com/haber/gundem/disisleri-bakanligi-turkiyenin-dogu-akdenizdeki-kita-sahanligi-ve-sinirlarini-paylasti-444116.html>.
- Doğu Akdeniz: Kıbrıs Açıklarında Doğalgaz Arama Krizi Nasıl Başladı, Hangi Ülke Ne İstiyor? (2019, 10 Mayıs). *BBC*. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48225246>.

- Doğu Akdeniz: Kıbrıs, Yunanistan, İtalya ve Fransa'nın Deniz Tatbikatı Hakkında Neler Biliniyor? (2020, 27 Ağustos). *BBC*. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-53920261>.
- Doğu Akdeniz: BM'nin Türkiye- Libya Deniz Yetki Alanları Anlaşması'nı Kayda Geçirmesi Ne Anlama Geliyor? (2020, 2 Ekim). *BBC*. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54390418>.
- Düstur. (1931). *Lozan Barış Antlaşması*. İstanbul: Necmi İstiklal Matbaası.
- Ellinas, C., Roberts, J., & Tzimitras, H. (2016). Hydrocarbon Developments in the Eastern Mediterranean. *Atlantic Council, Washington DC*. (1-34). <https://euagenda.eu/upload/publications/untitled-6644-ea.pdf>.
- Emmanuel Macron ve Angela Merkel'den Doğu Akdeniz Açıklaması. (2020, 16 Ekim). Habertürk. <https://www.haberturk.com/son-dakika-emmanuel-macron-ve-angela-merkel-den-dogu-akdeniz-aciklamasi-haberler-2837940>.
- Eran, O., Vardi, D., & Cohen, I. (2014). Turkey's Place in the Regional Gas Market. *Institute For National Security Studies*, (12-20).
- Ercümen, M. A. (2016, 9 Eylül). Doğu Akdeniz Enerji Rekabeti. https://insamer.com/tr/dogu-akdeniz-enerji-rekabeti_366.html. Erişim Tarihi: 24 Mayıs 2020.
- Erdoğan: Karadeniz'deki Tuna-1 Kuyusunda 320 Milyar Metreküp Doğalgaz Rezervi Keşfettik. (2020, 21 Ağustos). *BBC*. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-53859447>.
- Erim, N. (1953). *Devletler Arası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri: Sevr Antlaşması*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Eroğlu, H. (2002). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetini Yaratan Süreç ve Son Gelişmeler. *Atatürk Dergisi*. 18(54). (735-793). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aamd/issue/61103/907280>.
- Eskioğlu, R. (2019). Arap Baharına Kadar Türkiye-Suriye İlişkileri. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16 (1), 70-80. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cagsbd/issue/49107/627179>
- Genç, D. (2019, 7 Mart). Mavi Vatandaki Tatbikat Göz Kamaştırdı. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/mavi-vatandaki-dev-tatbikat-goz-kamastirdi/1411433>. Erişim Tarihi: 11 Nisan 2021.
- Güçlüay, S. (2018). İmparator Herakleios Dönemi (610-641) Bizans İmparatorluğu'nun Genel Ekonomisi ve Ticaret Politikası. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28(1). (281-288). DOI: 10.18069/firatsbed.387965
- Gül, M. & Balçığıolu, M. (2014). ANADOLU SELÇUKLULARINDAN DENİZCİLİK FAALİYETLERİ Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. 5(1), 61-68. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/omuefd/issue'20255/215066>
- Güler, G. (2018, 6 Nisan). Doğu Akdeniz'deki Yetki Alanı Meselesi. <https://www.turksam.org/detay/71361-dogu-akdenizdeki-yetki-alani-meselesi>. Erişim Tarihi: 8 Ocak 2021.
- Gündağ, N. (2015). AKDENİZ'DE BİR "MÜMTAZ EYALET": GİRİT (1669-1869). *Belgi Dergisi*, (9), 1278-1288. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/belgi/issue/35050/388796>.

- Güneş , M., & Arslan , T. (2018). Enerji Bağımlılığında Avrupa Birliği, Rusya, Türkiye Üçgeni ve Doğu Akdeniz Alanı. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 4(7). (32-60). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijhe/issue/36883/408129>.
- Güneş, H. (2019). XVI ve XVII. Asırlarda Akdeniz'in İktisadi Yapısı ve Osmanlı Devleti. *İctimaiyat Sosyall Bilimler Dergisi*, 3(1). (47-52). . DOI: 10.33709/ictimaiyat.543473
- Güney, N. A. (2019, 25 Temmuz). Akdeniz'de Enerji Oyunu. <https://www.setav.org/5-soru-akdenizde-enerji-oyunu/>. Erişim Tarihi: 27 Şubat 2021.
- Harunoğulları, M. (2020). Doğu Akdeniz Enerji Havzası: Bölge Üzerinde Yaşanan Uluslararası Anlaşmazlık ve Rekabet. *Uluslararası Coğrafya ve Coğrafya Eğitimi Dergisi*. 25(42). (455-481).
- Huysmans, J (1998) “Revisiting Copenhagen: Or, on the Creative Development of a Security Studies Agenda in Europe”, *International Security*, 2007, 4(46). 479-505
- İlgaz, H. (2009). Denizde Bilimsel Araştırmaların Uluslararası Hukukta Düzenlenmesi İhtiyacının Ortaya Çıkışı. *Deniz Bilimleri ve Mühendisliği Enstitüsü*, 5(1), (39-48). <ttps://dergipark.org.tr/tr/pub/jnse/issue/9988/123449>
- Inbar, E. (2014). *The new strategic equation in the Eastern Mediterranean*. (Report No. 109). İsrail: The Begin Sadat Center for Strategic Studies. (1-37).
- İnce, F. (2013). Lozan Barış Antlaşması ve Ege Adaları. *Atatürk Yolu Dergisi*. 14(53). (101-125). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ankuayd/issue/42188/507493>.
- İpek, A. (2017). Yukarı Mezopotamya'da Sasani Siyaseti. *Tesam Akademi Dergisi*, 4(2). (85-109). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tesamakademi/issue/30843/333792>.
- Kahraman, Ö. F. (2019). Doğu Akdeniz Enerji Sarmalını İsrail Enerji Politikaları Penceresinden Değerlendirmek. *Ortadoğu Etütleri*, 11(2). (420-438). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ortetut/issue/50513/661700>.
- Kakisim, C. (2017). Türkiye'nin Enerji Merkezi Ülke Olma Hedefi Açısından Bölgesel Riskler ve Bölgesel Fırsatlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28(3). (432-450).
- Kaplan, E. (2020, 15 Kasım). Cumhurbaşkanı Erdoğan: Doğu Akdeniz'de Adil Olmayan Bir Denklem Barış ve İstikrar Üretemez. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/cumhurbaskani-erdogan-dogu-akdenizde-adil-olmayan-bir-denkleml-baris-ve-istikrar-uretemez/2044516>. Erişim Tarihi: 3 Mart 2021.
- Kaplan, E., Çalık Göçümlü, B., Şahin, S., & İnal Kamacı, A. (2021, 4 Haziran). Cumhurbaşkanı Erdoğan: Amasra-1 Kuyusunda 135 Milyar Metreküplük Yeni Bir Doğalgaz Keşfi Daha Yapıldı. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogan-amasra-1-kuyusunda-135-milyar-metrekupluk-yeni-bir-dogal-gaz-kesfi-daha-yapildi/2264103>. Erişim Tarihi: 9 Eylül 2021.
- Kapucu, D. (2020). 1974 KIBRIS HAVA HAREKÂTI. *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 4 (2), 82-104. DOI: 10.47088/utad.837878
- Karadeniz'de 320 Milyar Metreküp Doğalgaz Rezervi. (2020, 22 Ağustos). *Habertürk*. <https://www.haberturk.com/karadeniz-de-320-milyar-metrekup-dogalgaz-rezervi-2780434-ekonomi>.

- Karakaş, F. (2019, 24 Eylül). Petrol ve Ham Petrol Nedir? <https://www.enerjiportali.com/petrol-nedir-ham-petrol-nedir/>. Erişim Tarihi: 22 Eylül 2020.
- Karataş, S. (2015). Münhasır Ekonomik Bölge Üzerinden Üçüncü Devletlerin Hak ve Yetkileri. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi*, 23(2).(79-110). DOI: 10.15337/SUH.2017.13
- Kasım, K. (2007). Soğuk Savaş Dönemi Sonrası Kıbrıs Sorunu. *Akademik Bakış Dergisi*, 1(1). (57-72). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gav/issue/6530/86588>.
- Kaştan, Y. (2012). Ortadoğu'da Arap İsrail Mücadeleleri ve Türkiye. *Tarih ve Medeniyetler Tarihi*, (4). (1797-1815).
- Kazıcı, Z. (2015). Osmanlı Fethinden Sonra Kıbrıs Halkına Yapılan Muamele. *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Dergisi*, 1(1). (39-47). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yaduitmed/issue/37242/456000>.
- Kedikli, U., & Çalağan, Ö. (2017). Enerji Alanında Bir Rekabet Sahası Olarak Doğu Akdeniz'in Önemi. *Sosyal Bilimler Metinleri*, 2017(1). (120-1138). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sbm/issue/47259/596563>.
- Keser , U., & Ak , G. (2018). Kıbrıs Sorunu ve Deniz Hukuku Bağlamında Doğu Akdeniz'de Yapılması Gerekenler. *Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, 1(2). (95-107). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kaid/issue/35246/391038>.
- KKTC Başbakan Yardımcılığı ve Dışişleri Bakanlığı. (2014, 2 Mayıs). Akdeniz'de Kıta Sahaneliği Sınırlandırması Anlaşması Hakkında Basın Açıklaması. <https://mfa.gov.ct.tr/tr/akdenizde-kita-sahaneligi-sinirlandirmasi-anlasmasi-hakkinda-basin-aciklamasi/> Erişim Tarihi: 2 Ocak 2021.
- KKTC Enformasyon Dairesi. (2017). Kıbrıs:Coğrafi Bilgiler <https://pio.mfa.gov.ct.tr/cografibilgiler/>. Erişim Tarihi: 24 Haziran 2020.
- Kıbrıs Barış Harekatı (1974, 20 Temmuz). Milliyet. <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/>.
- Koday, Z., Koday, S., & Kaymaz, Ç. K. (2017). Dünyadak Bazı Önemli Boğazlar ile Kanalların Özellikleri ve Jeopolitik Önemleri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(3). (879-940). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunisobil/issue/34498/421192>.
- Korgun, İ. (2020). TÜRKİYE SURİYE İLİŞKİLERİ. Ahi Evran Akademi, 1 (1), 53-66. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aea/issue/53252/705799>
- Köstüklü, N. (2020). 1821 Yunan İsyanı ve Sultan 2. Mahmud'un Bilinmeye Bir Fermanı. *Belgi Dergisi*, 2 (19), 2030-2036. DOI: 10.33431/belgi.567887
- Kuran, S. (2006). *Uluslararası Deniz Hukuku*. İstanbul: Arıkan Yayınları.
- Kurban, E. (2020, 2 Ocak). Libya'nın Enerji Kaynakları. <https://www.enerjiportali.com/libyanin-enerji-kaynaklari-nelerdir>. Erişim Tarihi: 12 Temmuz 2021.
- Kurtaran, U. (2012) Bir İmparatorluğun Doğuşu Osmanlı Kuruluş Dönemi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3 (5). (245-265). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gumus/issue/7514/99029>.
- Kütükçü , M., & Kaya, İ. (2016). Uluslararası Deniz Hukuku Kapsamından Doğu Akdeniz'deki Petrol ve Doğalgaz Kaynakları ile Türkiye'nin Hukuki Durumu. *Yaşam Bilimleri Dergisi*, 6(2). (81-96). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/buyasambid/issue/29812/320629>.

- Lipschutz, D.R. (1995). *On Security*, New York: Columbia University Press,
- Lübnan ile İsrail'in Deniz Sınırı Anlaşmazlığı Tekrar Gündemde. (2019, 12 Kasım). *Timeturk*.
<https://www.timeturk.com/lubnan-ile-israil-in-deniz-siniri-anlasmazligi-tekrar-gundemde/haber-1318370> .
- Macar, E. (2006). Lozandan Günümüze Oniki Ada Türklerinin Sorunları. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 0(34). (35-52).
- Mackinder, H. (1904). The Geographical Pivot of History. *The Geographical Journal*, 170(4), (298-321).
- Mackinder, H. (1919). *Democratic Ideals and Reality*. Washington D.C.: National Defense University Press.
- Maden ve Petrol İşleri Genel Müdürlüğü. http://www.mapeg.gov.tr/petrol_istatistik.aspx. Erişim Tarihi: 17 Mayıs 2021.
- Mahan, A. T. (1904). *The Influence of Sea Power upon History, 1660–1783*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McSweeney, B. (199). *Security, Identity and Interests: A Sociology of International Relations*, Cambridge: Cambridge University Press,
- Mengeş, Y. (2017). İkinci Dünya Savaşı'nda Menteşe (Rodos, 12 Ada ve Meis) Adaları. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 17(34). (279-318).
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ctad/issue/37020/424596>.
- Merdan, A, S (2020). Avrasya Jeopolitiğinde Türkiye'nin Enerji Politikaları: TANAP ve Türk Akımı. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 17(2021). 457-473.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/esad/issue/67366/961952>
- Mevlütöğlu, M. A. (2014). Doğu Akdeniz'in Yeni Enerji Jeopolitiğinde Bölge Ülkeleri Deniz Güçlerinin Yeri ve Etkisi. Ed.) Çomak H. ULTAN MÖ, *Uluslararası Enerji ve Güvenlik Kongresi Bildiriler Kitabı*, (1). 11-27.
- Murinson, A. (2012). Strategic Realigning and Energy Security in the Eastern Mediterranean. *The Begin Sadat Center For Strategic Studies*(59), (1-6).
- Nathanson, R., & Levy, R. (2012). *Natural Gas in the Eastern Mediterranean Casus Belli or Chance For Regional Cooperation*. Tel Aviv: İEPN and İNSS.
- Nemlioğlu Koca, Y. (2016). Doğu-Batı İlişkilerinde Türk Denizciliği: Anadolu Jeopolitiği . *Cedrus* , 4 , 411-424 . DOI: 10.13113/CEDRUS/201624.
- Şafak, N. (2012). Osmanlı Kuruluş Döneminde Devlet. *BELLETTEN*, 76 (276) , 431-454 . DOI: 10.37879/belleten.2012.431
- Ntokme, O. K. (2010). Ulus Devlet Oluşturmada Yunanistan Örneği:Büyük Ülkü-Megali İdea. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 12(46). (401-424).
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ankuayd/issue/1843/22484>.
- Oceans & Law of the Sea United Nations. (2020, Şubat 11). Divison for Oceans Affairs.
https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/convention_overview_convention.htm. Erişim Tarihi: 23 Ekim 2020.
- Oral , M., & Özdemir Ünal. (2017). Küresel Enerji Jeopolitiğinde Türkiye:Fırsatlar ve Riskler. *Kültürel Tarih ve Sanat Araştırma Dergisi*, 6(4). (948-959).

- Örenç, A. F. (2011). Yunanistan'ın Bağımsızlığı Sürecinde Yok Edilen Mora Türkleri. *Uluslararası Suçlar ve Tarih* (11). 5-32. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ustich/issue/44805/557293>
- Önder, M., & Akıncı, N. (2019). Akdeniz'de Petrol ve Doğalgaz Aramalarının Bölge Enerji ve Güvenlik Politikalarına Etkisi. *Uluslararası Kamu Yönetimi Sempozyumu: Uluslararası Siyaset ve Güvenlik Stratejileri*. (1-26).
- Özalp, O. N. (2012). Arap Baharının Orta Asya Cumhuriyetlerini Etkileme Potansiyeli. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4(2). (251-259).
- Özcan, G. D. & Durul, T (2022, 12 Ocak). ABD'nin East Med'den Desteğini Çekmesi Atina'da Hayal Kırıklığı Yarattı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-nin-east-med-den-destegini-cekmesi-atinada-hayal-kirikligi-yaratti/2472148>. Erişim Tarihi: 3 Nisan 2022.
- Özcan, Y. (2020, 19 Eylül). Macron'dan Doğu Akdeniz İçin Türkçe Mesaj. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/macron-dan-dogu-akdeniz-icin-turkce-mesaj/1978679> Erişim Tarihi: 13 Şubat 2021.
- Özdemir, Ç. (2018). Rusya'nın Doğu Akdeniz Stratejisi. *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı* (230), (1-16). https://setav.org/assets/uploads/2018/06/Analiz_230Rusya.pdf.
- Özdemir, A. (2009). Doğal Gazın; Dünya, Avrupa Birliği ve Türkiye Açısından Önemi Bağlamında Nabucco Projesi'nin Değerlendirilmesi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 5 (10), [.https://dergipark.org.tr/tr/pub/guvenlikstrjtj/issue/7533/99200](https://dergipark.org.tr/tr/pub/guvenlikstrjtj/issue/7533/99200).
- Özdoğan, M. (2019). Realizm ve Neorealizm Bağlamında Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik Anlayışının Değerlendirilmesi. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 8 (1), 1-24. DOI: 10.28956/gbd.562934.
- Özgen, C. (2013). Doğu Akdeniz'de Enerji Güvenliğine Yönelik Bir Girişim: Akdeniz Kalkanı Harekatı. *Akademik Ortadoğu Dergisi*, 8(1), (101-114).
- Özgen, C. (2018). Doğu Akdeniz'de Deniz ve Enerji Güvenliği. *Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi*. (33-42). https://tasam.org/Files/Icerik/File/Pages_from_akdeniz_pdf_8486e1a1-bebd-4769-8836-f2852b31cc79.pdf.
- Özmen, S. & Özmen, S.S. (2018). Kıbrıs Türklerinin Kökeni ve Sosyo-Kültürel Özellikleri. *Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, 2(3). (21-33).
- Özmenli, M. (2008). 5. ve 6. Yüzyıllarda Bizans Devleti- Sasani Devleti ve Ermeni Derebeylerinin Mücadeleleri ve Türkler. *Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi*, 17(3). (323-332). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cusosbil/issue/4380/60084>.
- Özekin, M. K. (2020). Doğu Akdeniz'de Değişen Enerji Jeopolitiği ve Türkiye. *Güvenlik Strateji Dergisi*, 16(33). (1-51). DOI: 10.17752/guvenlikstrjtj.719964.
- Öztürk, S. (2018). Mısır'da İhvan-ı Müslimin'in İktidara Geliş Süreci ve Temmuz Darbesinin Nedenleri Üzerine. *Güvenlik Bilimleri Enstitüsü*, 23(91-92). (163-179). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/liberal/issue/43421/529756>.
- Parlar Dal, E. & Kurşun, A. M. (2017). Hazar Bölgesinde Rusya ve AB Ekonomi-Politik Çekişmesi ve "Ukrayna" Faktörü. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 17-31. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/marusbd/issue/29149/316232>
- Prontera, A., & Ruszel, M. (2017). Energy Security in the Eastern Mediterranean. *Middle East Policy*, 24(3). (145-162).

- Pazarcı, H. (1986). *Hukuki Açıdan Ege'deki Deniz Sorunlarında Türk ve Yunan Görüşleri. Ege'de Deniz Sorunları* Ankara: AÜSBF Yayınları.
- Satan, A. (2004). Yeni İngiliz Belgeleri Işığında Kıbrıs ve Önemi. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, (6). (55-70). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuydta/issue/950/10707>.
- Savrun, E. (2018). Kıbrıs Sorunun Birleşmiş Milletlere Taşınmasının Ardından Ortaya Çıkan Yunan Rum EOKA Tedhiş Örgütü. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(13). (75-89). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ufuksbedergi/issue/57468/815048>.
- Semiz, Y., & Toplu, G. (2019). Ege Adaları Tartışması ve Türkiye: II. Dünya Savaşı Süreci. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19). (2381-2403). DOI: 10.26466/opus.568459
- Serbest, M. (2017). Süveyş Kanalı'nın Ulusallaştırılması Sorunu ve Süveyş Bunalımı. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(4). (689-711).
- Serdar, İ. (2015). Neorealizm, Neoliberalizm, Konstruktivizm ve İngiliz Okulu Modellerinde Uluslararası Sistemsel Değişikliklere Bakış. *The Journal of Europe- Middle East Social Science Studies*, 1 (1), 14-38. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jemsos/issue/18644/196765>
- Sheehan, M. (2005). *International Security: An Analytical Survey*, Boulder, Lynne Rienner Publishers,
- SIPRI. (2020). Trends In World Military Expenditure. *SIPRI Fact Sheet*. (1-12). https://sipri.org/sites/default/files/2021-04/fs_2104_milex_0.pdf.
- Spykman, N. J. (1942). *America's Strategy In World Politics*. New York: Harcourt Brace and Company INC.
- Sonyel, S. R. (1998). Yunan Ayaklanması Günlerinde Mora'daki Türkler Nasıl Yok Edildiler? *Belleten*, 62 (233) 107-120. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ttkbelleten/issue/60686/896508>
- Sultan 2.Abdülhamid Uygulama ve Araştırma Merkezi. <http://sultanabdulhamid.yildiz.edu.tr/ii-abdulhamid/donemin-kronolojisi>. Erişim Tarihi:12 Temmuz 2020.
- Şahin, İ. (2016). İngiltere'nin Akdeniz Siyasetinde Kıbrıs (1580-1878). *Asya Minor Studies*, 4(7). (149-176). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asm/issue/22913/245323>.
- Şahin, İ. (2020). Türkiye-Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Kıta Sahaneliği Anlaşması. *Adalet Dergisi*, 0(65). (51-70). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/adaletdergisi/issue/58576/846398>.
- Şöhret, M. (2012). Realizm Çerçevesinde Avrupa Birliği'nin Bütünleşmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 1(4). 288-330. <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/8758/109282>
- T.C Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (2019). Doğalgaz. <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-enerji-dogalgaz> Erişim Tarihi: 14 Eylül 2020.
- T.C Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (2019). <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-enerji-dogalgaz>. Erişim Tarihi: 24 Mayıs 2021.
- T.C Milli Savunma Bakanlığı Deniz Kuvvetleri Komutanlığı. (2019, 23 Mayıs). Deniz Kurdu Tatbikatı. <https://www.dzkk.tsk.tr/Anasayfa/Basin?url=denizkurdu-2019-tatbikatı-31220>. Erişim Tarihi: 17 Nisan 2021.

- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2019). Libya'nın Ekonomisi. <http://www.mfa.gov.tr/libya-ekonomisi.tr.mfa>. Erişim Tarihi: 28 Haziran 2021.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (1959, 11 Şubat). Garanti Antlaşması. https://www.mfa.gov.tr/garanti-antlasmasi-_zurich_11-subat-1959_.tr.mfa. Erişim Tarihi: 27 Temmuz 2020.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2019). Türkiye-Libya Siyasi İlişkileri. <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-libya-siyasi-iliskileri.tr.mfa>. Erişim Tarihi: 17 Haziran 2021.
- T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (2020). Doğalgaz Boru Hatları ve Projeleri. <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-dogal-gaz-boru-hatlari-ve-projeleri>. Erişim Tarihi: 2 Mayıs 2021.
- T.C. Milli Savunma Bakanlığı Deniz Kuvvetleri Komutanlığı. (2020). Türk Deniz Kuvvetlerinin Görevleri. <https://www.dzkk.tsk.tr/Komutanlik/Gorevlerimiz>. Erişim Tarihi: 5 Nisan 2021.
- T.C. Milli Savunma Bakanlığı Harita Genel Müdürlüğü. (2020). İslamiyetin Yayılışı. <https://www.harita.gov.tr/urun-255-islamiyetin-yayilisi-haritasi--egitim-amacli-.html>. Erişim Tarihi: 2 Haziran 2020.
- T.C. Milli Savunma Bakanlığı Harita Genel Müdürlüğü. (2020). Osmanlı Devleti'nin Yükselme Dönemi. <https://www.harita.gov.tr/urun-262-haritasi.html&katid=14>. Erişim Tarihi: 7 Haziran 2020.
- Taghapietra, S., & Bruegel. (2017). *Enerji Doğu Akdeniz'de İstikrarı Şekillendirici Olabilir mi?* Belçika: İyi Düşün Yayınları.
- Taghapietra, S., & Mattei, F. E. (2013). Towards a New Eastern Mediterranean Energy Corridor. *Nota Di Lovoro*, (18-26). https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2220638.
- Tamçelik, S., & Kurt, E. (2017). *Türkiye'nin Münhasır Ekonomik Bölge Algısı ve Yakın Tehdit Alanı: Kıbrıs*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Yayınları.
- Tamçelik, S. (2012). Kıbrıs'ta Kurulan Askeri İttifaklar ve Özellikleri. *Folklor/Edebiyat*, 18(70). (197-232). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/fe/issue/26035/274205>.
- Taşçıoğlu, Ö. L. (2020, 27 Aralık). GKRY'nin Türkiye Cumhuriyeti'ne ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne Ait Deniz Yetki Alanlarından Hidrokarbon Arama Çalışmaları ve Münhasır Ekonomik Bölge Anlaşmaları. <https://millidusunce.com/misak/gkrynin-turkiye-cumhuriyetine-ve-kuzey-kibris-turk-cumhuriyetine-ait-deniz-yetki-alanlarindaki-petrol-ve-dogal-gaz-arama-calismalari-ve-munhasir-ekonomik-bolge-anlasmalari/>. Erişim Tarihi: 5 Şubat 2021.
- TBMM. (1974). 3.Birleşim 1. ve 4. Oturum. *TBMM Tutanak Dergisi*, 13(1). (16-54).
- Tezcan, M. İran Armeniası (Pers-Armenia). *Tarihte Türkler ve Ermeniler (İlkçağ ve Ortaçağ)*, (Ed: Mehmet Metin Hülagü vd.), TTK. Yay, 1. (149-182).
- Tiryakioğlu, M. (2016, 10 Haziran). Greek Poseidon, US Noble to Cooperate In East-Med. <https://www.aa.com.tr/en/energy/natural-gas/greek-poseidon-us-noble-to-cooperate-in-east-med/6372>. Erişim Tarihi: 9 Mart 2021.
- Toledo, P (1990). İnebahtı: Dünya Egemenliği için Akdeniz'de Yapılan Son Deniz Savaşı. *Erdem*, 6 (18), 861-876. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erdem/issue/44508/551949>.

- Tsakırıs, T. (2014). Greece And The Energy Geopolitics Of The Eastern Mediterranean. *The London School Of Economics And Political Science*, 14(1). (1-28).
- Tuna, F. (2020). Türk Dış Politikasında Realist Yaklaşım:Türkiye'nin Doğu Akdeniz ve Libya Politikası. *Uluslararası Hukuk ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(1). (74-87). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uhusbad/issue/54604/746781>.
- Tunç, A. (2019). San Remo Konferansı'nın (18-26 Nisan 1920) İstanbul Basını'ndaki Yansımaları. *Kesit Akademi Dergisi* (21). (456-479).
- Türk Akım'da İki Boru Hattına Doğalgaz Verildi, Putin'li Açılış Bekleniyor. (2019, 20 Kasım). *türkrus*. <https://www.turkrus.com/944829-turkakimda-iki-boru-hattina-da-dogal-gaz-verildi-putinli-acilis-bekleniyor-xh.aspx>
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. (2020, Eylül). Ödemeler Dengesi İstatistikleri: <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Odemeler+Dengesi+ve+İlgili+Istatistikler/Odemeler+Dengesi+Istatistikleri/> Erişim Tarihi:12 Haziran 2021.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2020). Kıbrıs Meselesi. https://www.mfa.gov.tr/kibris-meselesinin-tarihcesi_-bm-muzakerelerinin-baslangici.tr.mfa. Erişim Tarihi: 7 Ağustos 2020.
- TÜİK, Ham Petrol İthalatı (2021). <https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=Ham%20petrol> adresinden alındı Erişim Tarihi:2 Haziran 2021.
- TÜİK, Petrol Boru Hatları Uzunluğu ve Taşınan Petrol Miktarı. (2020). data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=taşınan%20petrol%0miktari Erişim Tarihi: 4 Şubat 2022.
- TÜİK, Doğalgaz Boru Hatları Uzunluğu ve Taşınan Doğalgaz Miktarı (2020). data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=taşınan%20dogalgaz%20miktari Erişim Tarihi: 4 Şubat 2022.
- Tüysüzoğlu, G. (2013). Savunmacı Realizm ve Saldırgan Realizm Bağlamında Karadeniz Havzası'ndaki Çatışma Gerçekliğinin Değerlendirilmesi. *Avrasya Etüdüleri*, 44 (2), 57-85. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/avrasya/issue/35343/392404>
- Uluslararası Enerji Ajansı. <https://www.iea.org/fuels-and-technologies/oil>. Erişim Tarihi: 3 Eylül 2021.
- Umar, Ö., & Yenisu, M. (2019). Gizli Antlaşmalar Çerçevesinde San Remo Konferansı'nda Ortadoğu'yu Şekillendirme Çabaları. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 36(101). (29-70). DOI: 10.33419/aamd.732722
- Uzun, H. (2004). 1919-1950 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE – YUNANİSTAN İLİŞKİLERİ. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5 (2), 35-50. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kefad/issue/57226/808279>
- Vatanserver, M. (2010). Kıbrıs Sorununun Tarihsel Gelişimi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12(0), (1487-1530).
- Wolfers, A. (1952). National Security' as an Ambiguous Symbol", *Political Science Quarterly*, 67(4). 481-502
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. Waveland Press.

- Waltz, K. (2008). Uluslararası Politikanın Değişen Yapısı. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5 (17), 2-44. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uidergisi/issue/39259/462307>
- Yalçın, E. (2017). Yunanlıların Bitmeyen İdeali:"MEGALİ İDEA". *İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7). (33-48). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iisbf/issue/33561/368165>.
- Yalçın, O. (2021). 1950 Sonrasında Türkiye-Yunanistan Sorun Sahaları ve Gelişmeler. *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4 (2), 6-40 <https://dergipark.org.tr/tr/pub/meusbd/issue/63193/892986>.
- Yalım, Ü. (2018, 23 Kasım). Doğu Akdeniz'de, Türk Kıta Sahanelığı ve Münhasır Ekonomik Bölgesi Derhal ilan Edilmelidir. <https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/balkanlar-ve-kibris-arastirmalari-merkezi/dogu-akdeniz-de-turk-kita-sahanligi-ve-munhasir-ekonomik-bolgesi-derhal-ilan-edilmelidir>. Erişim Tarihi 27 Aralık 2020.
- Yaman, Z., & Çakar, A. (2020, 18 Ekim). 85 Milyar Metreküp Yeni Doğalgaz Rezervi. <https://www.sabah.com.tr/gundem/2020/10/18/85-milyar-metrekup-yeni-dogalgaz-rezervi> Erişim Tarihi: 3 Eylül 2021.
- Yaycı, C. (2012). Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye. *Bilge Strateji Dergisi*, 4(6). (1-70). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/guvenlikstrjtj/issue/7529/99176>
- Yaycı, C. (2020). *Doğu Akdeniz'in Paylaşım Mücadelesi ve Türkiye*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Yiğit, İ. (2018). *Emeviler (661-750)*. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yılmaz, E. A. (2020). Doğu Akdeniz'deki Gelişmeler Doğrultusunda Türk Dış Politikasının Dünyü ve Bugünü. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi*, 12(48). (27-48). DOI: 10.17498/kdeniz.791715
- Yılmaz, F . (2020). "Yavuz Sultan Selim Dönemi Hilafet Telakkisi". *Journal of Analytic Divinity* 4(2). 54-70 . <https://doi.org/10.46595/jad.775441>
- Yılmaz H. (2017). Kıbrıs Barış Harekâtı ve Sonuçları. İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi. 6 (1). 87-98. https://dergipark.org.tr/tr/pub/inijoss/issue/33663/428016#article_cite
- Yiğit, İ. (2018). *Emeviler (661-750)*. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yorulmaz, R. (2019). Sıcak Gündem:Doğu Akdeniz. *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 10(88), (80-83).
- Yunus, T. (2019). Osmanlı Rus Savaşı (93 Harbi). *Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), (1-10). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/adoluakademi/issue/47554/600648>.

ÖZGEÇMİŞ

Ahmet AYSALAR İlk ve orta eğitimini Kadırga'da, Lise eğitimini Sultanahmet'te tamamladı. 2013 yılında İstanbul Üniversitesi Pazarlama/Reklamcılık bölümünden, 2015 yılında Anadolu Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünden mezun oldu.

